

KERKVISITATIE

TE UTRECHT IN 1868

MET HET OOG OP DEN KRITIEKEN TOESTAND ONZER KERK

HISTORISCH TOEGELICHT

DOOR

Dr. A. KUYPER.

> Proinde melius nihil esse concludunt, quam *malum bene positum* non movere.
>
> CALVINUS.

UTRECHT,
J. H. VAN PEURSEM.
1868.

EX LIBRIS
COURAGE AND LOYALTY
DR.G.PUCHINGER

KERKVISITATIE TE UTRECHT IN 1868.

KERKVISITATIE TE UTRECHT IN 1868

MET HET OOG OP

DEN KRITIEKEN TOESTAND ONZER KERK

HISTORISCH TOEGELICHT

DOOR

Dr. A. KUYPER.

Proinde melius nihil esse concludunt, quam *malum bene positum* non movere.

CALVINUS.

UTRECHT,

J. H. VAN PEURSEM.

1868.

SNELPERSDRUK: KEMINK EN ZOON, TE UTRECHT.

De toon, waarop de Synode zich over het gebeurde te Utrecht uitliet, en de minachtende wijze waarop conservatistische geraaktheid hier en elders dit besluit van Utrecht's Kerkeraad zocht te brandmerken, dwingen mij een oogenblik gehoor te vragen ter bepleiting, niet van wat is uitgestrooid, maar van wat werkelijk is geschied.

Het mocht niet geduld, dat men voortging als „gril en onberaden inval" te verdenken wat voor den Kerkeraad slechts de ijzeren consequentie was van een wel bewuste gedragslijn; niet geduld dat men een „woelziek streven naar troebel en kabaal" zag in zijn pogen om door herstel van het gezag der waarheid juist de anarchie der leugen te vernietigen; niet geduld eindelijk dat als „overdreven ijver" veroordeeld of als „zelotische onbedacht-

—

zaamheid" vergoelijkt werd, wat heilige gewetensdrang ingaf en door geloofsbeginsel den Kerkeraad geboden werd.

Is wellicht, tegen mijn ernstig streven, mijn pen iets ontvloeid, dat kwetst of zeerdoet, en dus een onreine, bittere tocht van het hart verraadt, — vooruit doe ik daarvoor boete.

Mocht de Kerkvisitatie ook voor anderen een ernstiger beteekenis verkrijgen, nu er de lichtstraal der geschiedenis op viel, het zou licht ook elders tot nadenken kunnen leiden.

Kritiek van deskundigen, vooral van Broeders die een zelfde nood met mij op het hart dragen is juist om dien invloed naar buiten zoo gewenscht.

UTRECHT,
26 Augustus 1868.

K.

INHOUD.

I.

DE LEUGEN IN DE KERK.

> Ja, de waerheydt ontbreeckt er.
>
> JESAIA.

Sommige auteurs bezitten het benijdenswaardig talent, van wat ze zeggen zóó te zeggen, dat zelfs te midden der koortshonger waarmeê onze tijd geheele problemen en tijdvragen verslindt, verzwelgt en spooreloos verdwijnen doet, aan hun woord voor 't minst een levensduur van ettelijke jaren in de herinnering hunner tijdgenooten gegund blijft. Onder die gelukkigen behoort ook Pierson, de kampvechter tegen kerkelijke onverdraagzaamheid ten onzent, die thans als vrijwillig balling ook zijn aangenomen vaderland van dat hardnekkig monster, op een ander terrein, dat der groothertogelijke bureaucratie bevrijden wil. Ook hij verstond de kunst om angels in het

hart en in het geheugen van wie hem hoorde of las te steken, en met zoo frissche tint, zoo flinken greep, zoo pikante soberheid, zoo ongewone dictie zeer ware dingen te zeggen, dat het is, of in ledige oogenblikken een onzichtbare geest ons die woorden, die hij ten beste gaf, weer en telkens weer influistert. Dat was onder meer voor elk die zich in kerkelijke sfeer beweegt, de min aangename ervaring met dat fameuse „Richting en Leven," deel twee, eerste hoofdstuk, — die breede acte van beschuldiging ter griffie van het publiek gedeponeerd tegen het verkankerde leven eener kerk, waarmee hij toen reeds op den bodem zijner ziel gebroken had, al werd hij die volslagen breuke zich eerst later volkomen bewust.

Bijtend was de ironie waarmeê hij zijn schampere lijkrede hield op het wegstervend clericalisme, meesterlijk de gevatheid waarmeê hij de geessel der satyre zwaaide tegen de belachelijke pedanterie die nog telkens bij ons kerkelijk treuspel door de schermen gluurt, maar onovertroffen vooral de juistheid van blik en onmeedogende vastheid van hand, waarmeê hij het lancet deed glijden in de gevaarlijkste wonde van ons kerkelijk leven: de voortvretende leugen die bijna elke kerkelijke instelling uitvijlt en doorknaagt. Ieders dank heeft hij daardoor verdiend, en hij kón zoo schrijven zonder voor tegenspraak beducht te zijn. De beschuldiging was hier aanklacht zonder tegenpleidooi en vonnis zonder appel tevens. Waarlijk wat ons te doen staat, het is niet, iets af te dingen op zijn philippica, en door het voegen van nieuwe onwaarheid bij de oude een hopelooze ver-

dediging te beproeven. Elk verzet in dezen zou de waarheid zijner aanklacht slechts op nieuw komen staven. Neen, veeleer is het onze roeping, te toonen, dat we in het verfoeien der leugen in niets voor hem onderdoen, en zoo mogelijk met nog hartstochtelijker energie dan hij dit kon, het gedrocht der leugen willen opsporen en verdelgen, dat om ons sluipt en schuifelt en alles ritselen doet bij elken tred.

Maar prijzen we al zijn doel, en richten ook wij onze pijlen op het door hem zoo welgetroffen mikpunt, toch is er in dien gemeenschappelijken strijd tegen de leugen in onze kerk een klove die ons van hem scheidt. Hij strijdt op luchthartige wijs en maakt zich vrolijk met het schuldig object, waar hij zijn spotlust aan bot kan vieren. Men voelt het bij elken slag dien hij onze kerk toebrengt, hij heeft die kerk niet lief, niet lief genoeg zelfs, om een oogenblik bitter tegen haar te kunnen worden. Zijn wapen is die koude spot, die elk meedogen met zijn slachtoffer mist of bant waar het op mocht wellen. Als Pierson het leugenachtige in onze kerk aantast, die kerk aan de kaak stelt, haar prikt en schrijnt en wondt tot bloedens toe, dan kan hij nog lachen, dan zoekt hij nog een glimlach zijn lezers om de lippen te spelen, en doet hij zich nog te goed aan die onreine opwelling van het menschenhart, waarvoor Holland's taal geen woord meende te behoeven, maar die bij zijn tegenwoordige landgenooten „Schadenfreude" heet. Men bespeurt bij hem, wat men vroeger bij Busken Huet's kritieken gevoelde, en wat onlangs een zeer doorzichtig anonymus

in „Los en Vast" ons weer herinneren kwam: Een kritiek kan schitterend en boeiend en toch uit een onzuiveren geest zijn. Men voelt zich bij de essai's dier drie humoristische critici meegesleept en tot instemming gedwongen. Ze zijn werkelijk krank de plekken waar ze u een wonde toonen. Waar ze overdrijven houden ze toch maat. Ze slaan de tang bijna altijd om de zeere kies die getrokken moest worden. Een geheel valsche betichting blijft in hun pen meestal terug. — Maar toch... gij zoudt zoo willen dat diezelfde kunstbewerking met even vaste hand, maar met een ander gelaat en dus met een ander hart ware verricht. Dat spelen met den armen patient die ze in hun nosocomium slepen, doet u te veel aan het lot van 't half-doodgebeten muisje denken. Ze schijnen gedurig van modern standpunt een ongevraagd bewijs te willen leveren tegen hun onpsychologische verwerping van wat Ursinus in vraag vijf van zijn catechismus schreef, door „den haat tegen hun naaste" vrij spel te laten, zoo die maar onder sierlijk geschrijf en talentvolle phrasen zich laat verbloemen. Ge vraagt onwillekeurig of er geen derde van gelijkheid bestaat tusschen het gevloekte foltertuig der inquisitie en de nieuwmodische pijnbanken, waarmeê zij zoo behendig manoevreeren. „Ut salva fiat anima" is ook hier de leus, maar het is of de gewaande geneesmeester telkens droomt als beul geroepen te zijn, om te vonnissen met het koord of te rechten met het zwaard, en zóó te rechten dat er de dood op volgen moet. Ja, wat Bakhuyzen eens de wellust van een criticus noemde,

om zijn slachtoffer eerst te dooden en dan het lijk nog eens bij de haren overeind te trekken om te zien of er nog geen leven in zat, schijnt een te verleidelijk genot ook voor hen te zijn, om er zich uit plichtbesef aan te spenen... Het volk staat in het ronde: het lacht: het klapt in de handen. Bravo! Die toejuiching smaakt zoet. Men is gebleken een man van talent, een meester over de taal, een vindingrijk vernuft, een bijtend satyricus te zijn. Maar... niet in Judas' brief, waarop „Los en Vast" ons wees, niet in de Apocalyps, neen, vooraan in de Bergrede staan deze woorden: „Zalig zijn de barmhartigen!" — en daarom noem ik zulk een critiek geoordeeld voor het Christelijk bewustzijn, wáar naar inhoud, schoon van vorm, maar doorwaaid van een demonischen geest, die ons smart om den broeder die hem plaatse gaf.

Maar met dat voorbehoud aanvaarden we van ganscher harte de heilzame tucht door hen geoefend, en warsch van alles wat naar onderlinge aanbidding zweemt, voelen we zelfs nog krachtiger drang dan zij dit ooit konden, om het kwaad in eigen boezem met vasten blik onder de oogen te zien en des noods met schorpioenen te kastijden, zoo het naar geen zachter tuchtmiddel luisteren wil. Ook mij is de kerk van leugen inwendig verteerd, zoo onnatuurlijk, zoo onoprecht, zoo onwaar, dat het luide van de daken moet gepredikt worden, zóó luide, dat het ten slotte door niemand meer kán worden geignoreerd. Zelfs in Pierson begroet dan ik bij dien strijd een bondgenoot, wiens stoute degen ik waardeeren

kan, zoo mij slechts dit éénе vergund blijft, dat ik met heilige smart bespreek, wat zich aan hem slechts ridicule voordoet, en dat het mij nog om herstel te doen is, waar hij reeds peroreert bij een graf.

Het diep bedroevend verschijnsel van een leugen die zich in het heilige mengt, van een vorm waaraan geen evenredige inhoud beantwoordt, vertoont zich reeds aanstonds in de scherpste trekken bij de intrede van den jonggeboorne in de kerk — bij den doop.

Er zijn gemeenten in ons vaderland waar het zich dus toedraagt bij die plechtigheid.

Het jeugdige kind wordt in het bedehuis gebracht. Een die daar voorgaat sprenkelt water op 't voorhoofd van dat kind, en spreekt daarbij eenige woorden, die volmaakt niets hebben van welke formule ook die in de boeken des N. T. of in de oorkonden der kerk als doopsformule vermeld staat. De man die dat deed, schikt zich slechts node in 't bijbehouden eener zijns inziens bloot traditioneele plechtigheid: hij zou meêstemmen, zoo haar afschaffing werd voorgesteld: de vader is of thuis gebleven of noodgedrongen meegegaan om zijn vrouw niet in het oog te doen loopen: de moeder hecht zelve intusschen evenmin aan dien doop, en werd slechts door het instinct der liefde gedrongen, om liever iets overbodigs dan iets te min voor haar lieveling te doen. Om kort te gaan, er was dus bij die acte volkomen absentie van alles wat zulk een plech-

tigheid tot doop maakt, — absentie van vorm, absentie van formulier als doopbelijdenis der gemeente, absentie van geloof aan den doop bij liturg en bij ouders beiden, — absentie dus zoowel van een obiectief karakter als van subiectieve toeeigening... — en toch . . . straks wordt ook dat kind als gedoopt in onze kerkregisters ingeschreven! Oordeel zelf, staat, waar die naam wordt ingevoegd, in die kerkregisters niet een leugen?

Elders wordt de vorm meer gespaard. Niet dat men een formulier gebruikt. Men voelt te diep, die woorden van geloofsbelijdenis voegen niet meer op die lippen, niet meer voor dat gehoor. Neen, maar onder het sprenkelen van 't doopwater spreekt men daar ten minste nog de woorden uit, die door de katholieke kerk aan alle oorden der wereld gehuldigd en door den ijk eener eeuwenheugende traditie tot *de* doopsformule gestempeld zijn: Ik doop u in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes. Intusschen acht de prediker zich gerechtigd het geloof aan „Vader, Zoon en Heiligen Geest" als metaphysieke waanzin te brandmerken. De ouders doen aan het doodverklaren van dat leerstuk meê, en dus zal ook aan het kind, dat daar gedoopt werd, vroeg diezelfde minachting voor het fundament van elke Christelijke belijdenis worden ingeprent. Oordeel zelf, is daar dan geen leugen, als men die woorden bezigen blijft, maar voor zich daar iets bij denkt, dat noch naar de Schrift, noch naar de kerktraditie ooit daarin liggen kan.

Woon nogmaals de doopsbediening in een andere

gemeente bij. Aan de plechtigheid zelve gaat hier nog de lezing van het formulier vooraf. Liturgisch wordt de schijn dus aangenomen, alsof de individualiteit van den voorganger voor de obiectiviteit der belijdende gemeente terugtreedt. Niet hij, zij spreekt in door de kerk gestelde woorden. Edoch, laat u niet verrassen! de lezing begint, maar daar wordt overgeslagen; men leest voort, maar daar wordt bijgevoegd; men leest verder, maar daar wordt veranderd. Nog eens, oordeel zelf, schuilt daar dan geen leugen in, als in schijn liturgie gegeven, en toch in waarheid het beginsel van alle liturgie geschonden wordt, door het telkens uitkomen van wat de prediker zelf afkeurt of gelooft?

Men is tot het drietal vragen genaderd. Een geloofsstatistiek zou leeren, dat niet *drie* op de *tien* de beide eerste vragen belijden. Een statistiek der godsdienstige kennis, dat niet *drie* van de *tien* weten wat de leer, in vraag *twee* bedoeld, is. Een statistiek van den doop, dat geen *drie* van de *tien* ook maar weten wat hun gevraagd werd. En toch ..... nauwlijks is het „Wat is ulieder antwoord?" van des predikers lippen, of allen buigen het hoofd, als deden ze voor God belijdenis en als beäamden ze die vragen uit het hart. Ik vraag, behoeft de leugen hier nog aanwijzing?

En boven dit alles, nog dit. De *prediking* bedoelt paraenese, het *sacrament* belijdenis van 's menschen zijde en verzegeling van de zijde Gods. Toch is de doop ten onzent, ook waar ze nog werkelijk in eere bleef, én in de schatting der liturgen én in de schatting der

ouders, om het ook later in de schatting der kinderen te worden, van uitsluitend *paraenetisch* karakter. Iets anders dan de preek, op plechtiger wijs, met indrukwekkender vorm, maar in strekking met haar één. Schijn van sacrament dus, niets dan paraenese in werkelijkheid. Noemt men dat met mij innerlijke onwaarheid of niet?

En goed, ik plaats mij voor een oogenblik op dat standpunt. De doop zal paraenese zijn: de beide eerste vragen treden dan natuurlijk geheel in de schaduw voor de derde, waarop dan uitsluitend het centnersgewicht der kerkelijke werkzaamheid rusten moet. Maar wat geschiedt? ... Eenzelfde echtpaar stond reeds meermalen voor de doopvont. Hun kinderen zijn reeds opgegroeid: niet lang meer of deze gaan de wereld in, — maar van ouderlijke zorg, van Christelijke onderwijzing, van Christelijke opvoeding, kwam hun de schijn zelfs niet ten goede. Tot zes, tot zeven malen is die vader, is die moeder op dat standpunt dus eedbreukig bevonden. En weer wordt hun een kind geboren, weer staan ze voor die doopvont, — en toch weer neemt men die belofte van hen aan, zonder berisping, zonder vermaning zelfs. Wie heeft gevoel voor oprechtheid, en vloekt die onzedelijke daad niet, onzedelijk omdat de intentie van waarheid zelfs ontbreekt.

Een diepgezonken vrouw biedt ten derden-, ten vierdenmale, een kind ten doop, dat voor de wet geen vader heeft, maar waarvan zij telkens een verschillenden vader noemt. Haar vraagt men niets, maar een getuige zal haar plaats vervullen. Een gewetenlooze vrouw leent

zich voor wat gelds, om gedurig bij zulke doopen als getuige te staan, en op dezelfde plaats weer en telkens weer haar schijnheilige hoofdbuiging te herhalen. Ook nu weer speelt zij haar gevloekte rol. Het heet de doop van de kinderen der geloovigen..... Zeg mij, is ze niet schreiend zulk een leugen, niet tergend voor God, zulk een leugen bij onzen heiligen doop?

Bij het andere sacrament, bij het heilig avondmaal, springt de onwaarheid minder in het oog. De gewoonte eischt daar geen algemeene deelneming, en dank zij die toegevendheid der publieke meening, blijven daar dan ook duizenden terug, die zoo ze kwamen, het leugenachtige van ons kerkelijk leven slechts vermeerderen zouden. Maar toch voelt ieder dat én de acte van belijden bij gemis van belijdenis in hoofd en hart, én de schijn van liturgie bij verminking der liturgische formulen, ook hier de onwaarheid maar al te duidelijk door laat schemeren, en evenzeer als bij den doop het heilige ontwijdt; — dat voorts de absentie van tucht (waarover straks) hier die innerlijke onwaarheid nog verhoogen komt; — dat de gedwongen eerste avondmaalsviering na gedane belijdenis bij niet weinigen onder verdenking van onoprechtheid ligt; — en dat de grootere toevloed bij het hoogtijdsavondmaal door een meer zichtbaar worden der leugen, voor elk wien het ernst met de waarheid is, den luister van ons opstandingsfeest dempt.

Maar verder. Het gedoopte kind groeit op. Van zijn ouders, van de kerk, van de gemeente moet het zijn Christelijke opleiding ontvangen. Voor zooveel de kerk

betreft, is de catechisatie hier het een en al. Wat is die catechisatie? Haar plaats naast dans- en muziekles is reeds genoeg en te over gehekeld. Maar daarmee is de helft nog niet ten haren laste gezegd. Verbeeld u een gemeenteraad, die tien onderwijzers aanstelde, en aan elk dier tien een tweehonderdtal kinderen toevertrouwde, maar zonder keuze of schifting die twee honderd blindweg nam uit alle standen, van elken leeftijd, van elken ontwikkelingstrap, van beider kunne, — en ge hebt het beeld voor u van de zorge der kerk voor haar jeugd. Waar het classikaal beginsel op elk ander gebied als het eenig proefhoudende is bevonden, meent de kerk alleen nog die verdeeling van arbeid te kunnen missen. Hoe ook het terrein van godsdienstige kennis zich uitbreidt en de vragen zich vermenigvuldigen die dringend deugdelijke bespreking eischen, — één uur 's weeks blijft in haar schatting voor heel den omvang van het onderwijs genoeg. Ik vraag, moet het resultaat niet met noodzakelijkheid zóó diep treurig zijn als het is? — Kán het anders of onze jongelingen en jonge dochters, zonder eenig weerstandsvermogen dien naam waard, zonder wapening of oefening de wereld ingezonden, moeten onvermijdelijk slachtoffers worden van het zoo giftig en geestdoodend scepticisme? En is het hún dan te wijten, zoo ze ten slotte niets dan spot over hebben voor een godsdienst, dien ze niet kennen, en niets dan weerzin koesteren tegen een kerk die zoo onbarmhartig met hen heeft gesold? En dat dan godsdienstonderwijs te noemen, en jaarlijks ja te antwoorden,

op de vraag, of er voldoende godsdienstig onderwijs gegeven wordt,... o! met innige smart der ziele vraag ik het, is de leugen daarin niet te tastelijk en openbaar?

Volgt de aanneming tot lidmaten. Na zulk een voorbereiding gevoelt ieder bijna zonder uitzondering in zijn 18e, 19e of 20e levensjaar, behoefte, — ik zal niet zeggen om den Heer te belijden, want ik zou meenen van spotternij verdacht te worden, — neen, maar om aangenomen te worden. Ik stem toe, de meesten zijn dan aangedaan: het geheimzinnig drijven eener hoogere macht gaat hun door de ziel: alle vatbaarheid voor indrukken van het heilige is op dien leeftijd nog niet verwoest. Maar ik vraag, een vluchtige aandoening is dát het dan, waarop het hier aankomt? Met de kérk hebben we te doen, met háar plichtbesef bij een daad die onder haar autoriteit geschiedt. En immers dan zou het woorden verliezen zijn, om nog te willen betoogen, dat die gansche aanneming, ontbloot van bijna elke geestelijke beteekenis, niets dan een kreupele, jammerlijke nabootsing is van de examens der burgerlijke maatschappij. Een examen, dat met zeldzame uitzondering, zweeft op een peil van zoo schromelijke ondegelijkheid, dat men niet weet, wien meer te beklagen, hem die daar vragen, of hen die daar antwoorden moeten: een examen afgenomen door dezelfde persoon die onderwees: een examen soms voor vijftig personen te gelijk, dat loopen moet over bijbelsche geschiedenis en kerkelijke geschiedenis, over geloofsleer en zedeleer, en toch zelden lan-

ger dan twee uren duurt: een examen eindelijk dat met zeer hooge exceptie aan elk en een ieder vooraf reeds een gunstigen uitslag verzekert. Ik spreek nog niet van de massa's, jaarlijks door catechizeermeesters afgeleverd, noch van de kennelijke ruggespraak die soms maar al te duidelijk doorschemert, — maar ook zonder dat vraag ik: zou men niet meenen in een andere wereld te zijn ingetooverd, zoo men bij dat wonderlijk bedrijf nog aan volle werkelijkheid, aan doorzichtige waarheid gelooven moest?

Het is zoo, men mag de aanneming niet van de bevestiging scheiden, maar ik vraag, is het dan bij die plechtigheid beter? of beefde ook u het hart nooit als ge daar in grootere steden die honderden het schip der kerk zaagt vullen, die op een gegeven teeken opstonden, en na een viertal vragen te hebben aangehoord, — die sommigen niet eens kenden, zoovelen niet begrepen, verreweg de meesten, althans op dat oogenblik, niet wegen konden — allen eenparig het hoofd neigden, als teeken van gelofte voor de gemeente en voor God. In ernst, wie eischt nog aanwijzing der leugen waar de onwaarheid zoo daghelder in het oog springt?

Nog een ander examen wordt in den sfeer onzer kerk afgenomen, dat van toelating tot de H. Dienst. Het provinciaal kerkbestuur is hier examinator, zij die dingen naar het leeraarsambt in onze kerk worden daar gekeurd. En ziet, een jong mensch (het zijn feiten die gestaafd kunnen worden) beijvert

zich om met de hartstocht van den renegaat en de oppervlakkigheid van een sceptisch geestesleven, geen enkele negatie te verzwijgen, die zijn volkomen breuke met het geloofsleven der kerk recht tastbaar kan maken. Men hoort hem aan. Het examen is ten einde. Hij verwijdert zich eenige oogenblikken, en wordt weer binnen gelaten. En nu, geen woord van waarschuwing, geen poging om hem tot bewustheid te brengen van den strijd tusschen zijn overtuiging en het ambt dat hij begeert, geen vingerwijzing zelfs op de onmogelijkheid, op de hachelijkheid voor 't minst, om bij zulk een overtuiging met goed geweten de formule van toelating te teekenen. Men legt hem een boek voor, waar hij beneden andere namen ook den zijnen plaatst, en met dat handschrift, is, wat men kerkelijk een eed noemt, geschied. O! ik vraag het voor God aan elk die nog aan eerlijkheid voor het menschenhart gelooft, — is dat geen komediespel, is dat geen leugen, is het niet diep onzedelijk, iemand zulk een loopbaan te doen beginnen, met een zoo tastbare verzwakking van zijn zedelijk gevoel.

Onze kerk bezit in haar codex onder meer ook een breed opgezet reglement van opzicht en tucht. Geen catechumeen wordt als lidmaat toegelaten, of eerst moet onderwerping zonder voorbehoud aan dat opzicht en die tucht gezworen worden. Geen student klimt van zijn candidaatschap in de godgeleerdheid tot dat voor den H. dienst op, zonder nogmaals dien krijgseed te bezweren. Ja, waar slechts eenigermate met voeg die gelofte herhaald kan worden, verzuimt ons reglement slechts

zelden die gelegenheid, om haar basis van vrijwillige onderwerping hechter te plaveien. Welnu, lees dat reglement, en immers uws ondanks ontvangt ge den indruk alsof er binnen de wijduitgezette grenzen onzer kerk van Delfzijl tot Sluis en van Limburg's hoofdstad tot aan Ameland's dorpen geen enkel lid der gemeente, veelmin een kerkelijk gegradueerde zijn kon, over wiens belijdenis en leer, over wiens leven en wandel niet het argusoog waakte van eenig kerkelijk bestuur. Niemand kan het loochenen, in haar codex, die ons de teekening van haar organisme geeft, doet zóó onze kerk zich voor; — maar evenmin behoeft het voor iemand herinnering, dat er in waarheid geen schaduw van opzicht, laat staan een zweem van tucht, waar dan ook in onze kerk bestaat. Integendeel, niets zoo onheilig, of 't wordt geduld, niets zoo zedeloos of 't wordt oogluikend toegelaten, en naast zulk een reglement en zulk een schijnvertoon van disciplinaire veerkracht is dit de o! zoo smartelijke werkelijkheid: dat de bordeelen en gevangenissen voor het meerendeel bevolkt zijn met erkende broeders en zusters der gemeente: dat ze leden der gemeente zijn, die 's avonds lallen en tieren langs onze straten: leden der gemeente, die in de gemeene kroeg, halfslachtige slijterij of meer fatsoendelijke societeitszaal, hun eigen ziel en het huiselijk geluk der hunnen vermoorden: leden der gemeente die openlijk hun bijzitten kameren en hun bastaarden tot zich nemen: leden der gemeente, die wegens nog gruwelijker zonden, soms zelfs tegen de natuur, een aanfluiting voor elk burger zijn:

leden der gemeente, van wie ieder weet, dat ze door gierigheid opgegeten, uit rentebejag hun schuldeischers afschepen met een uitstel, dat jaar in jaar uit wordt geprolongeerd: leden der gemeente i. e. w. wier belijdenis en geloofsovertuiging daarom alleen niet verdacht kan zijn, om dat ze schittert door volkomen afwezigheid, wier leven en wandel gedurig door elk besproken en gehekeld, als zondig en onzedelijk, inzelfzuchtig en gemeen door elk verafschuwd en verfoeid wordt, — maar die, welke beschamende ontmoeting hen ook wachte, ja, nog wel eens voor den rechter, nog wel eens voor politie, soms zelfs voor de wraak van het gemeen beducht hebben te zijn,... maar voort kunnen zondigen en in hun zonden sterven, zonder ooit door persoonlijke ervaring kennis te hebben gemaakt met kerkelijk opzicht of kerkelijke tucht.

Toch zou men misschien met dit ignoreeren van een mislukt reglement nog vrede kunnen hebben, zoo men het werkelijk doodzweeg, het als niet geschreven beschouwde en dus slechts negatief schond. Maar neen, de leugen gaat veel verder. Viermaal wordt telken jare 's Heeren H. Avondmaal in de gemeente gehouden, en even zoovele malen gaat telken jare aan de viering van dat sacrament de censura morum vooraf. Wat zich geheimzinnig onder dien uitheemschen naam verschuilt is dit: vóór elk avondmaal vergaderen de leden des kerkeraads, om elkaar deze vraag voor te leggen „of er ook leden der gemeente zijn wier belijdenis of wandel der kerke de plicht opleggen, dat men ze van het avond-

maal weere." Hier heeft dus onderzoek plaats: de vraag wordt niet geignoreerd maar geopperd: de kerk laat de sleutelen die haar zijn toebetrouwd rinkinken, treedt op als oefenaresse der tucht en opzigt hebbende over de gemeenteleden, — en toch vier malen 's jaars wordt op honderden van plaatsen datzelfde spel weer gespeeld, die zelfde leugenachtige vraag weer herhaald, zonder dat ooit een kloek, oprecht en ernstig antwoord gegeven wordt,... en met de leugenachtige stelregel dat „wie zwijgt toestemt" aanvaardt de kerk gedurig weer de onheilige uitspraak, als of geen vlek haar kleed ontsierde noch rimpel de gladheid schond van haar gelaat.

En zelfs daarmeê neemt de onwaarheid der Kerk in dit opzicht nog geen einde. Neen niet genoeg dat ze gedurig en gedurig weer zich zelve en haar leden door de censura morum een stilzwijgend getuigenis van onberispelijkheid geeft, — neen ze is ook bereid, voor elk der leden individueel dat getuigenis in schriftelijk certificaat onder het stempel van haar zegel uit te reiken. Gij behoeft slechts bij de kerk uwer woonplaats uw attestatie op te vragen, en wie ge ook zijt, ge zult in verreweg de meeste gemeenten, na het doorloopen van enkele formaliteiten, dit getuigenis ontvangen: dat ge gezond in de leer en onberispelijk van wandel zijt, voor zoover ten minste den kerkeraad bekend is. Voor zoover bekend..., o! dat voor zoover bekend, het kan niet genoeg in zijn onwaar, ja huichelachtig karakter gebrandmerkt worden. Oordeelt zelven! Zoudt ge den man niet oneerlijk noemen, die u een schriftelijk

getuigenis zond omtrent iemand die dong naar uw gunst, en zonder iets van hem te weten, zonder hem te kennen, zonder ooit zijn aangezicht gezien te hebben, toch verklaren dorst, dat hij onbesproken van wandel en onberispelijk van leven was, en er dan pour acquit de conscience bijvoegde, *voor zooveel ik weet.* Neen, als ge zegt: *voor zooveel ik weet*, *voor zoover bekend*, dan neemt ge het air aan van toch iets te weten, en ge weet niets, volstrekt niets van dien man, en daarom moest ge weigeren getuigenis te geven, omdat ge niets te getuigen hebt. Ik ken dien mensch niet — ziedaar de korte, eenig ware inhoud van het certificaat, waaronder uw handschrift volle waarheid zou geweest zijn. Maar nu, datzelfde wat in de burgerlijke maatschappij als leugen, als oneerlijkheid, om niet meer te zeggen zou verfoeid worden, — datzelfde is het wat in de kerk der Hervormden door haar waardigheidbekleeders, onder haar gezag, op haar last en voorschrift schier week in week uit plaats grijpt, zoo dikwijls het bundelke attestatiën weer ter kosterij gedeponeerd wordt. Haast om een lach van heiligen spot ons af te dwingen, verzoekt men dan nog wel dien rein-gekeurde ook in gindsche gemeente onder kerkelijk opzicht en tucht te willen nemen. — ja als om de maat vol te meten, begroet in zulk een certificaat de eene kerkeraad den andere als „Br. Opzieners van de Gemeente des Heeren," ook al veroordeelt men elkaar als ongeloovigen, en al huist in 't hart van den een voor den ander eer een vijandig dan broederlijk gevoel. Ik vraag, behoeft er nog

meer gezegd, om niet alleen die attestatie, neen, maar geheel het disciplinaire wezen onzer kerk elk eerlijk gemoed tegen te maken, om de ontzettende leugen, die er niet in schuilt, maar heerscht?

O! van welke zijde zullen we onze kerk bezien, zonder gedurig er weêr aan herinnerd te worden, dat het abc van alle kerkelijk leven nog altijd in dat snijdend woord van onzen Heer ligt: „Allereerst wacht u voor den zuurdeesem der Farizeën." Een enkele tip hebben we opgelicht van den sluier, die het onware wezen onzer kerkeraden bedekt,... maar is het in de hoogere kerkvergaderingen om iets beter? Ik weet het, sommige ringbijeenkomsten zijn degelijker geworden, maar ik roep uit de herinnering mijner ambtgenooten mijn getuigen op, of het niet in werkelijkheid eenvoudig gezellige clubvergaderingen zijn, die samenkomsten, waar men heet bij een te komen om de hoogheilige belangen van Godsdienst en Christendom te bespreken en elkaar te oefenen in kennis der Schrift. [1]) En neen, niet slechts in die lagere sfeer waart het onheilig spooksel rond, dat we ontmaskeren willen. Ook hooger op, ja zelfs op den hoogsten trap onzer kerkelijke hierarchie, waar de keur onzer ecclesiarchen zetelt, vindt ge in deftiger en statiger vormen dezelfde onzalige grondfout terug. Ik wil niet van de laatste synoden spreken, licht scheen dit te persoonlijk, — ook niet van te lang geleden tijden, licht scheen die schuld verjaard te zijn: zij daarom de synode van

1) Art. 60 al. 3. Algem. Regl.

1860 ons ter proeve. Op die synode dan is, blijkens haar gedrukte verslagen een rapport gelezen, waarvan ik datum en onderteekeningen liefst verzwijg (om zelfs den schijn te mijden als ging het mij om iets anders dan om het obiectieve kwaad), en waarin leden der synode hunne medeleden onder meer deze volzinnen te hooren gaven, die ik letterlijk afschrijf:

[het betrof eenige adressen in de zoo netelige belijdenisquestie.]

„. . . . de synode is niet gewoon terug te deinzen voor „netelige en moeilijke vraagstukken.

„. . . . ieder van U, Hoog eerwaardige Heeren! zal „toestemmen, dat in deze adressen gehandeld wordt over „hoogst belangrijke zaken, die in onzen tijd veel strijd „uitlokken en aan niet weinigen groote bezorgdheid in„boezemen.

„. . . . de synode heeft meermalen getoond dat zij „met nauwgezetheid en warme belangstelling deze dingen „behartigt. Ook nu zijt gij hiertoe bereid en gij wordt „niet moede, om *klagt* en *protest* en *verzoek* te hooren, „als zij. . . . met Christelijke bescheidenheid tot U gebragt „worden, ja, gij wilt zelfs niet eens een enkel woord „opmerken, dat van bitterheid niet geheel is vrij te „pleiten.

„. . . . wij sluiten het oog voor die afdwalingen niet, „maar wij zien ook het goede niet voorbij dat hier tegen„over staat en steunende op de hulpe Gods, worden we. . . „opgewekt. . . om voort te gaan, geloovende dat onze „arbeid niet ijdel is in den Heer. . . . Steunende. . . . op

„op het vertrouwen, dat ook nu de *krachtige handhaving* „der Christelijke waarheid door den geest van Christus „in de hervormde kerk niet ontbreken zal.

„... de synode wake, zooveel in haar is, dat in de „kerk orde niet tot dwang, de vrijheid niet tot losban- „digheid worde noch voor leeraars, noch voor gemeente- „leden en er zal door den onbevooroordeelde geen protest „tegen haar behoeven ingediend te worden.

„... Wij vertrouwen dat alle kerkbesturen hoe langer „hoe meer, zij 't ook meer dan vroeger in den geest der „Christelijke vrijheid, met zorg zullen toezien, dat de „kerk geen schade lijden door allerlei wind van leering.

„... Na ernstige... samenspreking hebben wij gemeend „u vooralsnog geen nieuwe maatregelen te moe- „ten voorstellen. Mogt uwe vergadering ons rapport „met goedkeuring kunnen aannemen dan zij dit voor de „adressanten tot een vernieuwde verzekering dat de „synode met het oog op den Vader der Lichten wil „blijven waken voor den geestelijken wasdom der ge- „meente onzes Heeren:

„... Onze God en Vader heilige en zegene alle uwe „beraadslagingen en besluiten... tot wasdom der duur „gekochte gemeente van zijnen Zoon, onzen eenigen Za- „ligmaker en Heer." 1)

Dus verre de Synode.

Men gevoelt wat tegen dit rapport is. Niet de heilige smart over den toestand der kerk die zich gedurig uit,

1) Syn. Acten 1860. p. 139—144.

waar de leden der commissie hun eigen hart laten spreken. In dit opzicht is het een der krachtigste rapporten die in de synode gelezen zijn. Neen, maar wat stuit ons hier tegen de borst? Zie, de synode wordt geroepen om in de netelige belijdeniskwestie te handelen Dat kán ze niet: ze is aan handen en voeten gebonden: de ontreddering is haar boven het hoofd gewassen: radeloos en reddeloos, krachteloos en machteloos staat ze daar tegenover de ontembare elementen, die zijn losgebroken. Dat ze niets deed, was dus volkomen natuurlijk. Wie haar dít euvel wilde duiden, zou onbarmhartig en bekrompen moeten zijn. Goed, doch om waar te zijn, had ze dat dan ook moeten zeggen, dat moeten belijden, daarvoor moeten uitkomen. Ze had adressanten moeten antwoorden: „Uw klaagtoon is ook ons uit 't hart genomen, maar de toestand der kerk is nu eenmaal zóó, dat wij geen maatregelen nemen kunnen." Maar neen, in plaats van den moed tot die oprechtheid te toonen, weidt men uit in zeer deftige, maar met dat al zinledige phrasen: neemt de houding aan alsof men nog in het volbezit der kerkelijke macht ware, alsof men een reeks van maatregelen gereed had, die men nemen kon, zoo dit der synode goed dacht, en alsof men alleen uit vaderlijke bezorgdheid, na vroom en vroed overleg, het oogenblik nog niet gekomen acht om die stappen te doen. Men doet dus niets omdat men niets doen kán, en spreekt toch van geruststelling en vertrouwen der bezorgden. Men weet dat de lagere kerkbesturen evenmin iets doen, noch

doen zullen, en beroept zich nogtans op hen, alsof 't van zelve sprak dat dáár volkomen genezing voor de breuke der kerk te vinden ware. En dat alles wordt geuit op een zoo verzekerden toon, in zoo plechtig-klinkende en zoo kunstig gemaniereerde volzinnen, dat men waarlijk geen oostersche fantasie behoeft, om zich iets van de kwalijk-gesmoorde verontwaardiging der adressanten te begrijpen, bij 't hooren van zulk een antwoord op het luide klagen van zoo grievende smart.

Nog dit. Ook het herhaald beroep op den Heer der gemeente schreef ik af. Waarom? Omdat ik dat geloofsvertrouwen niet eerbiedig? Geenszins. Als de commissie gerapporteerd had: „Wij stellen u voor adressanten te antwoorden, dat waar wij onmachtig zijn om het kwaad te stuiten, ons vast vertrouwen toch ongeschokt blijft in den Heer, die zijn Gemeente, die ook onze kerk niet begeven zal," ieder, van wat richting ook, zou die geloofsuiting toegejuicht en gewaardeerd hebben. Maar.... die hulpe des Heeren in verband te brengen met de holle woorden van een niets-zeggend, vroeger-genomen besluit, die krachtige hand Gods zich heiligend en zegenend te laten uitbreiden over beraadslagingen, waarvan ieder weet, dat ze in de belijdenis-questie vooraf reeds met onvruchtbaarheid geslagen zijn, over besluiten, die slechts de strekking hebben om niets te doen, niet te handelen, en daarbij een schijn van gezag aannemen dat geheel onwezenlijk en onwaar is,... zie dat dunkt mij een verlaging van 't heilige tot ijdel geklank, waartoe zoo ernstige mannen nooit zouden ver-

vallen zijn, zoo niet hun vrije ademhaling beklemd ware geweest door den ongezonden dampkring eener synode, die haars ondanks met de kerk, aan wier hoofd zij staat, den kanker der innerlijke onwaarheid deelt.

En toch, ook na al het gezegde zal niemand de betuiging van grootspraak verdenken, dat de diagnose dezer kerkelijke krankheid nog niet ter helfte is uitgeput. We moeten bekorten, maar immers men *moet* de leugen bij onze culte voelen, als het voorgelees der Schrift, in schijn bestemd om haar te eeren, juist het tegendeel uitricht. Het valt ieder op hoe de naam van Christelijk bedehuis vloekt tegen de inhaligheid waarmeê stoel of kruk voor geld verronseld wordt, en tegen de onjacobische terugzetting der armen evenzeer. Er ligt leugen in dat uitreiken van aalmoezen, als men heel de godsdienstoefening storen moet door een wansmakig zakgebengel, uit vrees dat, vroeg men bij de deuren, licht velen doorglipten zonder gift. Dan heet het een offer der liefde, maar waaraan het gedwongen geven het vrije karakter van het offer rooft. O, zoo is der leugenkrankheid zooveel en te over in onze kerk! Zoo is ze onwaar die voorbidding, die in het nietige zich verloopt, en die geen ander effect heeft, dan om in den vorm des gebeds een meedeeling aan de biddenden te doen. Zoo is ze iets anders dan ze zijn wil, die diaconie onzer kerk, die met al haar duizenden en tienduizenden schats den lijder aan pauperisme wel het veege leven rekt, maar hem niet geneest van zijn wonde. Ja dit éene nog: zou het bij menig „Broeder, bid voor mij,"

dat nog zoo telkens als gemeenplaats invloeit in officiëele taal of officieel geschrijf, niet zijn nut kunnen hebben, nog eens op het gezonde woord van onzen Wilhelmus à Brakel te wijzen: „'t Is een misbruyk onder „vele in dese dagen, dat men t' elkens zegge: ik re-„commandere mij in uwe gebeden — want behalve dat „het onmogelijk is, die alle te onthouden, die dat ver-„soeken, soo is het noodigh dat men eerst yets byson-„der wete, wat men voor een ander versoeken sal."

En nu,... is het, ja, dénkbaar dat het iemand gelukke bij verschil in zienswijze iets af te dingen op enkele détails, die ik aanvoerde, maar volstrekt óndenkbaar dat iemand de handschoen opname om uit warme overtuiging de ongeschonden eer en den ongerepten naam der verklaagde te verdedigen, — moet men óf willens blind zijn, óf zijns ondanks instemmen met de klacht, dat onze kerk ziek aan leugen, lijderesse aan den kanker der onwaarheid is, dan vraag ik elk wien onze kerk en de waarheid nog lief is, op het geweten af, mogen we daarbij blijven toezien? Door wat jammerlijke verdeeldheid onze kerk uiteen zij geworpen, dit staat toch immers nog bij elke richting vast, dat in den vunzigen bodem der onwaarheid de plante der godsdienst niet tieren kan, en slechts een spichtig gewas van gehuichel en geveinsheid opwaarts schiet, waar het onmisbaar voedsel voor alle hooger geestesleven, waar de eerlijkheid ontbreekt. En is het dan niet schrikkelijk, dat een lichaam als onze Hervormde kerk, betrouwd met de leiding en kweeking van het heiligst deel van ons

volksleven, zich ontsiert en schandvlekt door zulk een onzedelijken trek? Moet ze niet dalen tot een nog veel lager peil van krachteloosheid, elken invloed inboeten, ja de teugels zich allengs geheel zien ontglippen, waar een vernielend gif in eigen boezem alle werking harer geledingen en vezelen verlamt? Ligt het niet in 't karakter van elke zonde, dat ze vernielend terugwerkt op wie haar troetelen en koesteren dorst, en wacht ook onze kerk die heilige wraak, die nemesis der geestelijke natuurwet niet, wanneer ze niet opwaakt om den boozen geest te bannen, die haar zoo noodlottig bezit? Demoraliseert ze niet, in stede van tot deugd te bezielen, een kerk, die haar priesteren met een weefsel van onwaarheid omvlecht, en het zedelijk gevoel bij haar leeken knakt, door ze aan leugen en schijn te gewennen, waar juist de naam van het heiligste genoemd wordt? Ja dreigt ze niet geheel aan dien Christus, die zich *de Waarheid* noemde, te ontvallen, een kerk die, melaatsch van leugen en stijf van onnatuurlijkheid, de veerkracht geheel mist om zich nog op te heffen uit de diepte der onwaarheid, waarin ze allengs weggleed en verzonk? U vooral vraag ik het, mijn medegenooten in het geloof! meer nog u, mijn geestverwanten in de heilige bediening! zullen we dat blijven aanzien, de rol van lijdelijke toeschouwers tot den einde toe uitspelen, met gebogen knien werkeloos blijven nederzitten en al onze veerkracht laten opgaan in een zuchtend, moedeloos geklag? Mag het gedoogd worden, dat men de kerk die ons lief is, smaalt en smaadt: dat ze een steen des aanstoots, een

ergernis, ja een aanfluiting geworden is voor allen die voorbijgaan, en dat we voor God belijden moeten, ze hebben recht? Is dat die kerk, waaraan het bloed onzer vaderen kleeft, de kerk, die ook voor ons geleidster was van het volheerlijk geloof tot ons hart, de kerk waarvoor we telkens biddend onze handen opheffen!, — en zal die kerk dan geschuwd worden gelijk men een melaatsche schuwt, zal die kerk moeten lijden, moeten bloeden, ja, zich zelve vermoorden dat we het aanzien,.... en zullen wij intusschen elk onzes weegs blijven gaan en het krijgsklaroen aan den wand laten hangen, om zonder een zweem van kerkelijk besef, zonder de schaduw zelfs van een gemeentebewustzijn in 't hart, in de wateren van het methodisme te verdrinken of wegbereiders voor John Darby's geest te zijn? Is het dan genoeg dat we ons onttrekken, om vrij van medeplichtigheid te zijn? Zullen we ons waarheidsgevoel dan kneuzen en uit laffe vrees ons geweten opzettelijk verminken, om vrijgesteld te worden van dienstplichtigheid in den heiligen strijd die al meer tegen de leugen ontbrandt? Is het dan genoeg, mannen des vredes, ook van den schandelijksten vrede te zijn, om onze handen in onschuld te kunnen wasschen voor onzen Rechter en onzen God? Is dan ons zijn in de kerk zonder protest, ons dienen in haar midden zonder reactie tegen het kwaad, niet op zich zelf reeds een feit, waardoor haar schuld tot de onze gemaakt en de solidariteit van zonde voor elk onzer onafwijsbaar wordt? O! God weet 't, dat ik het met grie-

vende smart zeg, maar in waarheid, niets getuigt meer voor de ontzettende hoogte waartoe de ontzenuwende werking der leugenzonde reeds gestegen is, dan dat de kreet van verontwaardiging nog altijd gesmoord bleef in het hart der geloovigen, dat ge nog hebt kúnnen zwijgen, nog hebt kúnnen temporiseeren, nog bij de afwachters u hebt kúnnen scharen en de veerkracht des gewetens hebt kúnnen tenonder houden tot op dezen dag? Zegt het mij, moest 't dan zóó verre komen, moest het dan wachten tot nu, nu eindelijk ook de doopsband verscheurd en de ontbinding van het lichaam der kerk in beginsel is uitgesproken? Moet de vloed der ellende, die ons zijn golven reeds tegen de borst sloeg, dan nog hooger, nog hooger stijgen, ja tot aan de lippen komen, eer de noodkreet van het zelfbehoud op zal gaan? Broeders! God verhoede het! en ontscheure mijner ziel nooit door bittere ervaring het vertrouwen, dat ik op hoop tegen hoop ook thans nog met al de samenvoegselen mijner ziel omklemmen blijf, — het vertrouwen dat de wachter op de bergen welhaast van den morgen roepen zal, waarop ook in ons midden de geest onzer vaderen weer zal opleven, die niet vraagt noch omziet, maar handelt en het dan aan God overgeeft, waar het ontwaakte geweten spreekt.

II.

WAT IS KERKVISITATIE?

Quod ubique, quod semper.

Men heeft bespeurd, dat bij de kritiek over de hoofdzonde van ons kerkelijk leven met opzet van de visitatie der kerken dusver geen woord is gerept. Ze moest voorshands met stilzwijgen worden voorbijgegaan. Wil men toch een ziekteverschijnsel in het kerkelijk organisme, niet slechts voor deskundigen en ingewijden, maar vooral ook voor het denkend deel der gemeente in het licht stellen, dan eischt de billijkheid, dat men slechts die uitingen van het kerkelijk leven bespreke, die onder elks bereik vallen. Een oppervlakkige verwijzing naar de fijnere geledingen van het zoo samengesteld en ingewikkeld organisme der kerk, zou, waar men zich

zulke lezers voorstelt, ten eenemale haar doel missen. Neen, wordt men ook hiertoe door den gang van zijn betoog gedrongen, dan moet men om verstaanbaar te zijn, eerst duidelijk het organisme zelf ontleden, helder toelichten wat voor het ongewapend oog schuil blijft, en zijn lezers zóó thuis maken in dien doolgang van het kerkelijk labyrinth, waarop men wijzen, zóó gemeenzaam met het onderwerp waarover men kritiek wil oefenen, dat ieder de noodige gegevens bezit om de juistheid dier kritiek te beoordeelen.

Dit nu geldt ook van die kerkelijke acte, die met den naam van kerkvisitatie bestempeld wordt. Weet het grooter deel der gemeente nauwlijks dat een acte van dien naam plaats grijpt, is ze voor zeer velen die haar naam opvingen tóch een ondoordringbaar mysterie, heeft het meer ontwikkeld deel der gemeente zich meer zelf een begrip daarover uitgesponnen dan aan de werkelijkheid ontleend, ja, stuit men zelfs bij mannen van het vak in dezen soms op zoo onklare voorstellingen, dat men meent eer in het chiarobscuro van het dilettantisme dan in het licht der kennis te wandelen, — dan mag buiten kijf ook met die kerkvisitatie niet gerekend worden, dan na grondige, heldere uiteenzetting van wat die kerkvisitatie is. We willen trachten hiervan een proeve te geven.

Een kerkgenootschap dat over meerdere gewesten verdeeld, over tal van steden en dorpen verspreid is, vormt een geheel, dat uit deelen is saamgesteld. De *kerk* is het geheel, *gemeenten* noemt men de afzonderlijke deelen.

De band, waardoor die gemeenten tot een geheel verbonden zijn, is niet een uitwendige, die slechts in financieel beheer of reglementair bestuur zou kunnen gezocht worden. Neen de eenheid dier verschillende gemeenten berust op een dieper liggenden, geestelijken grondslag. Gelijkheid van aard en levenstype, gemeenschap aan een zelfde verleden, gelijksoortigheid van karakter en streven, drukt ook op het godsdienstig leven een gemeenschappelijk stempel, en het is die innerlijke eenheid der belijdende gemeenten aan verschillende plaatsen die zich in de eenheid van heur kerkgenootschap naar buiten vertoont. De onbewuste sluimerende verwantschap der geesten wordt in dien kerkgenootschappelijken band zich zelve bewust.

Zelfbehoud, prijsstelling op haar eigenaardig karakter dringt dus elk kerkgenootschap, om zich zelf het recht van beslissing voor te behouden, welke gemeenten wel, welke niet in zijn geheel een plaatse kunnen vinden. Geen gemeente behoort dus tot een kerkgenootschap, dan die als een integreerend deel van zijn ligchaam uitdrukkelijk door het kerkgenootschap zelf erkend is, en slechts zoolang blijft ze tot dit geheel behooren, als die erkenning voortduurt en niet wordt opgezegd.

Maar eens in de schoot van een kerkgenootschap opgenomen deelt elke gemeente dan ook in de vòlheid der rechten, die in de kerk zelve geldende zijn. Door lid eener gemeente te zijn, is men van dat oogenblik af, ook van zelve lid der gansche kerk, en door een getuigschrift dier gemeente ziet ge u van zelf den toegang tot elk der overige gemeenten onzer kerk ontsluiten.

Hieruit ontstaat echter van zelf voor een kerkgenootschap een dubbele verplichting, een verplichting jegens zich zelf als geheel, en een verplichting jegens elk zijner deelen.

Bestaat zijn roeping als kerkgenootschap in het tot bewustzijn brengen, kweeken en bewaren van een eigenaardigen vorm, een eigendommelijk karakter, een bijzondere type van het godsdienstig leven, zich zelf zou het dan opheffen, zijn eigen raison d'être doen wegvallen, zoo het door gebrek aan veerkracht dat eigenaardig karakter verloor. Wat kan intusschen geschieden? Een of meerderen der in zijn schoot opgenomen gemeenten, kunnen door invloed van buiten of eigen abnormale ontwikkeling allengs ontaarden aan den geest die eens in haar midden heerschte en grond voor haar opneming in het kerkgenootschap was. Dat afwijkend element is, hoe ook op zich zelf beschouwd, met het oog op het kerkgenootschappelijk leven een gif, — en nu zou, door de vele levensaderen waardoor die gemeente met geheel het kerkgenootschap in gemeenschap staat, dat gif vrij en ongehinderd zich allengs door heel het lichaam kunnen verspreiden. Om dit te verhoeden, is het dus plicht voor elk kerkgenootschap, toe te zien, dat niet eenige gemeente allengs het eigenaardig karakter van haar gemeenschap inboete, afwijke van de richting waarin zich zijn levensstroom beweegt, en toegeve aan een streven dat eindigen moet met zich vijandig te keeren tegen het streven van het geheel.

En niet alleen aan zich zelf, neen evenzeer aan de

gemeenten onderling en op zich zelven beschouwd is het kerkgenootschap die waakzaamheid ten duurste verplicht. Opent een gemeente door zich aan het kerkgenootschap aan te sluiten haar kring voor elk die buiten haar omtrek door dat kerkgenootschap als lid erkend wordt, — aan haar dan ook het recht, om te eischen dat het kerkgenootschap tegen het binnensluipen van vreemdsoortige elementen wake. Ze geeft haar zelfstandigheid prijs, niet om haar eigenaardig leven in gevaar te brengen, maar om het juist in gemeenschap met anderen krachtiger te ontwikkelen, en meer afdoende te beveiligen, dan ze dit zelve vermocht.

Vervulling van dien plicht is voor het kerkgenootschap alleen mogelijk door een orgaan. Niet het gansche kerkgenootschap kan handelend optreden, en mannen moeten dus in zijn midden zijn aangewezen, die met zijn volmacht betrouwd, op zijn last en onder zijn gezag handelende, zich in zijn naam kwijten van de taak die op het kerkgenootschap rust. Een centraal-gezag is daartoe in elk kerkgenootschap onmisbaar, en of Rome's kerk dit zijn paus, de grieksche Rusland's Czaar in handen geeft, of men in Duitschland onder landsheerlijke consistoriën of bij ons Hervormden onder het bestuur van synoden leeft — in den vorm moge dit verschillen, — maar de zaak blijft: én paus én Rusland's Czaar én consistorie én synode ze vormen in die verschillende kerken het centraal-gezag.

Deze centraal-besturen nu trachten de verplichting, waarop we wezen, elk voor zich op eigen kerkgebied

na te komen door *kerkvisitatie:* een rondgaand bezoek (visitatie) ter inspectie der verschillende gemeenten die tot het kerkgenootschap behooren. Waar het aantal der gemeenten te groot, hare ligging te verspreid is, dan dat het centraal-bestuur zich zelf in persoon naar allen begeve, moge het hiertoe anderen delegeeren, maar langs welke geledingen haar werkzaamheid zich ook bewege, het blijft zijn daad, zijn toezicht, waarvan de volle verantwoordelijkheid op het centraal-gezag zelf rust.

Het doel van zulk een kerkvisitatie is dus: door persoonlijk onderzoek én aan het geheele kerkgenootschap én aan zijn afzonderlijke deelen den waarborg te geven, dat niet een der tot dat kerkgenootschap behoorende gemeenten allengs het karakter verlieze, waarin het eigenaardige van het kerkgenootschap bestaat.

Op eenigzins andere wijze pleegt men dit gewoonlijk aldus uit te drukken: dat niet eenige gemeente het karakter eener Christelijke gemeente verlieze, — of ook, wat geheel op 't zelfde neerkomt: of niet in eenige gemeente de zuivere prediking van het Woord vervalscht en de rechte bediening der sacramenten geschonden worde.

Die *drie* definitie's schijnen uiteen te loopen: toch zijn ze werkelijk één. Immers het instinctief besef van elke kerk, dat zij voor haar bewustzijn den zuiversten vorm der Christelijke kerk vertegenwoordigt, maakt het voor haar geheel identisch, of men zegge: dat een gemeente

aan *haar* symbool getrouw blijft, of wel: dat ze het karakter eener Christelijke kerk bewaart. En evenzoo, daar de *kenmerken der ware kerk* van ouds en ook door onze reformatoren allereerst in de zuivere prediking van het Woord en de rechte bediening der Sacramenten gezocht zijn, is het wederom in kerkelijke taal gesproken volkomen eensluidend of ik het kerkgenootschappelijk karakter eener gemeente keur, of wel de zuiverheid der prediking toets en de juiste bediening der sacramenten.

In dat onderzoek ligt dus het zwaartepunt bij elke kerkvisitatie. Dát is de hoofdvraag die ze te beantwoorden, dát het levensbeginsel der kerk, welks kranken staat of frisschen bloei ze heeft te constateeren.

En nu moge ze zich door het voelen der pols of het betasten der huid, door analyse van het bloed of stethoscopisch experiment van het al of niet aanwezig zijn dier krankheid zoeken te overtuigen, d. w. z. ze moge de levensenergie der gemeente toetsen aan de belijdenis harer leeraren of het gehalte harer bestuurders, aan de expansie van evangelische werkzaamheid in haar boezem of den bloei van haar geloof in het leven, — dit alles betreft slechts de wijze van waarneming, de vorm waarin het onderzoek gekleed wordt, maar wijzigt in geen enkel opzicht zijn doel.

Men moge na verloop van tijd goedvinden ter wille van orde en regelmaat, hen die ter kerkvisitatie uitgaan, tevens te verzoeken, dat ze opgaven zullen inwinnen van statistischen aard, om in groepeeringen van

cijfers zich den toestand der kerk voor oogen te kunnen stellen, — men moge hen gelasten uit historisch belang te waken voor het behoud van oude handschriften, — men moge door hun oogen een blik willen werpen in het finantiëel beheer door armverzorgers en kerkvoogden gevoerd, — men moge de visitatoren, daar ze toch rondgaan, verzoeken met dezelfde moeite nog zooveel andere dingen te doen als men goed moge vinden, — maar voor het eigenlijk doel der kerkvisitatie is en blijft dit alles iets bijkomstigs, iets dat gevoegelijk zich daaraan paren, zonder bezwaar zich daarmeê vereenigen laat, maar nooit anders dan bijzaak en toevoegsel kan geacht worden, vergeleken met de allesafdoende hoofdvraag naar prediking en sacramentsbediening, die, zoolang de kerk nog kerk zijn zal, het hart, de kern en het wezen van elke kerkvisitatie blijft.

Intusschen dit mag niet, als door ieder toegestemd, eenvoudig beweerd: dit moet bewezen worden. Door de scheur, die sinds 1816 in ons kerkelijk organisme werd gereten, is men te zeer ontwend aan het doorzien tot op den dieperen geestelijken bodem, waarop elke formele instelling onzer kerk in beginsel rust, dan dat men zonder een weêropvatten der historische lijn op toestemming voor dat geestelijk beginsel zou kunnen rekenen. Ook hier dus levere de geschiedenis der kerk voor het waar karakter der kerkvisitatie het onwraakbaar bewijs.

De kerkvisitatie is verre van een eigenaardig protestantsche instelling te zijn, veeleer uit de Roomsch-Catholieke kerk in het kerkelijk organisme onzer vaderen overgegaan. Reeds voor nu vijftienhonderd jaar werd op het Concilie van Läodicea (c. 360) besloten, dat de omliggende dorpsgemeenten in naam van den stadsbisschop bezocht zouden worden door opzettelijk daartoe aangestelde *periodeuten* (rondgaande inspecteurs). [1]) Naarmate echter den bisschop de bediening zijner eigene gemeente meer door subalterne geestelijken verlicht werd, raakte de instelling der periodeuten allengs in onbruik en ging hun uitsluitende last, de visitatie der landgemeenten, op den Bisschop zelven terug. Reeds omstreeks 500 is het dan ook, zelfs in verafgelegen streken, kerkelijke wet en regel, dat elk kerspel eener diocees eenmaal telken jare door zijnen Bisschop persoonlijk worde geinspecteerd. [2]) Traagheid in de uitvoering van dezen last wordt op officiëele wijze zeer ernstig gegispt, en voorziening geeischt *tegen de berispelijke en vloekwaardige gewoonte*

1) Acta Conc. Laod. c. 57. cf. c. 42 § 9. Acta Conc. Chalced. oec. (451) act. 4. et act. conc. Const. (536) act. 1. Ze hadden meest den rang van presbyter. Zoo wordt op laatstgen. conc. te Constantinopel vermeld *Σέργιος πρεσβύτερος περιοδευτὴς τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιχωρίων τῆς πρώτης Σύρων ἐπαρχίας*. Dat deze periodeuten in den vroegsten tijd tevens het karakter van reizende predikers hadden blijkt uit den canon van Laodicea: *ὅτι οὐ δεῖ ἐν ταῖς χώραις καθίσασθαι ἐπισκόπους ἀλλὰ περιοδευτάς*. Zie verder GUERICKE, *Lehrb. d. Chr. Kirch. Arch.* 1859. p. 42. RICHTER, *Lehrb. des Kath. u. ev. Kirchenr.* 1858. p. 374.

2) Zooals blijkt uit de besluiten van het conc. Taracon, gehouden in het jaar 516, c. 10 c. x. qu. 1.

sommiger Bisschoppen, die of zeer zelden of nooit naar luid den eisch van Evangelie en Apostelen en Kerk in persoon de gemeenten bezoeken, die aan hun zorg zijn toebetrouwd. [1]) Bij later ervaring van de onmogelijkheid voor den Bisschop om in zoo uitgebreide Bisdommen dezen plicht van zijn ambt allerwege zelf te vervullen, traden van af de 8ste eeuw meest de aartsdiakens in zijn plaats op. [2]) Door het Concilie van Trente werd echter in naam althans het recht der kerkvisitatie weer aan den Bisschop teruggebracht, [3]) en nog op den huidigen dag is in Rome's kerk de toestand deze, dat de Bisschop óf zelf óf door zijn Generaalvicaris óf eenvoudig door den landdeken in niet overal gelijke perioden de kerspels van zijn bisdom visiteert.

Maar nu wat ons hoofdzaak is? Wat was het door Rome's kerk openlijk erkende doel, waarmeê deze kerkvisitatie plaats greep? Gelijk bij zoo menige andere instelling van Rome's kerk, is het ook hier weer het concilie van Trente, dat het scherpst den geest der kerk heeft geformuleerd door zich in de 24e zitting, hoofdstuk 3, aldus uit te spreken:

---

1) Zoo op de Frank. Synode van 742. Cf. Capit. Syn. Carlomann. Tit. c. 3. Ut quorundam episcoporum reprehensibilis imo damnabilis consuetudo omnimodis corrigatur, qui plebes sibi creditas aut raro aut numquam per se ipsos visitent, iuxta ordinem evangelicum et apostolicum et ecclesiasticum. Te vinden PERTZ, *Monument. Germ.* III. 17 en REGINO *de Synod. causis et disc. eccles.* Lips. 1840 *ed.* WASSERSCHLEBEN p. I. c. 6 p. 29.

2) Cf. RICHTER, o. l. p. 374. cf. *act. conc. Tolet.* IV. hab. an. 633 c. 36 m., v. REGINO, o. l. p. 31.

3) Conc. Tritend. Sess. 24. c. 3.

„Het hoofddoel van alle zoodanige kerkvisi-„tatie zij handhaving der gezonde en rechtzin-„nige leer en uitroeiing van ketterijen, bescher-„ming der goede en kastijding der boozen en opwekking „van allen door vermaning en prediking tot godsvrucht, „vrede en ingetogenheid: al het overige verblijve naar „gelang van tijd en plaats aan het doorzicht der visi-„tatoren." [1])

Zietdaar dus het uitnemend instituut der kerkvisitatie, dat zeer wijslijk door onze vaderen uit Rome's kerk ook in het door hen gestichte gemeentenverband is overgebracht. Natuurlijk niet van stonde aan: een gisting als in de dagen der Hervorming kookte en bruiste, was er niet naar, om enkel door drang tot organisatie een afgerond geheel van kerkelijke instellingen uit zich te doen voortkomen. Practisch in den echten zin regelde men slechts daar, waar nood aan regeling was, — en zoo

---

1) Cf. *Corp. Jur. can.*, ed. RICHTER iuxta BOEHMER. Lips. 1839. vol. IIb. p. 76.

„Visitationum omnium istarum praecipuus sit scopus, sanam orthodoxamque doctrinam, expulsis heresibus, inducere, bonos mores tueri, pravos corrigere, populum exhortationibus et admonitionibus ad religionem pacem innocentiamque accendere: cetera prouti locus tempus et occasio feret, ex visitantium prudentia constituere." Oudere voorschriften voor kerkvisitatiën vindt men onder anderen in genoemd werk van REGINO, door hem op last van RADBOUD, Bissch. van Trier, verzameld, ed. van Wasserschleben. 1840. p. 19—26, voorts in de besluiten van het Conc. Bracarense (572) c. 1.

De geschiedenis der kerkvisitatie in Rome's kerk het best bij L. THOMASSIN, *Ancienne et nouvelle discipline de l'église.* Lut.-par. 1725. P. II. l. 3. c. 77. en vv.

behoeft het nauwlijks herinnering, dat op protestantsch terrein de eerste en tevens beroemdste kerkvisitatie op aansporen van Luther eerst in 1527 door Saksen's keurvorst verordend is. Hiermee bedoelde men in het minst niet de invoering eener nieuwigheid. Integendeel, men was zich daarbij volkomen de voortzetting der kerkelijke traditie bewust. Men wilde de historische lijn niet afbreken maar veeleer doortrekken, en uitdrukkelijk werden door de instructie der visitatoren de Pfarrherren herinnerd aan het *exempel der alten veter*, *der heiligen Bischöfe*, *welche vorzeiten mit vleis diese visitation getreben haben*, *wie auch noch viel davon ynn Bepstlichen gesetzen funden wird.* [1])

De eenige verandering die men zich in het aloude instituut veroorloven moest, vloeide van zelf voort uit de opheffing der Bisschoppelijke waardigheid. Niet meer van de Bisschoppelijke Kanselarij, maar van het consistorium moest nu op last van den Landvorst de instructie der visitatoren worden uitgevaardigd. Maar die instructie zelve bleef, wat ze alle eeuwen door geweest was, en wat later op Trente's concilie bepaald werd, was ook Saksen's keurvorst bij zijn kerkvisitatie ten regel en wet. Onderzoek naar leer en prediking en sacramentsbediening der geestelijken is ook voor hem de hoofdvraag die elke andere vraag in de schaduw stelt, en uitdrukkelijk gelast hij zijn visitatoren: „Moch„ten echter predikanten gevonden worden, van wie het

1) v. RICHTER, *Ev. Kirchenordn. des* 16*en Jahrh.* 1846. I. p. 82b.

„bij onderzoek bleek, dat ze een dwaling in het geloof „of in het hoogwaardig sacrament des avondmaals, of „in den doop predikten of koesterden, zoo zal men hun „aanzeggen, dat zij zich over de grenzen te verwijderen „hebben, en op straffe der wet zich niet meer in den „lande vertoonen mogen." [1]) Ja veel sterker nog dan uit woorden blijkt dit hoofddoel der gansche kerkvisitatie én uit den last hun gegeven, om zelven in de kerken die ze bezochten ter prediking van het zuivere evangelie op te treden, én uit hun instructie aan de geestelijken, waarin de belijdenis der kerk uitvoerig uiteengezet en tegen ketterijen verdedigd wordt, [2]) én zoo mogelijk nog stelliger uit de artikelen, die zij in naam des Vorsten aan de verschillende standen moesten achterlaten. Daar toch heet het:

Befel an die Pfarrer und Prediger.

1. *Sich Christlicher Lehre und Lebens zu halten.* 2. *Die hochwürdigen Sacramente nach Christi einzetzung zu reichen.*

Befel an die Reten inn Steden.

1. *Gottes wort trewlich zu fürdern damit es laute gefürt werde.*

Befel an die Pauren.

1. *Gottes wort treulich zu hören.*

En eindelijk aan die Edelleute.

Bij uitoefening van hun collatierecht niet op bijzaken

1) Ib. p. 78b.
2) Ib. p. 82b—101.

te zien, *sondern alleyne das fordern, das gottes wort gepredigt und stadtlich geubt werde.* [1])

Of wil men nog een ander bewijs voor onze stelling, men hoore dan hoe Luther, de ziel der gansche onderneming, na afloop der kerkvisitatie met vreugde aan den keurvorst schrijft, dat het Woord Gods machtig en vruchtbaar in geheel 't land werkt, en er bijvoegt: „E. „Kurf. Gn. Lande die allerbesten und meisten Pfarr„herren und Prediger haben als sonst kein Land in „aller welt, die so treulich und rein lehren und „so schönen frieden helfen halten.” [2])

Maar, ik stem toe, dit gold slechts de kerkvisitatie in het kleine keurvorstendom Saksen. In het afgetrokkene moet de mogelijkheid worden toegegeven dat andere, ja, dat de meeste protestantsche kerkgenootschappen meer een statistische opneming dan geestelijke inspectie der gemeenten met hun kerkvisitatie bedoeld hadden. Degelijkheid van onderzoek eischt dus dat we vluchtig de verschillende reglementen op kerkvisitatie doorloopen, om ons te overtuigen, of ook door de kerk in het algemeen hetzelfde gewichtige beginsel gehuldigd werd, dat bij Saksen's kerkvisitatie op den voorgrond stond.

We beginnen daartoe met de Kerkorde van Straatsburg, die in 1534 is uitgevaardigd, en waarin den visitatoren allereerst wordt gelast „ein trewe leyische „lehre und ermanung zu thun zu rechten christlichen

---

1) Ib. 102b, 103a, 103b.

2) HERZOG, *Realenc.* VII. 695.

„Leben, und daruff trewlich ermanen, *wa man fehl „und mangel an leer und leben des Pfarrers hette*, dass „man soliches wölle den genannten visitatoren getrew„lich anzeygen." 1)

In de Pommersche kerkorde van 1535 heet het dat de „gelerden under de visitatoren uppet erste *schö„len vornemen die predicatores unde se examineren, wo „se geschicket synn tho prediken*, en omgekeerd hen zul„len vragen, *offte ock falsche leere heimlicke und öffent„lich vorhanden sy, van sacramentschenderen unde ande„ren, edder effte ock etlicke Gades Worth lesteren*, unde „allda ernstlich bevelen ym namen des Landesförsten, „dat solches werd affgedän unde gebessert." 2)

De Nassauische Instruction van 1537 gelast den Superintendent bij de „Kirchen-geschwörnen, Heim„burgern und Aeltesten Erkündigung einzuziehen, *ob „der Pfarrer in Lehre und Leben sein amt treulich aus„richte.*" 3)

Het Hessische Reglement op de kerkvisitatie enz. van 1537 schrijft den superintendent voor, den predikant der gemeente *een leerrede te laten houden over een door hem opgegeven tekst*, hem in zijn tegenwoordigheid de sacramenten te laten bedienen, en voorts nog bij de gemeente zelve onderzoek te doen „*ob sie auch Ihren Pfarherrn in der Lehre reyn oder unreyn vermercken.*" 4)

---

1) RICHTER. I. p. 238b.

2) Ib. I. p. 253.

3) Ib. I. 279b.

4) Ib. 282a.

Als drangrede tot kerkvisitatie geeft de Preussische Regulative van 1541 op „das der Teuffel keynem Wercke feynder sey dann, do das Wort Gottes, „christliche ehre und lehre eintrechtlichen getrieben und „gehört wird" en gelast derhalve dat men onderzoeken zal „*die Pfarrer von wegen der Lahr, und die Pfarrkinder im Glauben, beten, Sacramenten, christlichen Ceremonien und wie sie im Christenthumb geschickt sind.*" 1)

In de Wurtembergsche Consistoriaalverordening van 1542 luidt de bepaling omtrent kerkvisitatie aldus:

„Erstlich soll vom Notario in den sedibus, oder superattendentem, dahinn er geschickt, gefregt werden, „*was der Pfarrher lere*, zum andern, *wie er sich gegen „der Kirche stelle mit reichung der Sacramente, und mit „andern Ceremonien.* Ob er ein hund sey der nicht belle, „wie Esaias am 56 spricht, und helffe den Leuten jre „sünde zudecken, und straffe sie nicht." 2)

In de helaas! te vroeg ingetrokken „Keulsche Reformatie van 1543 leest men deze woorden:

„Derhalben wollen wir anfangen ein ernstliche visitation aller Pfarren auzurichten, und fürgehen lassen, „durch verständige und eiferige Menner in Gottes sachen, *zu erkundigung was für Leut es sind die allenthalben dem Volck Christi vorstehen.* Dann je von nöthen ist, soll das vollck recht zu Christo unserem

1) Ib. 338a. b.
2) Ib. I. 371b.

„Herrn gefürt werden, *das es solche Pastoren und Vor-„gänger habe, die zum Reiche Gottes gelert sind.*" [1])

Geen andere last wordt den visitatoren in de „Hadeler'sche ordnung" gegeven, waar hun als instructie wordt voorgeschreven, te onderzoeken of „*der Prediger „Lehre reyn und eintrechtig in den Ceremonien sint*, offte „se unstraflich in dem Lerende und Leuende sin." [2])

In de Mecklenburgsche kerkorde (1552) wordt verordend, dat *de predikant der gemeente in tegenwoordigheid der visitatoren een predicatie houden* en der gemeente meedeelen zal „das diese Besuchung *zu Erhal-„tung reyner Lere und Christlicher zucht vorgenommen sey.* Derhalve sollen erstlich *der Pastor und Diaconi von der Lehre vleissig verhört* werden in allen Hauptartikelen," en zal ten slotte aan de gemeente gevraagd worden, „zum ersten, *was der Pastor und Diaconen lehren*, zu ge-„bürlicher zeit predigen und Sacrament reichen u. s. w." [3])

Naar luid de Mansfelder Visitationsordnung van 1554 zijn in de eerste plaats déze artikelen van onderzoek omtrent de predikanten voorgeschreven:

1°. *Wie er sich halte in seiner Lere.*

2°. Item, *in auspendung der hochwürdigen Sacremente.*

3°. Item, *in Uebung des rechten Gottesdienstes.* [4])

De Waldecksche Kirchenordnung (1556) laat

1) Ib. II. 52b.

2) Ib. II. p. 74b.

3) Ib. II. p. 120b, 121a.

4) Ib. II. p. 142a.

zich over het doel der kerkvisitatie aldus uit: „Demnach ferner die visitation iren ursprung von den Aposteln her hat, und in den Kirchen, *zu erhaltung rechter Lehre und Christlicher zucht*, *hoch von nöthen ist.*" 1)

Geheel dezelfde strekking heeft het Würtemb. Summar. Begriff van 1559, waar de twee eerste artikelen ter kerkvisitatie aldus luiden:

„Erstlich so soll er ein jeden Pfarrher, Prediger „u. s. w..... ansprechen, ime *vor allen dingen Rechenschaft „seiner Leer zugeben*, namlich *ob er unsen heiligen christ„lichen Glaubens fürnembste artikel*, *vermög Prophetischer „und apostolischer Schrift*, auch Augspurgischer und un„ser Confession seiner befolhnen kirchen vorträge.

„Item *ob er auch die heilige Sacramenten* und andere „ceremonien... der ordnung gemäss halte." 2)

Voor de Iever'sche kerkorde (1562) is dít hoofdzaak, dat de visitatoren „sich erkunden effte ock alle „dinck recht unde wol thogha im predigende unde an„deren gebrückelicken ceremonien," en daartoe allereerst onderzoeken *„effte de pastoren unde Diaconi de reinen unde unbefleckten Lere des H. Euangelie noch unvervölschet erholden."* 3)

Eensluidend met de Pommersche kerkorde van 1535 schrijft ook die van 1563 voor, dat in de leerrede die aan elke visitatie voorafgaat den volke zal

1) Ib. II. p. 175b.
2) Ib. II. 206b.
3) Ib. II. 226b.

worden ingescherpt: „*dat disse besoekinge tho erholdinge* „*rechter lere unde christelicher tucht vorgenomen. — Darna* „*schal men pastorn und kerkendienern van der Lehre vlitich* „*verhören und erforschen, effte si ock eres amptes waren* „*in Predigen, sacrament reichen* u. s. w." [1])

De „*Hertogelijk Pruissische instructie voor den Bisschop*" van 1568, gelast hem door visitatie te zorgen, dat „die kirche unsers Hertzogthums *bey reiner Lehre möge* „*bleiben, und dieselbigen auf die nachkommen gepflanzet werden.*" [2])

De Ordnung und Reformation in 1572 door de gezamenlijke Landgraven van Hessen uitgevaardigd, beveelt dat „auff den jährlichen visitationen *vor-* „*nemblichen* von den superintendenten dahin mit trewen „Fleis gesehen werden soll, *das der consens und einhel-* „*ligkeit in der Lahr under allen Predicanten hinfüro we-* „*niger nicht als bishero beschehen, nach aller möglichkeit* „*erhalten werden.*" [3])

De inleiding op de Brandenburgische Visitationsordnung van 1573 luidt aldus: „Dieweil die visitation „ein althergebrachte christliche ordnung die aus be- „weglichen und vernüfftigen ursachen und darumb ein- „geführet, das die hohe oberkeiten, durch getrewe fleis- „sige menner und aufseher die kirchen besuchen und *von* „*Christlichen Lehre und Sacramenten, ob die auch Christi*

1) Ib. II. 251b.
2) Ib. II. 299a.
3) Ib. II. 349a.

„*bevelch nach*, *reine geleret und administrirt worden*, So „ist es, u. s. w." 1)

Het onderzoek door de superintendenten omtrent hun onderhoorige geestelijkheid in te stellen moet volgens de Hessische kerkorde van 1574 allereerst tot het beantwoorden dezer vragen leiden:

1. „*Ob er die furnembsten Artikel unserer Christlichen* „*Religion vermöge Prophetischer und Apostolischer Schriff-* „*ten*, wie die in der Augsp. Conf. kürtzlich verfasst „seind, seiner befohlener gemeine auch fleissig und „treulich vortrage.

2. „*Ob er auch die heiligen Sacramenten und andere* „*Ceremonien*, *Gottes Wort*, *und unserer Christlicher Kir-* „*chenordnung gemäss administrire und halte.*" 2)

Naar de bewoordingen van de Keursaksische kerkorde (1580) geschiedt kerkvisitatie „*damit die lehr Gottes* „*Worts auch die ritus Ecclesiae* der kirchenordnung „gemäss, gleichformig, eintrechtig und *mit frembden*, „*verführerischen Irrthümern unverfelscht* geführet und ge- „trieben werden." 3)

„*Bei der visitation wird gehandelt*," dus lezen we in de Kerkorde van Straatsburg die in 1598 de oudere verving,

1. „Von der Kirchendiener öffentlichen ambt... ob sie „denselben mit gebürenden Fleiss und treu verrichten

1) Ib. II. 359a.

2) Ib. II. 393b.

3) Ib. II. 408b.

als mit *predigen*, *sacramenta reichen*, *catechismum halten* u. s. w.

2. „Von der kirchendiener Leben und wandel.

3. „Wie sich die Zuhörer *gegen den Predigten Gött-„liches worts*, *der auspendung H. abendmahls* ... erzeigen „und erhalten." [1])

Zoo luidt het, om niet meer te noemen, ook in de Hanau'sche kerkorde van 1573, dat de visitatoren, zooveel de Pfarrherren aangaat, handelen zullen:

1. „*Von seiner Lehr*, was und wie er predige, *ob er „der H. Schrift gemäss lehre*, *ob er etwas irriges oder „falsches auff die ban bring.*"

2. *Ob er die H. Sacramente recht*, *fleissig und willig-lich reiche.* [2])

Ja, welk reglement op kerkvisitatie ge ook inziet, het blijkbare of uitgesproken doel dezer kerkelijke handeling komt zonder eenige uitzondering altijd neer, op wat de Lippische Kirchenordnung (1538) in dezer voege uitdrukt dat „*visitatio von der Overicheydt geschehe „updat reyne lehre und rechte gottesdienst in den gemeijne „erholden blive.* [3])

Het is niet toevallig, dat we dusver bijna uitsluitend op kerkordeningen van zuiver Lutherschen oorsprong wezen.

1) Ib. II. 482b.
2) Ib. II. 507a.
3) Ib. II. 500a.

Op gereformeerden bodem toch was men aanvankelijk voor het invoeren van kerkvisitatie beducht: lange jaren heeft het geduurd eer dit kerkelijk instituut bij onze gemeenten wortel kon schieten, en nu zelfs is deze aloude inrichting nog niet voor alle gereformeerde kerken van kracht. Schuld hieraan was de vergedreven afkeer van alles, wat ook maar zweemde naar Bisschoppelijke suprematie: het eenzijdig onverbiddelijk vasthouden aan het anti-hierarchisch beginsel waarop de inrichting van alle kerkbesturen bij de Hervormden rust. De bepaling die uit artikel 1 van de acten der Emdensche Synode (1571) in de besluiten van bijna alle volgenden is overgegaan: „Dat geen kerk over een ander kerke, geen Dienaar „des Woorts, geen Ouderling noch Diakon de een over „den ander heerschappij zal voeren, en een yegelik zich „wachten zal voor alle suspicie ende aanlokking om te „heerschappen [1]," en waarin het gelijkheidsbeginsel van ons kerkbestuur zoo scherp en star geformuleerd, ja, zoo onnatuurlijk op de spits wordt gedreven, geeft ons den historischen commentaar in handen, waaruit de beduchtheid voor het invoeren van kerkvisitatie zich van zelf verklaard.

In de oudste kerkordeningen, zoo hier te lande, als bij onze Schotsche en Fransche broeders wordt van een visitatie der gemeente dan ook eenvoudig gezwegen. Toen men het eindelijk waagde in 1581 op de Middelburgsche synode de vraag op te werpen

1) HOOIJER, *Oude kerkord.* p. 67.

„of 't niet goet ware betreffende de Classicale ver„gaderingen ook een jaerlijkse besoekinge der kerken „aen te stellen of inspectoren of superintendenten te „maken, doch met behoorlijke limitatie?" werd met laconische kortheid door onze vaderen geantwoord: *Het is onnoodig en sorghelijk.*" [1]) Een antwoord ingegeven door dienzelfden geest, die zich niet minder krachtig op de synode van Orleans in 1562 uitsprak, waar men op 't hooren, dat enkele provinciaal-synoden visitatie door gedelegeerde geestelijken hadden doen houden, zich gedrongen voelde „à condanmer cette nouvelle manière de „procéder," en daarmee de eenzijdige opvatting van een op zich zelf deugdelijk beginsel bestendigde. [2])

Immers dat we hier met een overdrijving, niet met de ware strekking van het antihierarchiesch beginsel te doen hebben, blijkt ons niet slechts uit Knox' instelling van *visitors* voor Schotland's kerk, [3]) maar afdoende bovenal uit de kerkorde van Calvijn. In zijn *Ordonnances ecclésiastiques de Génève* (1541) toch is een afzonderlijk hoofdstuk dat tot opschrift draagt: *Ordre sur la visitation des Ministres et paroisses dependantes de Génève.* Niet bedekt, maar openlijk en plechtig toont dus hier de groote Hervormer, wiens organiseerend genie de lijnen en omtrekken voor heel ons kerkbestuur heeft aangegeven, dat er voor zijn bewustzijn in 't minst geen

1) Ib. p. 217.

2) LECHLER, *Presb. u. Syn. Verfass.* p. 84.

3) Zie zijn *First Buik-Discipline*, afgedrukt achter zijn *Hist. of the Reformation.* Cf. LECHLER o. l. p. 90, 91.

strijd tusschen de instelling eener kerkvisitatie en het presbyteriaal beginsel onzer kerk bestond.

Hier is dus kerkvisitatie; en vragen we dan ook hier, waartoe die instelling dienen, wat naar Calvijn's inzicht het doel van alle kerkvisitatie zijn moest, dan wacht ons ook hier geen ander antwoord, dan we straks van onze Duitsche naburen ontvingen, — en gelijk Trente met Wittenberg hier samenstemde, zoo reikt ook Geneve in dit opzicht aan Wittenberg de hand. Zóó toch luidt de lastbrief door Génève's Hervormer den visitatoren voorgelegd: „Qu'ils ayent charge d'aller une fois l'an „visiter chacune paroisse, pour s'enquérir *si le ministre* „*du lieu aurait point mis en avant quelque doctrine nouvelle* „*et répugnante à la pureté de l'Évangile.*" 1)

We onthouden ons van elke toelichting bij een zoo stellige uitspraak, en werpen liever nog een vluchtigen blik op de geschiedenis der kerkvisitatie in onze eigen kerk vóór 1816, om te toonen dat het ware begrip dier instelling ook door onze vaderen gehuldigd is.

Al miste men ten onzent aanvankelijk de locale inspectie der gemeenten, toch achtte daarom de kerk zich niet ontslagen van haar taak, om voor het gezonde frissche leven der gemeente te waken. Wat men echter bij onze naburen door een bezoeken der afzonderlijke gemeenten poogde uit te werken, trachte men

1) RICHTER, *Kirchenordn. d. 16en Jahrh.* I. 344b.

bij ons te bereiken door de vertegenwoordigers der afzonderlijke gemeenten in classicale vergaderingen te vereenigen. Daar toch werd vooreerst aan elk predikant gevraagd omtrent zijn gemeenteleden „*ofse van eenige* „*ketterye aangevochten worden? en ofse twijffelen aan eenig* „*stuk der Leer?*" [1]), maar dan werd evenzeer de predikant zelf aan de keuring zijner broederen onderworpen door de bepaling, dat „*een iegelijk dienaar bij gebeurte* „*een korte predicatie sou doen*, van welke de andere oor„deelen, en van hetgeen verbetering behoeft hem ver„manen zullen." [2])

Toch voelde men al ras, dat zulk een toezicht op den duur onvoldoende moest blijken, en zag men derhalve allengs naar middelen om, waardoor de waakzaamheid van het kerkbestuur kon worden verhoogd. Reeds te Wezel deed men den voorslag dat de classicale vergadering beurtelings in de verschillende gemeenten van het ressort zou gehouden worden, „opdat de vergaderinge „te naarstiger moge onderstaen de gelegenheydt van „yder kercke in 't bijzonder, *wat ordre daer gehouden*

1) Reeds in enkele trekken is de gang der kerkvisitatie ten onzent toegelicht door HOOIJER, die ook hier weer blijken geeft van zijn degelijke bekendheid met de geschiedenis van ons kerkrecht. Men vindt deze schets HOOIJER, *Kerkel. wetten voor de Hervormden in Ned.* 1846. p. 87, 88.

2) Nat Syn. Dortr. 1578. art. 29 (14) en 30 (15). Cf. Acta van het Conv. van Wezel bij HOOIJER, *Oudste Kerkordn.* p. 50. In de Palts vindt men gelijke verordeningen. Ook daar bleef 't voorshands bij de vragen op de Synoden (Classen) Cf. RICHTER o. l. II. p. 280b.

„*wordt in de Leere.*" [1]) Te Middelburg bepaalde men in 1581 om ligt te bevroeden reden dat de predikanten op de classis niet meer vrij zouden zijn in hun tekstkeuze, maar een opstel moesten voorlezen over een tekst, dien de classis hun aanwees. [2]) Meer afdoende reeds was art. 40 van de Nationale Synode te 's Gravenhage, dat ook „de Classis daar zulks nood is, de vrijheid „sal hebben eenig haarder dienaren van de eene Class. „vergadering op de andere te authoriseeren, *om opzicht „te nemen op de Leere en het leven der predicanten.*" [3]) Wel wat spionachtig, maar krachtiger nog was de maatregel in 1612 op de Provinciale Synode te Utrecht genomen, dat „Ghecommitteerden der Synodi, hun altemet zouden laten vinden op eenighe dorpen daer zij 't oirbaerlyck vinden, *omme den Predicanten aldaer onvoor„siens haere predicatie te hooren* en te vernemen *hoe sy „haer in haer geheele Bediening, leer ende leven gedra„ghen.*" [4]) Maar ook deze maatregel bleek op den duur te zwak om de geestelijke orde in onze kerk te handhaven, en hoe ze ook tegenworstelde, haars ondanks en schoorvoetend moest ook onze kerk ten slotte tot de eenige instelling terugkeeren, die doeltreffend en proefhoudend was bevonden, door wezenlijke kerkvisitatie te verordenen. Reeds in de kerkelijke wetten op last van de staten van Holland en Zeeland ontworpen

1) HOOIJER, o. l. p. 51.
2) Ib. p. 217.
3) Ib. p. 275.
4) Ib. p. 413.

(1576) had men voorgesteld, dat „twee van de ouder-„lingen elker hoofdstadt en twee ofte een van de pre-„dikanten, alle jaren 't landt te samen souden omme-„gaen." [1]) Nog een schrede vérder ging de Haagsche synode van 1586, die ter uitvoering van art. 40 harer acten aan den voet harer besluiten reeds de eerste proeve van een Reglement op kerkvisitatie gaf, waarvan art. 1 dus luidt: „Alzoo de inspectie, welke geordon-„neert is uit name van de Classen, *daertoe is dienende*, „*dat de zuiverheid der Leere en alle goede gerechtigheid* „*in de gemeenten Gods onderhouden worde*, zoo zullen „enz." [2]) Maar tot de eigenlijke instelling van kerk-visitatie, als een periodiek weerkeerende inspectie werd eerst door de synode van Dordt in 1619 besloten, die in art. 44 harer kerkorde bepaalde, „dat de classis eenige „harer dienaren sal authoriseeren om in alle kerken van „de steden soowel als van het platte land alle jaar „visitatie te doen," en ook hier weer is het uitge-sproken hoofddoel geen ander, dan wat we telkens terug vonden: toe te zien namelijk of „Leeraars, Ker-„keraden en Schoolmeesters *haar ampt getrouwelijk waar-* „*nemen en blijven by de suyverheydt der Leere.*" [3])

1) Ib. p. 123.

2) Ib. p. 280.

3) Ib. p. 454. Het bekende feit dat deze kerkorde niet dan allengs geëerbiedigd is, en zoo ook de visitatie zelfs in het begin der 18de eeuw nog niet allerwege was ingevoerd, behoeft hier nauwlijks herinnerd.

Het zou tijdverlies zijn na zulk een getuigenverhoor het echte karakter der kerkvisitatie nog met andere bewijsgronden te willen staven. Een aandachtige lezing der autentieke verklaringen, die ik afschreef, toont onwederlegbaar:

1. dat waar men zich opzettelijk over het *doel* der kerkvisitatie uitspreekt, er slechts ééne stem uitgaat van de gansche algemeene Christelijke kerk, van Rome zoowel als van de kerken der Hervorming zonder onderscheid, — een stem die alle eeuwen door zich zelve gelijk blijft, en met nooit ontstemd geluid ons gedurig weer herinnert, dat kerkvisitatie dient, om allereerst voor de prediking des Woords te waken, of wilt ge voor de zuiverheid der leer.

2°. dat, waar men de kerkvisitatie regelt, zonder het doel waartoe ze plaats grijpt opzettelijk te noemen, het onderzoek naar de prediking des Woords en Sacramentsbediening, of wilt ge naar leer en belijdenis der geestelijken, steeds het onveranderlijke middenpunt is, waarom geheel de instelling zich beweegt:

3°. negatief, dat van het houden van kerkvisitatie voor een bloot administratief of statistisch onderzoek nooit of nimmer sprake is, noch krachtens ons resultaat, sub 1 en 2, ooit zijn kan.

En dat dus eindelijk

4°. een kerkelijke acte, die niet meer in de eerste plaats waakt voor de prediking des Woords

en de Sacramentsbediening, en dus niet vóór alle dingen enquête naar leer en belijdenis bedoelt, naar het eenparig getuigenis van de kerk aller landen en aller eeuwen, *geen* kerkvisitatie is.

Nog dit.

Twee getuigen vragen nog gehoor, om dit onwraakbaar resultaat te bevestigen: de Synoden der Nederlandsche Hervormde kerk van 1822 en 1858

De eerste arresteerde op voorstel harer commissie een Reglement op de kerkvisitatie, waarin art. 12 ons deze woorden te lezen geeft:

„Daarna *overgaande tot het doel der kerkvisitatie.* zal „men vragen

„1. ten opzigte der predikanten eerste vraag: *Of zij onberispelijk zijn in leer en wandel?*

„2. ten opzigte der ouderlingen, eerste vraag: *Of „zij zijn onberispelijk in belijdenis en wandel?*

„3. ten opzigte der Diakenen, eerste vraag: *Of „dezelve onberispelijk zijn in belijdenis en wandel?*"

De laatstgenoemde Synode arresteerde in haar zitting van 7 Aug. 1858 een soortgelijk reglement, en zelfs haar was de traditie der kerk nog te machtig, om bij art. 12, waarvan de aanhef luidt:

„*De voorzitter tot de visitatie zelve overgaande, stelt „een onderzoek in,*"

niet in de eerste plaats deze woorden te laten volgen:

„betreffende al de leden of zij bezwaren heb-
„ben, *rakende de belijdenis en den wandel* van iemand
„hunner medeleden."

. . . .

Of worden ook deze getuigen gewraakt?

III.

DE SYNODE EN HAAR REGLEMENT.

"Sie müssen aber nicht allein die Gebrechen und mängel erkündigen, sondern auch in Besserung stellen; sonst ist mit der Visitation keinem Menschen geholfen, und aller Unkosten, so darauf gehet, mit aller mühe und arbeit verlohren.

Preuss. Verordn. v. RICHTER, II. 299b.

Twee oorzaken werkten saam om onzen Synodalen na '16 zekere voorliefde voor kerkvisitatie in te boezemen: hun streven om de gewestelijke deelen onzer kerk, door centraliseering van bestuur, tot één geheel saam te smelten, — en het reglementair en administratief karakter dat zich reeds bij hun eerste optreden onomwonden in hun besluiten uitsprak. Immers een jaarlijksche inspectie der gemeenten, van uit één midden-

punt werkende, kon middel zijn om den invloed van het centraal-gezag op al de deelen der kerk te bevorderen, en evenzoo kon niets meer welkom zijn aan hun bureaucratische neiging dan een jaarlijksche beschrijving der gansche kerk op papier. Die voorliefde toonde zich dan ook in den spoed, waarmee men ter regeling van deze aangelegenheid voortschreed. Nauwlijks toch was den 7[den] Januari van '16 het Algemeen Reglement van 's Konings wege uitgevaardigd, of reeds in Juli van datzelfde jaar was men met een Reglement op de kerkvisitatie gereed, en nog voor Juli ten einde liep verhief de koninklijke sanctie dit gearresteerde reglement tot wet. Ja, zóó overhaast was men te werk gegaan, dat reeds ter synode van '19 de onbruikbaarheid van deze regeling bleek. De synodale vergadering van '20 arresteerde daarom een reeks van wijzigingen, waardoor de ingevoerde regeling eerst levensvatbaar kon worden, en alleen de lichtgeraaktheid van het Departement van Eeredienst was er schuld aan, dat het dus gewijzigd reglement op de kerkvisitatie eerst ten jare 1823 in werking trad.

De latere wijzigingen ook in deze redactie der organieke wet aangebracht zijn onwezenlijk, en evenzoo is het geheel nieuwe reglement, dat sints '59 den gang der kerkvisitatie regelt, wel meer uit één stuk, vollediger, beter samenhangend en keuriger in woordenkeus, — maar toch geheel uitgaande van dezelfde beginselen en daarom in het wezen der zaak zóó met het vorige één, dat we veilig kunnen zeggen, dat de kerkvisitatie

gelijk wij die bij ervaring kennen, sints 1824 in onze kerk bestaat.

Slechts ter voorlichting van oningewijden, zij hier in vluchtige trekken herinnerd, dat deze kerkvisitatie, door de synode aan de classicale besturen opgedragen, door gedelegeerden uit deze besturen telken *derden* jare persoonlijk in alle gemeenten van hun ressort moet gehouden worden. De beide tusschenliggende jaren geschiedt zij schriftelijk. Het classicaal bestuur zendt daartoe tabellen in blanco aan de kerkeraden, waarop de punten van onderzoek in den vorm van vragen vermeld staan, en die, ingevuld en onderteekend, door den kerkeraad aan het Classicaal Bestuur worden teruggezonden. De uitkomsten dezer visitatie (persoonlijke zoowel als schriftelijke) worden door het bestuur der classis gerapporteerd aan het Provinciaal Kerkbestuur en eindelijk door tusschenkomst van dit lichaam aan haar, van wie de last tot kerkvisitatie uitging en onder wier gezag zij plaats greep, ... aan de Synode.

Voorts zagen we reeds aan het slot van onze vorige schets, dat in de beide reglementen voor kerkvisitatie, die van onze synode zijn uitgegaan (van 1823 en 1859), uitdrukkelijk het wáre beginsel van kerkvisitatie gehuldigd is, door vóór alle dingen onderzoek te gelasten naar belijdenis en leer. Het moge beide reglementen wel zijn aan te zien, dat ze doortrokken zijn van een geest, die met deze vooropstelling noode rijmt: zekere verlegenheid der ontwerpers met dit cardinale punt moge in beiden voor het geoefend oog doorsche-

meren, — maar toch de synodale wetgever heeft in dit opzicht de historische lijn niet moedwillig afgebroken en is niet ontrouw geworden aan de besliste traditie der Christelijke kerk: hij heeft het besefd, dat zonder de vastigheid van dezen hoeksteen elke kerkvisitatie ondenkbaar werd: dat viel het onderzoek weg naar leer en belijdenis, de kerk zich in een zedelijkheidsinstituut oploste, waarin ja nog inspectie mogelijk bleef, maar kerkvisitatie een hors d'oeuvre, een contradictio in terminis, een samenweefsel van innerlijke onwaarheid zou worden, en hoe schraal en sober het dan ook zij, toch is, in aansluiting aan alle denkbare verordeningen, die ooit of ergens op dit punt door de Christelijke kerk gegeven zijn, ook door onze synode de eerste plaats in haar reglement voor kerkvisitatie nog altijd gegund aan het onderzoek naar belijdenis en leer.

Kunnen we dus vrede hebben met het reglement, gelijk het daar ligt, mag zelfs de lof, van door een geschiedkundig bewustzijn geinspireerd te zijn, aan deze proeve van synodale wetgeving niet onthouden worden, — volstrekt ónverdedigbaar daarentegen is de wijze, waarop de synode haar reglement heeft uitgevoerd. Vijf bezwaren zijn het vooral, die in dit opzicht tegen het centraalgezag onzer kerk door de geschiedenis worden ingebracht. — 1° De synode heeft door haar overige handelingen getoond, dat haar de kerkvisitatie geen zaak van ernst was. 2° Verleid door bureaucratische sympathiën, heeft zij zich laten verblinden door de ingekomene rapporten. 3° Uit gebrek aan veerkracht

heeft zij met haar medeweten de bepalingen van haar reglement straffeloos laten overtreden. 4° Zij is nalatig gebleven in het verbeteren der verkeerdheden, die door kerkvisitatie waren ontdekt. En eindelijk ten 5° heeft zij, door eerst zelve de kracht te ontzenuwen, en toen lijdelijk de uitsnijding te gedoogen van wat het wezen en de kern van alle kerkvisitatie is, die geheele acte illusoir gemaakt en haar eigen reglement vernietigd.

Men oordeele, of hiermede te veel is gezegd, uit de korte toelichting die we op elk dezer punten van bezwaar hier volgen laten.

Allereerst dan: de synode heeft door haar overige handelingen getoond, dat haar de kerkvisitatie geen zaak van ernst was.

Het recht om dus te argumenteeren, zal wel door niemand betwist worden. Om den ernst van Napoleon's periodieke aanspraken op het onveranderlijke thema van „l'Empire c'est la paix" te beoordeelen, mag ik immers vragen of ook zijn regeringsbeleid in het algemeen den vrede bevordert of in de waagschaal stelt; en waar dit laatste blijkt, mag aan den ernst zijner vredesmanifesten niet geloofd worden. De ernst van Abt Brouwer's gehechtheid aan Oranje's stamhuis wordt voor het kritisch oog verdacht, zoo naast die betuiging ons in keurig medaillon de teekening wordt gegeven van Heiligerlee's held als boef aan de galg geknoopt. Kortom, men mag niet aan ernst gelooven, waar het doel, dat

men voorwendt, door andere maatregelen van dezelfde hand juist verijdeld wordt, of zelfs waar men verzuimd langs andere wegen ditzelfde doel te bevorderen. Zoo heeft men dan ook recht tot de uitspraak, dat de synode het niet ernstig met haar kerkvisitatie meenen kan, zoo ze op in het oog loopende wijze elke maatregel verwaarloosd, die met de kerkvisitatie tot eenzelfde doel zou kunnen samenwerken, of erger nog door haar besluiten dit doel juist tegenwerkt en verijdelt.

En nu, behoeft het nog aanwijzing, dat werkelijk die innerlijke tegenstrijdigheid tusschen de synode die *visiteerde* en de synode die *beheerde*, bestond? We zien daarbij voor het oogenblik geheel af van de eischen die op orthodox standpunt aan het hoogste kerkbestuur konden gesteld worden, — áf van wat in normalen toestand plicht en roeping der synode zou geweest zijn, — áf van wat een degelijk en veerkrachtig kerkbeheer onverbiddelijk zou hebben geëischt. Neen, om den schijn zelfs van onbillijkheid te mijden, willen we daarbij van óns standpunt geheel op het háre overtreden, om met de gegevens die ze ons zelve biedt, de slotsom op te maken, die ons het oordeel over haar handelingen geven zal.

Ons uitgangspunt is derhalve, wat de synode gedurig erkend, en nog in 1865 luide heeft uitgesproken: „dat men zich geen kerk zonder leer denken kan.” [1]) Wélke leer in onze kerk gelden moet, laten we

1) Syn. Acten 1865. p. 232.

daarbij haar ter beslissing, — een leer erkent de synode zelve dat ze moet bezitten, en ze voegt er met de duidelijkste woorden bij, dat zij die leer niet mag prijs geven, omdat zij, naar luid haar eigen verklaring, „niet lijdelijk mag toezien, veelmin [er toe] medewerken dat onze kerk „HAAR KARAKTER" verlieze en misschien Roomsch, Mohammedaansch of Boeddhistisch worde."[1]) Dat *karakter* wordt voorts door haarzelve geteekend met den driedubbelen trek van Christelijk, protestantsch en gereformeerd;[2]) en de hoofdstrekking, zoowel van haar kerkvisitatie als van haar overige handelingen, zal dus moeten zijn, dat ze het karakter onzer kerk handhave, als Christelijk tegenover het *paganisme*, als protestantsch tegenover het *Catholicisme*, en eindelijk als hervormd in tegenstelling met het *Remonstrantisme* enz.

We zien, bij het beoordeelen van de wijze waarop de synode zich van deze taak gekweten heeft, volstrekt niet voorbij, dat zij geen nieuwe kerk gesticht, maar het bestuur over een bestaande kerk aanvaard heeft. We geven dus toe, dat het haar evenzeer onmogelijk was, de kerk tot den toestand van 1618 te repristineeren, als om reeds aanstonds een scherp geteekende confessie als uitdrukking van het geloofsleven der kerk te formuleeren. In een abnormaal tijdsgewricht aan het hoofd der kerk geplaatst, moest zij natuurlijk rekenen

1) Ibidem.
2) Ibidem.

met den chaotischen toestand dien zij vond, en eerst van lieverlede orde in dien chaos zoeken te scheppen. Zij mocht niet prijs geven door voorbarigheid, wat licht door schrander overleg nog te winnen ware: niets afsnijden wat nog voor wederinlijving vatbaar kon blijken, en dus geen grenzen stellen, die hoe juist ook in het afgetrokkene, geen afbakening op het terrein der kerk gedoogden. Maar wat ze wel had mógen, ja, wat ze had móeten doen, wat haar heilige plicht en roeping ware geweest, — het was, te toonen, dat het haar op het eens gekozen standpunt niet aan ernst ontbrak. Ze had zóó moeten beheeren, besturen en leiden dat de uitgewischte karaktertrekken onzer kerk door haar krachtsontwikkeling allengs weer op waren gewerkt. Hoe breed ze díe grenzen der kerk ook uitgezet vond bij haar optreden, ze had met onverbiddelijke strengheid ten minste díe grenzen moeten handhaven, en de nog bestaande afbakening moeten doen eerbiedigen met fierheid en ridderlijken moed. Ze had onverpoosd moeten streven, om in de eerste plaats de kerkbesturen, voorts den leeraarsstand der kerk, en zoo allengs de gemeente zelve weer tot het bewustzijn van het eigenaardig karakter der kerk terug te brengen. Welke belijdenis dan ook in haar oog de meest juiste formuleering der waarheid was, ze had die belijdenis uit het zwevend gebied der meeningen al meer tot afronding en bepaaldheid moeten brengen, en langs elken weg die haar openstond de ondubbelzinnige beteekenis dier belijdenis moeten uitspreken en ingang verschaffen. Ze had i. e. w. de beginsellooze

kerk die ze vond, en die bij verlies van haar karakter zichzelve dreigde op te lossen, met vaste hand uit die zelfverlaging moeten opbeuren, door betoon van moed en veerkracht haar het zoo onmisbaar zelfvertrouwen weer instorten, en door het geven van een onbedriegelijk geluid en het planten eener banier wier kleuren voor elks oog herkenbaar waren, met daden het der kerk moeten toonen, dat er een synode was, die voor haar levensbehoud pal stond.

Welnu, — een halve eeuw is de synode aan het werk geweest,... en ik vraag, was de toestand van '16 niet nog een toonbeeld van orde, vergeleken bij de chaos van verwarring en ontreddering, waarin de synode van '68 onze hervormde kerk achter liet? Waar kunt ge de kwartijnen of octaven van haar acten opslaan dat niet het vreeslijk vermoeden gedurig gewettigd en bewaarheid wordt, dat zelfs het besef van zulk een heilige roeping der synode volkomen ontbroken heeft. Immers volmaakt niets is te bespeuren van een invloed door haar uitgeoefend op de lagere kerkbesturen, om ze terug te brengen van de ontzenuwende beginselloosheid, die dusver al hun kracht had verlamd. Geen schijn van aanmoediging zelfs gegeven aan die enkele besturen, die zelven een poging waagden om zich uit die inzinking van krachten op te heffen. Allerwege bij de synoden, die achtereenvolgens te 's Hage gezeteld hebben, volslagen gebrek aan spontaneiteit, een schuchtere beschroomdheid voor alles, wat naar initiatief slechts zweemde, en tegenwerking eer dan toejuiching voor wie

optreden dorst, waar zij zelve werkeloos bleef. In naam vasthouden aan een leer en gedurige inlassching van het woord „belijdenis" in haar wetgeving, maar geen poging zelfs om van de bandeloosheid, die steeds losbandiger werd, tot orde, en daarmeê tot waarachtige vrijheid terug te keeren, door een allengs juister begrenzen en scherper formuleeren van den leertypus, waarbij zij zwoer. Geen streven om door eenvormigheid in de opleiding harer leeraren, of door handhaving van het geestelijk karakter van hun toelatingsexamen een betere toekomst voor te bereiden. Geen streven naar aansluiting aan die kern der gemeente, die nog het zuiverst het karakter onzer kerk had bewaard. Geen schijn van toezicht zelfs op die duizenden bij duizenden, die jaarlijks het burgerrecht in haar kerk verwerven. Niets, volstrekt niets, i. e. w. waarin een leidende gedachte zich uitspreekt of de draad van een bewuste en planmatige werkzaamheid zich vertoont.

De synode staat bij het stuurrad, maar het roer zwenkt en keert, zonder een hand die het stuurt of tegenhoudt, — en mét het ontreddend schip der kerk laat ook zij zich her- en derwaarts slingeren en geeft zonder poging tot redding het schip aan wind en golven prijs. En zij zou de levensgeest onzer kerk teruggeroepen, geprikkeld en gered hebben!, — maar immers het tegendeel is waar, en ieder weet hoe ze met die karakterlooze verdraagzaamheid onzer eeuw, die niet in liefde, maar onverschilligheid wortelt, al wijder en steeds wijder de sluizen heeft opengezet voor den alles met zich sleurenden stroom van ontkenning en twijfelzucht. „Medio tutissime ibis",

„midden-best," was haar leenspreuk, en met die vlag in top heeft ze alle richtingen nivelleerend, de meest uiteenloopende, ja, lijnrechtstrijdige beginselen, een even eervolle plaats op haar domein gegund.

Het draagt dan ook blijkbaar haar sympathie niet weg, als gedurig leden der kerk haar door adressen herinneren, dat het eigenaardig karakter onzer kerk niet mag worden prijs gegeven, wil ze niet elke bepaaldheid van omtrek inboeten, allengs geheel vervluchtigen en verdampen; — en men voelt onwilkeurig dat ze ruimer adem haalt als de rapporten op die adressen maar gelezen, de besluiten genomen, en daarmeê die adressen weêr van de tafel zijn. Niet inwilligen — is immers het stereotype antwoord, dat elk adres wacht, en afgewezen wordt met eentoonige gelijkmatigheid elk voorstel, ondoeltreffend verklaard elke maatregel, afgestemd elke stap, waarop ter handhaving van het karakter onzer kerk wordt gewezen.

Verre van ooit zelve de schending van het jus publicum in ecclesia te vervolgen, heeft ze veeleer een „foedus gratiae" (gratieverbond) opgericht, voor wie ooit of immer wegens aanranding van het karakter der kerk voor haar vierschaar werd verklaagd. Kan ze er niet van tusschen, om waar de wetgeving dit eischt, het kenmerkend karakter onzer kerk onder woorden te brengen, dan zijn de rekbaarste uitdrukkingen haar het meest welkom, de ruimste termen haar het liefst. Ze erkent dat een vrijheid, die den Christus loochenen dorst als onzen eenigen en algenoegzamen Zaligmaker

in leven en sterven[1]), ook bij den maatstaf dien zij aanlegt, niet kan gewettigd worden, — maar eindigt toch met zeer malencontreus van de bestaande leervrijheid[2]) zonder eenige beperking te spreken, en neemt ook bij gerezen klacht haar mislukte uitdrukking niet terug. *Leervrijheid voor zoover zij bestond*, was kennelijk bedoeld, maar het kon ook worden opgevat als synodale erkenning van *het bestaan der leervrijheid*, en wie het zoo opnam, was helaas! dichter bij de feitelijke waarheid, al moest hij afzien van een beroep op het synodaal rapport. Want leervrijheid in den meest onbeperkten zin, een παρρησια, waar zelfs Athene tegen toornde, — dát is het, wat naar ieders overtuiging sints lang met gedoogen der synode en met een onkritisch en door-en-door onhistorisch beroep op de heröen der Hervorming in onze Nederlandsche kerk bestaat.

De synode heeft der wetenschap de hand gereikt, en wie zou het wraken? — maar vergetende dat de mensch niet allereerst uit zijn hoofd, maar uit zijn hart leeft, — vergetende voorts dat de wetenschap wel de formulen van ons aanzijn ontleden, maar nooit de eeuwige beginselen van dat aanzijn scheppen of vernietigen kan,... heeft ze haar roeping prijs gegeven om juist het geloof aan die eeuwige beginselen te kweeken, — in de opperzalen der wetenschap toelating voor het geloof gezocht, in stede van dat geloof zelf als fundament voor

1) Syn. Act. 1864. p. 244.

2) Ibidem.

den tempel der wetenschap te plaveien, en daardoor niet alleen zelve geabdiceerd, maar ook der wetenschap naar de hartader gestoken, daar zoo min wetenschap als kunst zonder geloofsbeginsel leven kan.

Natuurlijk op dat gladde ijs was geen post meer te vatten, en verre van anderen te kunnen tegenhouden, is zij dan ook zelve meêgegleden. Ze heeft alles moeten laten geschieden, zonder zelve iets te doen, of het oogenblik voor te bereiden, waarop zij met vaste hand weêr in de losgelaten teugels grijpen kon. Nu eenmaal elke slagboom opgeheven, elke dijk doorgestoken, elke muur bres geschoten was, restte der synode niet anders dan te belijden, wat ze eens met den moed der wanhoop uitsprak en met kapitale letters in haar acten drukken liet: WIJ KUNNEN NIET, het is boven de macht der synode, wij moeten ons onderwerpen, de bestaande toestand is ons te machtig.[1]) Te machtig,..... en daarom moest het dan gedoogd, dat op de kansels onzer bedehuizen het atheisme zich zijn leerstoel koos,... en daarom moest het gedoogd, dat het gebed in onze bedehuizen óf nagelaten, óf voorgepreveld werd door iemand die uit gemis aan geloof zelf niet meer bidden kon. Te machtig,..... en daarom heeft men zelfs een man als Dr. Zaalberg niet slechts vrijgesproken, (we begrijpen dit, want zijn veroordeeling ware het onrecht der inconsequentie geweest) — neen, maar door de termen van het vonnis gedrongen, moe-

---

1) Syn. Acten 1865. p. 235.

ten verklaren, dat er zelfs „*in zijn prediking niets is wat strijdig kan geacht worden met den geest en de beginselen van de belijdenis onzer Hervormde kerk.*" Ja, zóó ver is het eindelijk moeten komen, dat ook de grenslijn tusschen Christendom en Heidendom moest opgeheven, nu de synode den doop niet onwettig dorst keuren, die elke gelijkheid met den doop der Christenheid mist. Zoo is het proces dan ten einde toe doorloopen, de krankheid tot den dood, ja de dood tot ontbinding overgegaan,... en zóó liet ons dan de synode, de schreiend-tragische synode, van achttienhonderd acht en zestig....

En nu, geen onzer voegt het den steen op haar te werpen: wie zijn deel aan aller schuld gevoelt, kan niet hard, niet onbarmhartig zijn; — maar dit moet toch uitgesproken: Als zúlk een synode uw kerkeraad komt visiteeren, u komt vragen of ge het karakter uwer kerk niet verloochent, de leer uwer kerk en de prediking harer belijdenis niet geschonden hebt... neen, dan zeg ik niet „risum teneatis amici!", want ik wil ernstig blijven, maar dan is het toch daghelder voor elk die niet willens blind is, dat zulk een kerkvisitatie gehouden wordt uit sleur, uit kracht der gewoonte, gehouden wordt alleen omdat het reglement ze voorschrijft, maar dat van een ernstig gemeend karakter dier kerkvisitatie van de zijde der synode althans geen sprake kan zijn.

Korter kunnen we zijn in onze *tweede* opmerking. Zij luidde: Verleid door bureaucratische sympathien

heeft de Synode zich laten verblinden door de ingekomen rapporten.

Men kent Napoleon's legerbulletins en hun schreiend contrast met het bloedbad van het Berezina-stroomgebied en de sneeuwvelden van West-Rusland. Men kent de stereotype telegrammen uit Spanje's hoofdstad, die onveranderlijk van „stoorelooze rust" en „volmaakte orde" gewagen, waar geen land als Spanje zoo geschokt, als Spanje zoo onrustig in heel ons werelddeel gevonden wordt. Welnu, — ik vraag, wie bant die bizarre bulletins, wie bant die banale leugen-depêche's uit zijn herinnering, bij het opslaan van de kerk-bulletins der Synode, zoo ge die vergelijkt met de schreiende ellende en innerlijke verscheuring waaraan feitelijk die kerk ten prooi was. Geen toelichting is hier noodig. Ik behoef slechts voetstoots af te schrijven wat de Synode jaar-in jaar-uit geproclameerd heeft, om de innerlijke onwaarheid hier voelbaar en handtastelijk te maken voor een ieder die slechts lezen wil. De eenvoudige meedeeling der documenten is hier welsprekender dan het scherpst betoog.

Zoo lezen we dan in het rapport van 1859:

„Tot de onderwerpen der kerkvisitatie overgaande, strekt het ons tot groote vreugde, dat wij u al aanstonds de gunstige berichten herhalen mogen, die u in vorige jaren... werden meegedeeld.

„Wat de predikanten betreft, wanneer wij het oog vestigen op de vele honderdtallen van mannen, die met de meesten onzer, de vaderlandsche kerk in deze betrekking dienen, dan

voorwaar erkennen wij, het is een goede getuigenis, die aan deze breede reeks gegeven wordt. Zij zijn onberispelijk in leer (*sic!*) en wandel, getrouw in de schoone doch moeijelijke verplichtingen van hun heilig ambt, volhardende in de prediking des Woords zoo in de gewone als feestelijke zamenkomsten der gemeente, en hetzij zij het leven of den dood verkondigen van hunnen Heer, zij beijveren zich om door het herderlijk bezoeken der gemeente veelzijdig nut te stichten, terwijl hun in het bijzonder de nood van lijdenden en kranken ter harte gaat.

„Het onderzoek omtrent de ouderlingen heeft mede de meest gewenschte uitslag opgeleverd. Zij zijn bij voortduring onberispelijk in belijdenis en wandel.

„Van de diakenen wordt meegedeeld, wat loffelijk is, zoo wat hun personen als administratiën betreft......

„In het aangeteekende vonden wij geen stof, om u eenigen maatregel voor te stellen. Waar verkeerdheden plaats grepen, betoonden de kerkelijke besturen zich wakende. Wij scheiden thans van onze taak met aangename gewaarwording, als zijnde daardoor versterkt geworden in de overtuiging, dat in de overgroote meerderheid der vaderlandsche gemeenten de Broeders eendrachtiglijk te zamen wonen en werken en het er verre van is, dat de apostolische les: „Laat alle dingen eerlijk en met orde geschieden" door de Hervormde Kerk onzer dagen vergeten zou zijn." [1])

Maandag 25 Juli is dit rapport zonder eenige wijziging door de synode tot het hare gemaakt en zonder discussie zelfs gearresteerd.

Een amerikaansch woord, dat ik liefst verzwijg, zou

1) Syn. Acten 1859. p. 107—110.

misschien het best den indruk karakteriseeren door zoo holle grootspraak gemaakt op ieder die waarheid vóór alles wil. Maar als we bedenken, dat dit dezelfde synode was, waarin de Heer Escher zijn bekend voorstel tegen het veldwinnend ongeloof heeft ingediend, zou ik haast vragen of hier niet nog meer dan spelen met vuur en wierook is,... of zúlk een voorstel en zúlk een rapport ter zelfde synodale tafel zich rijmen laten voor het... geweten?

En toch, men meene niet, dat het rapport van 1859 bij uitzondering zoo sterk met „couleur de rose" bedropen was. Hoor slechts wat onmiddelijk daarop de volgende synode getuigt:

„Tot de onderwerpen der kerkvisitatiën overgaande, vermelden wij met dankzegging aan den Heer der Gemeente al aanstonds, dat wij de gunstige berichten ten vorige jaren u meegedeeld, mogen herhalen." [1])

Of gaan we terug, men bespeurt dan dat de synoden van '59 en '60 zich niet ten onrechte op de rapporten der vorige jaren beroepen. Zoo toch eindigt de rapporteur van '59 zijn verslag:

„Ziet daar, het verslag uwer commissie aangaande den toestand der kerkeraden. Met dankbare blijdschap wordt het u door ons aangeboden, omdat de toestand der kerkeraden ons grootendeels zeer gunstig voorkwam." [2])

---

1) Syn. Acten 1860. p. 40.

2) Syn. Acten 1857. p. 41.

In gelijken zin rapporteerde de commissie van 1858:

„Overgaande om den uitslag der gehouden kerkvisitatie te berigten, zoo als die blijkt uit de rapporten, dan mogen wij opmerken, dat die allezins gunstig is te noemen... Verblijdend is het na te gaan hoe meestal op alle plaatsen de loffelijkste getuigenissen omtrent leer (*sic*) en wandel der onderscheidene predikanten gereedelijk gegeven werden, en van ouderlingen verklaard, dat zij niet alleen onergelijk zijn in hun roeping, maar ook goede voorbeelden voor geheel het volk... Na het gegeven overzicht nog eens den blik slaande over het uitgebreide veld, ons ter beschouwing gegeven, waarlijk dan mogen wij aan het einde herhalen dat er veel is, dat tot tevredenheid en tot blijdschap stemt. Wordt wel eens de opmerking gemaakt, alsof de toestand van ons kerkgenootschap in betrekking tot zijn bestuur en de werking der reglementen minder gunstig ware... het hier gegeven verslag kan het tegendeel getuigen. [1])

„Tegen weinig min voldoende berichten, klein in aantal, niet hoogst ongunstig van aard, staan over de overal gegeven goede getuigenissen wegens meer dan 1400 medebroeders, die getrouw zijn bevonden in de vervulling hunner plichten, en dankbaar mogen wij ons verblijden, dat zij een eere van Christus pogen te zijn....

„Mag uwe commissie de nauwgezetheid der opgave (omtrent de ouderlingen) wegens belijdenis en wandel niet betwijfelen dan zijn zij, uitgenomen te Zwammerdam, dubbele eer waardig en in geheel ons vaderland goede voorbeelden." [2])

1) Syn. Acten 1858. p. 97.
2) Syn. Acten 1850. p. 347.

In 1847 heeft

... de commissie de eer te berichten dat volgens de ingekomen verslagen, de staat der kerk, over het algemeen zeer gunstig is en de orde waardiglijk gehandhaafd wordt; terwijl het uit de tabellen blijkt dat de kerkvisitatie overal met zorg en nauwkeurigheid verricht is." [1])

Eindelijk om niet meer strophen uit dezen eentoonigen synodalen lofzang af te schrijven, verwijzen we nog naar het uitbundige rapport van 1856, waar het heet:

„Wij meenen de verslagen met nauwkeurigheid te hebben nagegaan en moeten alreeds in den aanhef onze blijdschap uitdrukken, dat in de vaderlandsche kerk het godsdienstonderwijs niet alleen nergens verzuimd, maar overal met groote zorg behartigd werd, zoodat van onze medebroeders in de bediening gezegd kan worden, dat zij getrouwe arbeiders zijn, aan hun werk tijd en vlijt gewillig ten offer brengen en door inspanning van krachten en door hun voorbeeld toonen, hoe zeer zij er op uit zijn, om licht, kennis en waarheid in hunne gemeente te verspreiden.

„Een soortgelijk goed getuigenis wierd overal omtrent de ouderlingen gegeven, die met een voorbeeldig gedrag als Christelijke opzieners en voorgangers der gemeente een volvaardige gereedheid paarden om, waar en zooveel zij konden, de predikanten, in het houden van opzicht behulpzaam te zijn.

. . . .

„Zietdaar, Hoog Eerwaardige Heeren, het verslag uwer commissie. Wij bieden het u met blijdschap aan, omdat

1) Syn. Acten 1847. p. 190.

wij bij weinig verkeerds, zeer veel goeds ontdekt hebben. Wij houden ons verzekerd, dat ook uwe vergadering in deze gevoelens deelen zal." [1])

Natuurlijk!... de lezing er van werd zelfs door geen der leden verlangd, en in de zitting van 16 Juli werd ook dit rapport met dankzegging aangenomen. [2])

. . . .

Maar genoeg reeds en te over voor ons doel. Na lezing dezer citaten weet ieder dat de synodale rapporten der kerkvisitatie geen ware afspiegeling zijn van den feitelijken toestand der kerk. Immers met die rapporten in handen, zou men meenen een kerk te vinden, die in bloei en veerkracht steeds toenemende, allengs het rijke, volle ideaal eener echt-christelijke kerk zeer nabij kwam; — was er daarentegen *feitelijk* kwijning in stede van bloei, verslapping in plaats van ontwikkeling van veerkracht, en mogen de synodalen allerminst geacht worden ten dezen vreemdelingen in het Jerusalem, of liever het Babel onzer kerk, geweest te zijn, dan is onze klacht gerechtvaardigd, dat het der synode bij haar jaarlijksch kerkverslag niet om waarheid ging, maar dat zij zich door de rapporten der kerkvisitatie heeft laten verblinden.

Dit wonderlijk bedrijf verklaart zich van zelf uit de neiging tot bureaucratie, die als kwade geleigeest onze synode nu reeds meer dan vijftig jaren in het

1) Syn. Acten 1856. p. 36, 7, 8.
2) Ibid. p. 86.

dwaalspoor dreef. In een duitsch blad las ik onlangs over een fractie der zuidduitsche armee: „Was hängt „auch unseren federichten Bureaucraten d'ran, wie viel „Soldaten wir im Kriegesfall zum Bundesheer stellen „können, wenn nur die ganze Armee vollständig und „ganz prächtig in ihren kalligraphischen Papierconvolu- „ten bis zum letzten Mann verzeichnet ist. Für diese „Herren ist es ja eben nicht die Frage wie es im Lande, „sondern bloss wie es in ihren papier'nen Cahier's steht." En dát is inderdaad het wezen der bureaucratie: niet te vragen naar de werkelijkheid, maar alleen te rekenen met de beschrijving op papier, al is men zich volkomen bewust, dat het middel nog altijd moet gevonden worden om tabellen en staten, verslagen en rapporten met galvanoplastische juistheid te doen werken.

En dát nu is het juist, waaraan ook onze synode zich heeft schuldig gemaakt. Het heet altijd „volgens de ingekomen verslagen," „blijkens de tabellen," „naar luid der ingezonden rapporten," en als een axioma schijnt het te gelden, dat zoo het dáár maar pluis is, ook de kerk zich wel in frisschen bloei verheugen zal. Eens zelfs waagt zij het, een haar ingefluisterde min gunstige schildering van den toestand der kerk als onwaar en pessimistisch te bestrijden, en voegt er dan argeloos naief bij: „*het hier gegeven verslag kan het tegendeel getuigen.*" 1) Zoo laat ze zich door statistische beneveling tot de klassieke verklaring verleiden: dat al de ouderlin-

1) Syn. Acten 1857. p. 97.

gen in onze gansche Nederlandsche Hervormde kerk, — zegge: omtrent *vijfduizend* in getal — let wel! OP ÉÉN NA, dubbele eere waardig zijn. Zoo hecht ze de waarde van onfeilbaar getuigenis, aan verslagen, die voor ieder die achter de schermen weet te gluren, met scheurpapier volkomen gelijk staan. En hoe men dan ook tegenwerpe, dat de synode haar oordeel over den toestand der kerk wel niet naar die onware verslagen zal geregeld hebben, toch voelt ieder dat men het lijden der kerk niet in ernst op het harte draagt, waar men bij zulk een ellende onzer kerk voortdurend lofzingen kan op zoo luchthartigen toon.

Ook hier komen we dus tot dezelfde slotsom. Heeft de synode met de ingekomen verslagen gemanoeuvreerd, zonder te vragen of de inhoud dier verslagen waarheid behelsde, hun getuigenis aanvaard zonder de betrouwbaarheid van dat getuigenis te toetsen, en uit bureaucratische neiging met zúlke rapporten de werkelijkheid trachten weg te tooveren, — dan blijkt het met overtuigende gewisheid, dat ze kerkvisitatie heeft laten houden, alleen omdat het houden van kerkvisitatie nu eenmaal zoo hoorde, maar zonder dat er van *ernstig gemeende* kerkvisitatie, van een *ernstigen wil* om te visiteeren ook maar van verre bij onze Synode sprake kan zijn.

De derde grief was deze: Uit gebrek aan veerkracht heeft zij met haar gedoogen de gemaakte bepalingen op de kerkvisitatie straffeloos laten overtreden.

Het behoeft niet gezegd, dat een antecedent in rechten ten onzent, noch op kerkelijk, noch op staatkundig gebied, van zoo afdoende beslissing is, als bij onze overzeesche naburen. Maar toch, als zulk een antecedent niet op zich zelf staat, maar integendeel zich gedurig herhaalt en allengs een zekere mate van consistentie in de rechtspractijk verkrijgt, wordt de zedelijke invloed van zulke usantiën toch ook door geen nederlandsche rechtbank voorbijgezien, als de weegschaal der gerechtigheid over vrijspraak of veroordeeling beslissen moet. Men gevoelt dus het belang om met het oog op mogelijke procedure's, door de geschiedenis te laten getuigen, hoe bij het niet-nakomen van gewichtige bepalingen op het stuk van kerkvisitatie, door onze synode gehandeld is.

Naar luid der beide reglementen op de kerkvisitatie, van '23 en '59, is elke kerkeraad verplicht zich telken derden jare persoonlijk te laten visiteeren, en de beide tusschenliggende jaren door invulling, onderteekening en opzending van tabellen die visitatie schriftelijk te doen plaats hebben.

Met het oog op dit fundamenteele voorschrift ontstaat dus de vraag, of door alle kerkeraden voortdurend aan deze bepaling voldaan is? De rapporten der synoden zelve beantwoorden deze vraag ontkennend. Zoo toch lezen we in de acte van 1842:

„Onder het klassikaal ressort van Arnhem was van dertien gemeenten geen antwoord ingekomen, zoo ook van enkele gemeenten onder dat van Zutphen en Harderwijk en in de pro-

vincie Noord-Braband. Volgens het oordeel van het Provinciaal Kerkbestuur van Gelderland, zou eene opwekking, uitgaande van de synode, deze nalatigheid kunnen tegengaan." [1])

Wij merken hierbij op 1°. dat blijkens het volgende hier niet aan onwillekeurig verzuim kan worden gedacht. 2°. dat hier geen sprake kan zijn van begrijpelijke onregelmatigheid bij overgang van rechtstoestand, want het reglement vigeerde sints *achttien* jaren, en ten 3° dat de synode zelve overtreding van haar reglement erkent.

Afziende van de overige gemeenten, waarop gewezen wordt, vraag ik meer bepaald de aandacht voor de zoo in het oog loopende wetsovertreding onder het classikaal ressort van Arnhem.

De Acten van 1843 berichten ons daaromtrent:

„Onder het kerkbestuur van Gelderland is dit jaar de kerkvisitatie schriftelijk geschied, en was deswege van alle gemeenten onder dat bestuur berigt ingekomen, behalve van de meeste gemeenten onder het klassikaal ressort van Arnhem. Ook ten verleden jare had dit plaats, en het kerkbestuur acht het wenschelijk, dat tot meerdere nauwkeurigheid in deze een opwekking aan die klassis van de synode uitga." [2])

Aan dit verzoek wordt door de synode niet voldaan, maar geoordeeld, dat het Provinciaal kerkbestuur bedoelde opwekking zelf aan de klassis kan toezenden. [3])

---

1) Syn. Acten 1842. p. 117.

2) Syn. Acten 1843. p. 163.

3) Ib. p. 168 en 171.

Leest men daarop de rapporten door van de jaren '44, '45 en '46, men zou meenen dat de gehoorzaamheid aan de synodale voorschriften hersteld ware. Geen woord toch wordt in die drie achtereenvolgende verslagen van het opzienbarende voorval gemeld. [1])

Dit blijkt echter een illusie te zijn geweest, als het rapport van 1847 ons komt berichten:

„Te Velp, onder de classis Arnhem, was alleen de predikant tegenwoordig. Men *blijft* daar in het denkbeeld dat de opkomst der overige leden slechts dan noodig is, wanneer een hunner iets zou te klagen hebben." [2])

Er heeft dus ook dat jaar géén kerkvisitatie plaats gehad.

De Acten van '48 en '49 zwijgen weder, [3]) maar die van '50 toonen ons, dat men niettemin in zijn verzet volhardt. Daar toch lezen we:

„Afwezend waren ... te Velp al de kerkeraadsleden uitgenomen de predikant, en in strijd met art. 6 van het Reglement, schijnt men daar in het denkbeeld te verkeeren, dat de tegenwoordigheid van hen dan alleen geëischt wordt, wanneer men eenige klacht heeft in te brengen." [4])

Het rapport van '51 bewaart weder het stilzwijgen, [5]) maar in dat van '52 worden we daarentegen verrast door het bericht:

1) Syn. Acten 1844. p. 219; 1845. p. 99 en 1846. p. 114.

2) Syn. Acten 1847. p. 190.

3) Syn. Acten 1848. p. 223 en 1849. p. 400.

4) Syn. Acten 1850. p. 346.

5) Syn. Acten 1851. p. 432.

„Van Gelderland is omtrent de classe Arnhem gemeld, dat *negen* gemeenten geen verslag hebben ingezonden." [1])

De commissie van 1853 meldt ons:

„Wij vinden ons verplicht melding te maken van wat te Velp plaats vond, waar gelijk vroeger, niemand van de kerkeraadsleden was opgekomen, niettegenstaande de kerkeraad bij de gedane aanschrijving door het classicaal bestuur was opmerkzaam gemaakt op art. 6 van het reglement." [2])

Kortheidshalve voegen we hier nog slechts bij, dat in '54 „*acht* gemeenten van de classis Arnhem weigerachtig blijven," [3]) en dat volgens het rapport van '56 „*als naar gewoonte*" te Velp de kerkeraad afwezig was, [4]) en meenen daarmeê volledig geconstateerd te hebben, dat hier het precedent bestaat van een, of meerdere gemeenten, die *dertien* achtereenvolgende jaren weigerachtig blijven in het toelaten der kerkvisitatie, en dus de hoofdbepaling van het reglement overtreden, — zonder dat de synode het noodig keurt zich de zaak op ernstige wijze aan te trekken of den invloed van haar gezag te doen gelden.

Dat op minder in het oogloopende wijze dezelfde schending gedurig plaats greep, bewijzen de gemeenten van Jukwerd en Jaarsveld in 1841, die van Tinallinge in

1) Syn. Acten 1852. p. 186.

2) Ibid. 1853. p. 119.

3) Ibid. 1854. p. 62.

4) Ibid. 1856. p. 35. De Acten van '55 zwijgen van de zaak. cf. p. 56.

1850 [1]), die van Weerselo, Nieuwe Schans, Tinallinge, Vierhuizen en Zoltkamp in 1852, [2]) die van Simonshaven en Biert in 1853, [3]) die van Vriesseveen in 1854, [4]) die van Benningbroek in 1855, [5]) de combinatie Augsbuurt (gemeente Kollum) in 1859, [6]) die van Abbenbroek en Kollum in 1867, [7]) die van Voorburg en Abbenbroek in 1861, [8]) die van Hiaure en Spaarndam (comb. Spaarnwoude) in 1862, [9]) en eindelijk in 1863, een ongenoemde gemeente in Zeeland, waarvan het rapport uitdrukkelijk vermeldt, dat de weigering plaats had, „ondanks herhaalde aansporing." [10])

Daar het ons hier om het beginsel en niet om de details te doen is, sparen we den lezer de uitvoerige aanwijzing van een reeks formeele bepalingen, die insgelijks telkens en telkens weer geschonden zijn, en vermelden nog slechts het niet-opzenden van verslagen door het provinciaal kerkbestuur van Gelderland in 1841, [11]) door drie ongenoemde provinciale kerkbestu-

1) Syn. Acten 1850. p. 346.
2) Ibid. 1852. p. 186.
3) Ibid. 1853. p. 119.
4) Ibid. 1854. p. 62.
5) Ibid. 1855. p. 35.
6) Ibid. 1859. p. 107.
7) Ibid. 1860. p. 40.
8) Ibid. 1861. p. 169.
9) Ibid. 1862. p. 80, 81.
10) Ibid. 1863. p. 88.
11) Ibid. 1841. p. 105.

ren in 1846 [1]), en het niet inzenden der tabellen door de Classis Tiel in 1843 [2]), alsmede door den ring Grootegast in 1854. [3]) Of wil men ten slotte nog éene afwijking van aanbelang, men lette dan op den strengen eisch van het reglement, dat alle kerkeraadsleden bij de visitatie tegenwoordig moeten zijn, — een bepaling niettemin blijkens de ingekomen rapporten telken jare in tal van plaatsen overtreden, zonder dat de synode de naleving van haar voorschrift heeft gehandhaafd. [4]) En dat we hiermede niet te veel beweren, blijkt genoegzaam uit het curieuse feit, dat men in een der tabellen dit karakteristieke antwoord dorst geven: „*dat men wel gewigtiger bezigheden had, dan een gewone kerkvisitatie bij te wonen.*" [5])

Dat ook het lijdelijk toezien bij zoodanige afwijking en nalatigheid in den vorm, het gedoogen van zooveel verzuim en wetsovertreding zich met een ordelijk bestuur der kerk niet rijmen laat, behoeft nauwlijks gezegd, — maar toch dit alles wordt geheel in de schaduw gesteld door wat we in de eerste plaats hebben aangetoond: het onloochenbare feit, dat de synode straffeloos gedoogd heeft, dat in verscheidene gemeenten, in sommigen zelfs jaren achtereen,

1) Syn. Acten 1846. p. 114.

2) Ibid. 1843. p. 163.

3) Ibid. 1854. p. 62.

4) Men zie vooral de Syn. Acten 1850. p. 346, 1853. p. 119, 1854. p. 63, 1856. p. 35, 1859. p. 107 en 1862. p. 81.

5) Syn. Acten 1866. p. 85.

volstrekt geen kerkvisitatie heeft plaats gegrepen. Dit feit toch stelt 1° een zeer gewichtig antecedent, verraadt 2° een zeer in het oogloopend gemis aan veerkracht, en brengt ons 3° ook hier weêr tot de slotsom, waartoe we gedurig komen, dat de synode kerkvisitatie gehouden heeft om der gewoonte wil, maar zonder de ernstige bedoeling om werkelijk de gemeenten te visiteeren.

Slechts vluchtig staan we stil bij het *vierde* punt van bezwaar: de synode is nalatig gebleven in het verbeteren der verkeerdheden die door kerkvisitatie ontdekt waren.

Het kan niet anders, of wie hier heenwijzing verwachtte naar verkeerdheden van gewicht, zou zich teleur gesteld vinden. Immers prediking van ongeloof en belijdenis van met het geopenbaarde Christendom strijdige beginselen, zijn in niet één rapport der kerkvisitatiën als verkeerdheden opgenomen. De algemeene godsdienstige en zedelijke toestand der gemeenten is in de rapporten der kerkvisitatiën nooit opzettelijk besproken. Het overwicht, — ten platten lande mag men wel haast zeggen de alleenheerschappij, die in alle kerkelijke zaken bij predikanten berust, gevoegd bij het esprit de corps dat zoo licht in onderlinge verheerlijking oversloeg, is oorzaak dat ten hunnen opzichte veelal slechts die verkeerdheden worden aangegeven, die in de termen vallen van een kerkelijk proces. Vergeet men daarbij niet de weinige aanmoediging door visitatoren

gegeven aan de leden der gemeente die het waagden met hun klachten te berde te komen. Bedenkt men voorts hoe schuchter en schroomvallig de kerkeraadsleden meest zijn, om wat zij *weten*, ook *uit te spreken*, zoodat de synodale rapporten zelfs gewagen van kerkeraadsleden, die ter vergadering een officiëel *ja*, maar buitenskamers een officieus *neen* doen hooren, [1]) — dan is het klaar, dat de oogst hier niet dan uiterst schraal kán zijn. Of erger nog, dat die uiterst schrale oogst geheel tot een sobere arenlezing inkrimpt, zoo we daarbij den lofzingenden toon der synodale rapporten in aanmerking nemen, en ter opfrissching van ons geheugen in dit opzicht nog eens hooren, hoe de rapporteur van '55, na de noodgedwongen aanstipping van enkele verkeerdheden, zich haast om toch zijn medeleden weêr gerust te stellen met den uitroep, *„dat dit toch niets behoeft weg te nemen van den aangenamen indruk, dien het verslag tot dusver mocht gemaakt hebben."* [2])

Willen we dus de vitzucht niet vergasten op een reeks van splinterachtige reglementaire verzuimen en beuzelachtige administratieve feilen, waarvan de synodale rapporten wemelen, dan mag niemands verwachting hier te hoog gespannen zijn. Te meer, daar we natuurlijk bij ons referaat opzettelijk geheel ter zijde laten, alles wat, op welke wijze dan ook, onmiddelijk na lezing van het rapport door de synode verholpen of

1) Syn. Acten 1847. p. 191.
2) Ib. 1855. p. 57.

door haar ter behandeling naar de lagere kerkbesturen verwezen is. Het uittreksel, dat we meêdeelen, behelst dus alleen zulke verkeerdheden, die ter synodale vergadering eenvoudig voor kennisgeving aangenomen zijn.

Zie hier, wat bij een vluchtige doorbladering van eenige rapporten onze aandacht trok.

... Te Leksum een aanzienlijk batig slot, dat niet belegd is, en posten op de diaconie-rekening, die niet daarop hooren. [1])

... Indices op de kerkelijke archieven ontbreken in Gelderland bijna overal. [2])

... Omtrent een onderling in de cl. Harlingen die niettegenstaande aanmaning van het cl. bestuur nalatig blijft in het werk zijner roeping. [3])

... Zoo was er in de gemeente Andel, Sleeswijk en Werkendam door diakenen over 1849 nog geen rekening gedaan, terwijl te Almkerk de laatst gedane rekening liep over 1847 (in 1850). [4])

... Te Durgerdam schijnt de aftreding niet naar de wet te gaan. [5])

... Omtrent Almkerk dat de diakenen niet jaarlijks rekening doen. [6])

... Hier is het archief in geen goeden staat: daar ontbreekt

1) Syn. Acten 1847. p. 192.
2) Ibidem.
3) Ib. 1848. p. 225.
4) Ib. 1850. p. 348.
5) Ib. 1851. p. 433.
6) Ibidem.

de index: ginds zijn geen dubbelden: elders mist men een of ander boek.[1])

... Van een en andere gemeente in Friesland en Overijssel waar of niet, of niet geregeld over den catechismus gepredikt wordt.[2])

... Te H. wordt door den predikant aangifte gedaan van het niet bijwonen der godsdienstoefeningen en kerkeraadsvergaderingen door de ouderlingen en diakenen.[3])

... een predikant in de classe van Winschoten klaagt over weinige behulpzaamheid der ouderlingen.[4])

... de aftreding van diakenen in een gemeente der cl. Bommel gaat niet geregeld.[5])

... Uit een gemeente in Limburg was iemand opgekomen, zoo uit eigen naam, als uit naam van vijf andere leden der gemeente, zich bezwaard verklarende over het verkeerd en willekeurig gebruik der voor de stichting dier gemeente gecollecteerde gelden. Dewijl echter niet wordt meegedeeld in wier handen dat beheer is... zijn we niet in staat nadere inlichting te geven.[6])

... In het Hollandsche veld worden de kerkeraadsacten op losse blaadjes geschreven.[7])

... Te O. moest een lid worden buitengezet, dat in kennelijken staat van dronkenschap verkeerde.[8])

---

1) Syn. Acten 1851. p. 434.
2) Ib. 1852. p. 187.
3) Ib. 1853. p. 424.
4) Ib. 1854. p. 64.
5) Ibidem.
6) Ib. 1855. p. 55, 6.
7) Ib. 1860. p. 110.
8) Ib. 1861. p. 41.

... Te R. werken ouderlingen en diakenen niet mede aan den Christelijken opbouw der gemeente door geregeld kerkbezoek. [1])

... Innig leed doet het ons niet te mogen verzwijgen, dat te Angerloo, Dinxperloo, Hengelo, Hummelo, Keppel en Zeddam voor het onderwijs der schooljeugd niet behoorlijk zorg wordt gedragen. [2])

... Van W., cl. Franeker, wordt gemeld, dat de aftreding en bevestiging van ouderlingen zeer ongeregeld plaats vond. [3])

... te M. waren twee kerkvoogden en notabelen opgekomen om den predikant te beschuldigen, dat het Avondmaal van Januarij eerst met Paschen gehouden was en het huisbezoek niet geregeld plaats greep. [4])

... te S. heerscht geen broederlijke geest en in een gemeente onder de cl. Zwammerdam geven de ouderlingen geen goed voorbeeld. [5])

Van den langgerekten abnormalen toestand van zoo menige diaconie, van het verkoop van diaconie-goederen zonder kerkelijk consent, van het formeel gewichtig verzuim van alle formaliteiten bij kerkeraadsvergaderingen ten platten lande, en van zoo veel meer, waarop gewezen kon worden, zwijg ik. Het bovenstaande is reeds genoeg voor mijn doel. En wat ik daarmeê nu wil? Of ik beweer, dat die locale verkeerdheden nu allerwege nog bestaan? Of ik niet begrijp, dat zulke ver-

1) Syn. Acten 1861. p. 41.
2) Ib. p. 43.
3) Ib. 1861. p. 171.
4) Syn. Acten 1862. p. 81.
5) Ib. p. 82.

keerdheden zich uit den aard der zaak telkens moeten voordoen? Volkomen. Maar, evenzeer staat het vast, dat de vermelding van zulke verkeerdheden in geen synodaal rapport mag voorkomen, zonder dat daarbij tevens blijke, óf en op welke wijze het kwaad gekeerd wordt. Als daarentegen de ingekomen berichten, op zich zelven beschouwd, doen veronderstellen, dat zulke verkeerdheden nog voortduren, nog niet berispt, nog niet verholpen zijn, — dan strijdt het met de waardigheid der synode, dan strijdt het met het zedelijk gevoel, dan strijdt het met de eerste beginselen van kerkbestuur, ze in officiëele rapporten te vermelden, zoo aan die rapporten zelven geen besluit is gehecht waaruit de ernstige wil blijkt, om de ontdekte verkeerdheid te beteren.

Geschiedt dit niet, blijft zulk een besluit in de pen, wordt zulk een rapport aangehoord en zonder het nemen van welken maatregel dan ook daarop tot de orde van den dag overgegaan, — dan ligt hierin ook het onwraakbaar bewijs, dat die heilige wil ontbreekt en die zedelijke kracht niet aanwezig is: want ze kán niet ernstig-gemeend zijn, de zich noemende kerkvisitatie eener synode, die het bij haar *visiteeren* niet vóór alles om het *remedieeren* der kerk te doen is.

En nu, na langs verschillende wegen het volslagen gemis aan ernst in de handelwijze der synode op dit punt te hebben aangetoond, nu eerst kom ik tot de

laatste en hoofdgrief: De synode heeft door eerst zelve de kracht te ontzenuwen, en toen lijdelijk de uitsnijding te gedoogen, van wat het wezen en de kern van alle kerkvisitatie is, die geheele acte illusoir gemaakt en haar eigen reglement vernietigd.

Reeds in het begin dezer schets is gewezen op de eigen verklaring der synode: dat men zich geen kerk zonder leer denken kan, wijl ze met die prijs te geven haar eigenaardig karakter inboet. Met opzet voegen we hier thans eenige nog scherper geteekende verklaringen der synode bij, om vóóruit elke bedenking af te snijden, alsof we argumenteerden met bewijsmiddelen, die op het standpunt der synode niet gelden. Ter ontkenning van het beweren, alsof een louter administratief verband een kerkgenootschap zou kunnen samen houden, verklaart zij zelve uitdrukkelijk: „*dat geen Christelijk kerkgenootschap duurzaam kan bloeien of bestaan, zoo er niet in de hoofdpunten der godsdienstige overtuiging en leere, overeenstemming is tusschen de gemeenten en derzelver leeraars en verdere godsdienstonderwijzers.*" 1) Derhalve keurt zij met hoogen ernst af „*de vermenging van allerlei leerbegrip en de gelijkschatting van ieder stelsel, als waardoor de weg gebaand wordt tot ongeloof en geheele verzaking van het Evangelie.* 2) *Ze erkent dat door het losrukken onzer kerk van haar oude*

1) Syn. Acten. 1842. p. 133.

2) Syn. Acten. 1841. p. 137.

en vaste grondslagen, de Nederlandsch-Hervormde kerk in aard en wezen zou veranderd worden, [1]) en verklaart voorts ter volgende synodale vergadering dat zij *alsnog ten overvloede, voor ééns en voor altijd uitspreekt, dat zij, ten vorige jare haar gevoelen omtrent de waarde en het verbindend gezag van de symbolische boeken der Hervormde kerk duidelijk en volledig hebbende uitgedrukt, bij die verklaring blijft volharden.* [2])

Gewichtige bekentenis! Niet slechts om te bloeien, maar zelfs om te bestaan, moet dus het karakter, de aard, het wezen van ons kerkgenootschap voor afslijping, verflauwing en geheele uitwissching bewaard. Dit karakter spreekt zich uit in haar leer en belijdenis; derhalve moet gelijkstelling van allerlei leerbegrip tot ontbinding der kerk leiden. Eindelijk, zij, de synode is het, die waken moet, dat niet, door gelijkschatting van ieder stelsel, de kerk van haar ouden en vasten grondslag worde afgerukt.

Welnu, naar de uitkomst van ons vorig onderzoek, is de kerkvisitatie juist het aangewezen, het natuurlijke, het antitypische middel, waardoor de synode het insluipen van dit bederf verhoeden moet, — en de vraag moet dus gedaan of werkelijk de synode met haar kerkvisitatie naar de bereiking van dát groote levensdoel heeft gestreefd?

Ter beantwoording dier vraag merken we al aanstonds

1) Syn. Acten. 1841. p. 133.

2) Syn. Acten. 1842. p. 133.

op, dat naar de teekening der synodale rapporten zelven, het kerkbestuur bij de visitatie der gemeenten nooit een actieve rol vervult, maar steeds volkomen lijdelijk blijft. Het is den visitatoren kennelijk niet te doen, om te onderzoeken, of predikanten en ouderlingen werkelijk voorstanders van de belijdenis der kerk zijn, maar alleen of ze goed kunnen vinden elkander daarvoor onderling te verklaren. Het is denkbaar dat allen saam zijn afgeweken en dus wederzijdsch belang bedekking der waarheid vordere, ... maar voor onze visitatoren vermindert dit in niets de geldigheid der afgelegde verklaring. Het is hun wel te moede, zoo het jáwoord op de vraag naar leer en belijdenis maar uitgesproken of op de tabellen ingevuld is, ... van een toetsing dier uitspraak aan de werkelijkheid komt zelfs het denkbeeld niet bij hen op. Gesteld ... er is een dorpskerspel, waar de prediker door twijfelzucht, de opzieners door verstofdheid vervreemd zijn van het geloof, en de gemeente zelve door gemis aan leiding den geest heeft uitgebluscht en verzonken ligt in een alle-geloof-bannend malaise, — een kerspel dus, waar bij kerkeraad en gemeente beiden het lichtste waas zelfs van Christendom vervlogen is: — toch, zoo er maar geen klagers opkomen en de tabellen ingevuld en de vragen beantwoord worden, heet de uitkomst der kerkvisitatie te dier plaatse verblijdend en staat die ontkerstende gemeente als een Christelijke en Hervormde, ja als gezond in leer en belijdenis bij onze synode te boek. Ja, zóó schromelijk heeft de synode in dit opzicht haar roeping

verzaakt, dat zij het mandaat tot visiteeren in handen gelaten heeft van mannen, omtrent wier eigen getrouwheid aan de belijdenis der kerk ze niet den minsten waarborg bezat, bij velen van welke ze grond had om eer het tegendeel te vermoeden. En dit ongehoorde stelsel, om het christelijk karakter der gemeente te doen keuren door mannen, wier eigen getrouwheid aan het Evangelie door niets gewaarmerkt was, volgde ze niet slechts uit sleur of met oogluiking, maar aanvaardde het met volle bewustheid, door afwijzing van wat eens Utrecht's kerkbestuur had voorgesteld: dat ten minste bij de leden der hoogere kerkbesturen op overtuiging en belijdenis zou worden gelet. Wat dunkt u, zou het gezegde niet reeds op zich zelf voldoende zijn, om het eerste gedeelte onzer bewering te staven, dat de synode alle kracht van haar onderzoek naar de belijdenis der gemeente door eigen lauwheid heeft ontzenuwd?

Maar we kunnen meer zeggen. Haast ongelooflijk, en toch maar al te waar is het feit, dat de eerste vermelding van uiteenloopende zienswijze over de belijdenis onzer kerk, voorkomt in het synodaal rapport van 1850. [1]) Naar luid het eenstemmig getuigenis van alle daaraan voorafgaande verslagen, zoo ge die op zich zelven tot gids neemt, heerscht er tot 1850 toe in onze gansche vaderlandsche kerk volkomen een-

1) Men houde in het oog, dat hier uitsluitend van de rapporten der kerkvisitatie sprake is.

stemmigheid van denkwijze, is aller zuiverheid in leer en belijdenis onberispelijk en schijnt het eigenaardig karakter onzer hervormde kerk gaaf en ongeschonden in alle kerspels onzer kerk bewaard te zijn. Onbegrijpelijk niet waar!, en toch, zulke uitkomsten van kerkvisitatie zijn verkregen en voor goede munt aangenomen in een reeks van jaren, waarin rustelooze strijd en klimmende beroering onze kerk bijna geen verademing gunde, in jaren waarin, zij het ook minder principiëel dan thans, maar toch niet minder hartstochtelijk de gewichtigste vraagstukken in stad en dorp gedebatteerd werden, — in jaren eindelijk, waarin de synode zelve gedurig bestookt en in de engte gedrongen werd, door adressen van *vrijzinnigen* tegen „de steile begrippen der dweepers," [1]) en door adressen dier *dweepers* weerkeerig tegen het „al stouter ongeloof dier vrijzinnigen."

Heeft dus de synode de kracht harer kerkvisitatie ontzenuwd door de onverantwoordelijke lijdelijkheid harer eigen houding, ze heeft haar geheel en al geknakt en verlamd door bijna stelselmatig de ontwakende spontaneïteit der gemeente te smoren. Immers juist nu ze zelve had afgezien van de mogelijkheid om den werkelijken staat van de belijdenis der kerk te constateeren, moest elke stem haar te meer welkom geweest zijn, die uit den boezem der gemeente opging, om haar een

1) Men denke onder meer aan den adressenstorm van liberale zijde in 1843, na de synodale verklaring van 1842. Cf. Syn. Act. 1843. p. 140—143.

openbaring van dien toestand te geven. Maar neen, elke klacht die zich uit, wordt in holle woorden gestikt of met hooghartig meedoogen als onbeteekenend over het hoofd gezien. Te E. brengt een ouderling bezwaar in tegen de prediking van een predikant, *maar*, zegt de rapporteur, *uwe commissie onbekend als zij is met de oorzaak van 's mans* (sic!) *onvereenigbaarheid met de prediking van diens ambtgenoot, staat in het vertrouwen, dat hij Christus predikt en dien geheel en dien alleen.* [1])...! Ge klaagt van door uw compagnon bestolen te zijn... maar de rechter vertrouwt, dat de man zijn eigen geld zal hebben genomen, en dat geheel en dat alleen... Maar nu, vier jaren achtereen herhaalt die ouderling zijn zelfde klacht, en vier malen wordt ze klakkeloos weg in het rapport vermeld, [2]) en eerst als hij het waagt ook ten *vijfden* male nog weer dezelfde klacht te berde te brengen, voegt het rapport er ter bestraffing van den klager bij, „*dat de verklaagde een predikant was, die in iedere gemeente, waar men niet als keurmeesters, maar met zachtmoedigheid het woord van God ontvangt, met bijval en zegen zijn werk zou doen.*" [3])

Dát noemde ik een klacht in holle woorden stikken; en wil men nu een voorbeeld van het hooghartig heenloopen over leerbezwaren, men hoore dan wat het rapport van '54 meldt: *Wat de onberispelijkheid der predi-*

1) Syn. Acten 1850. p. 346.

2) Syn. Acten 1851. p. 432; 1852. p. 187; 1853. p. 119 en 1855. p. 56.

3) Syn. Acten 1856. p. 35.

kanten in leer en wandel betreft, kan het niet anders dan u verblijdend zijn te vernemen, dat het getuigenis dienaangaande zeer gunstig is, en het ook hier uitzonderingen zijn, wanneer de berichten een min gunstigen toon aannemen. Hiermede bedoelen wij nog niet, wanneer wij vernemen, dat in een gemeente in de classe H. een diaken zich niet vereenigen kan met de leer van den oudsten predikant, daar noch H. H. visitatoren, noch wat meer zegt, het Classikaal Bestuur aan deze verklaring bijzondere beteekenis hebben gehecht, en het Provinciaal kerkbestuur in Gelderland meent zich die zaak niet te moeten aantrekken: met dien min gunstigen toon bedoelen wij ook nog niet, dat een predikant en een ouderling in Friesland bezwaar maakten om die vraag te beantwoorden en een kerkeraad in Groningen verklaart noch omtrent den predikant, noch omtrent ouderlingen en diakenen toestemmend te kunnen antwoorden; maar... en dan volgen aanmerkingen op sommiger zedelijk gedrag. [1]) Lees dit, — hoor verder, hoe diezelfde synode verklaart dat, „*de spanning en onrust in ons kerkgenootschap meest uit onkunde geboren is:*" [2]) hoe haar opvolgster klachten over leer en belijdenis eenvoudig den kop indrukt, door ze voor „*onbeduidend*" te verklaren: [3]) hoe een andere synode schrijven durft, dat men slechts „*voorgeeft*" niet te weten wat

1) Syn. Acten 1854. p. 63. Over het verband van het hier bedoelde met het voorgevallene te E. zwijg ik, omdat ook de rapporten zwijgen. Ik neem de rapporten hier zoo als ze zichzelven voordoen.

2) Syn. Acten 1854. p. 148.

3) Syn. Acten 1855. p. 56.

met leer en belijdenis bedoeld wordt:[1]) hoe die van '59 beweert, dat klachte over de prediking „*ongetwijfeld het doel niet geweest is*" waarom te E. vraag vier onbeantwoord bleef,[2]) of eindelijk, om niet meer te noemen, hoe die van '64 verklaart, dat de ingekomene klachten „*te onbestemd en te weinig met redenen omkleed zijn, dan dat zij het noodig oordeelt, zich daarmede bezig te houden...*"[3]), — en mij dunkt, ge stemt tweërlei toe: vooreerst dat er iets ongemeen kwetsends en stuitends ligt in die hooghartigheid van toon, waarmee men zich van elke klacht eenvoudig afmaakt; maar dan ook ten andere, dat alles wat ook maar zweemt naar visitatie of inspectie, hier gemist wordt, en dat geen schaduw van nasporing of onderzoek meer te bespeuren, ja de schijn zelfs van toezicht en waakzaamheid voor altijd verdwenen is, bij een synode die, waar ze zelve lijdelijk blijft, zóó haar klagers afmat en ontmoedigt.

Was hiermede derhalve de kerkvisitatie reeds zedelijk gedood en die geheele acte illusoir gemaakt, — toch bleef *formeel* het reglement nog altijd geldig, zoolang de vorm niet geschonden was. Dat echter na verloop van tijd ook dit is geschied, beweerden we met deze stelling: dat de synode door lijdelijk de uitsnijding te gedoogen van wat het wezen en de kern van

1) Syn. Acten 1858. p. 96.

2) Syn. Acten 1859. p. 108. Te erger, daar de Syn. Acten van '50 af het tegendeel bewijzen.

3) Syn. Acten 1864. p. 89.

alle kerkvisitatie is, haar eigen reglement heeft vernietigd.

Bij uitvoerig betoog is in de tweede schets aangetoond, dat het wezen en de kern van alle kerkvisitatie in het onderzoek naar leer en belijdenis ligt, en vergeleken met deze hoofdvraag, elke andere vraag geheel secundair en bijkomstig blijft: — onze bewering zal dus gestaafd zijn, zoodra het geschiedkundig blijkt, dat de synode lijdelijk heeft toegezien bij de feitelijke uitsnijding uit haar reglement van die vraag, die hier vóór alle vragen komt, de vraag naar leer en belijdenis.

De synode zelve kan op deze bewijsvoering niets tegen hebben. Immers we doen ook hier niets anders, dan ons op haar standpunt plaatsen en woorden tot de onze maken die ze eens zelve gesproken heeft. Men wete toch, dat reeds in '61 naar aanleiding van een adres, door den ring Winschoten ingezonden, ter synode de vraag aan de orde is geweest: of niet de vraag naar belijdenis uit het reglement zou kunnen wegvallen? Welnu, door de synode is aan dien ring geantwoord: dat de vraag naar belijdenis moest behouden blijven, omdat, erkende men de gronden tegen dit onderzoek aangevoerd, dan *wel de geheele kerkvisitatie kon vervallen*, OF *tot de mededeeling en aanteekening van de enkele statistieke opgaven worden beperkt.* 1) Let wel, de synode zegt „of," en zeer juist doet dus de synode zelve hier de

1) Syn. Acten 1861. p. 151.

uiterst gewichtige bekentenis: DAT HET BEPERKEN DER KERKVISITATIE TOT DE BLOOT STATISTIEKE OPGAVEN MET HET WEGVALLEN DER KERKVISITATIE VOLKOMEN GELIJK STAAT.

Intusschen ieder weet, wat geschied is. De vraag naar belijdenis is *eerst* allengs beantwoord met de wedervraag „wat belijdenis was?", — *toen* heeft kerkeraad op kerkeraad verklaard die vraag niet te kúnnen beantwoorden, — en *eindelijk* heeft men antwoord geweigerd en met een „medice cura te ipsum" visitatie over de synode gehouden in stede van zich te laten visiteeren door haar.

De eerste vermelding vinden we hiervan in het synodaal rapport van '55, waar van een paar gemeenten in de cl. Dordrecht, en van eenige andere gemeenten, wier ligging niet vermeld is, gezegd wordt, „*dat zoowel predikanten als ouderlingen en diakenen verklaarden niet te weten, wat de synode bedoelde door vr.* 4, 8 *en* 11, *betreffende de onberispelijkheid in de leer.*" [1]) Dit zelfde verschijnsel herhaalt zich in '58, bij de kerkeraden van Utrecht, Middelburg en Serooskerke, [2]) — in '59 bij die van Elburg, Nunspeet, Middelburg, Utrecht, Klaaswaal en de Waalsche van Haarlem, [3]) — in '60 te Nunspeet, Middelburg en Utrecht, [4]) — in '61 te Ellecom, Scheveningen, Wassenaar, Noordwijkerhout, Hilversum, Middelie, Middelburg, Hantum, Rinsumageest en 's Gre-

1) Syn. Acten 1855. p. 56.
2) Syn. Acten 1858. p. 96.
3) Ib. 1859. p. 108.
4) Ib. 1860. p. 41.

velduin Capelle,[1]) — in '62 te 's Gravenhage, Dubbeldam, Oud Beijerland, Zuid Beijerland, Hilversum, Goes en Utrecht,[2]) — in '63 te Hilversum, Oud Beijerland, Haarlem, Eemnes binnendijks, Maartensdijk, Zwartsluis, Oosthem, IJlst en 's Grevelduin Capelle,[3]) — terwijl de daarop volgende rapporten zich van alle nomenclatuur der bezwarende gemeenten onthouden, en alleen opgeven, dat in menigen kerkeraad aan visitatoren gedurig dezelfde vraag herhaald was, die in '60 als door Ds. Barger gedaan vermeld staat: „*Wat visitatoren met leer en belijdenis bedoelen?*" [4])

Een tweede stadium doorloopt de geschiedenis dezer vraag, waar men of met heenwijzing op genoemde onzekerheid, of ook zonder dat, verklaart die vraag gewetenshalve niet te kúnnen beantwoorden. Zoo zwijgt Ellecom in '57 „*wegens gemoedelijke bezwaren van den kereraad*" in het beantwoorden der vragen aangaande de leer.[5]) Bij de visitatie in '62 is te Hilversum, Goes, Utrecht en Heerenveen verklaard, *niet te kunnen antwoorden*, zoolang de synode het antwoord schuldig bleef.[6]) En in gelijken zin betuigt men in '63 op verschillende plaatsen „*niet te kunnen antwoorden, omdat men niet weet welke belijdenis de synode bedoelt.*"[7])

1) Syn. Act. 1861. p. 172.
2) Ib. 1862. p. 82.
3) Ib. 1863. p. 88.
4) Ib. 1860. p. 41.
5) Ib. 1857. p. 38.
6) Ib. 1862. p. 82.
7) Ib. 1863. p. 88.

Maar natuurlijk, zulk een proces moet ten einde toe doorloopen, en kan eerst dáár eindigen waar de aarzeling en het gemoedelijk bezwaar zich in den ernst der aanklacht hebben opgelost. De eerste sporen hiervan vindt men in de verklaring van Hantum en Rinsumageest, „dat zij zich over de synode, die deze vraag tot hen richt, *verwonderen*." [1]) Iets sterker is reeds, wat men te Hilversum verklaart, „dat men niet antwoordt, *wegens de houding der synode tegenover de belijdenis*," [2]) of te Oud Beijerland dat in de gegevene omstandigheden „*deze vraag een ijdele vraag was en zonder leering*. [3]) Maar bepaaldelijk censorisch wordt de houding tegenover de synode, als men te Oosthem en IJlst betuigt, „*zijn goedkeuring niet te kunnen hechten* aan de verklaring door de synode omtrent leer en belijdenis gegeven," [4]) of erger nog in een andere gemeente „weigert te antwoorden *wegens grieven tegen de synode*." [5]) Doch geheel doorloopen is het proces eerst, waar men te 's Gravenhage zelfs „*protesteert tegen de bevoegdheid der synode* om de vraag naar belijdenis te doen," [6]) of eindelijk de aanklacht openlijk uitspreekt en zonder verbloeming formuleert door antwoord te weigeren, „*omdat de synode zelve*

1) Syn. Act. 1861. p. 172.
2) Ib. 1862. p. 88.
3) Ib. p. 87.
4) Ib. p. 88.
5) Ib. 1856. p. 35.
6) Ib. 1862. p. 82.

haar roeping tot handhaving der belijdenis ten eenenmale verwaarloost." [1])

Verder kón men niet gaan. Men had eerst gevraagd: toen het antwoord uitbleef, [2]) zich op het geweten beroepen: toen ook dit vruchteloos bleek, geweigerd, en eindelijk de verhouding omgekeerd door de synode te keuren, in plaats van gekeurd te worden door haar. Niet door verzuim, niet gedachteloos, maar opzettelijk en met volle bewustheid is dus een reeks van jaren door tal van kerkeraden DE vraag der kerkvisitatie niet beantwoord, of zijn tabellen ingezonden waarop *de hoofdvraag* der gansche visitatie steeds in droevig blanco figureerde, — en hunnerzijds heeft dus werkelijk plaats gegrepen, wat we in den aanvang aldus uitdrukten: uitsnijding van wat het wezen en de kern van alle kerkvisitatie is.

Natuurlijk dit feit op zichzelf bewijst tegen de synode niets: maar wat wel tegen haar pleit, ja wat de synode zich nimmer ten laste had mogen laten komen, het is dit: dat zij die uitsnijding heeft gedoogd, lijdelijk bij de verscheuring van haar reglement heeft toegezien, en als gehouden kerkvisitatie gehonoreerd heeft, een acte, waarbij alles, behalve juist visitatie der kerk had plaats gehad.

Stel naast dit feit de eigen verklaring der synode,

---

1) Acten. Algem. Kerk. Utrecht 1867. 15 April.

2) Niemand zal toch wel in ernst de gegeven verklaring van 1860 Syn. Acten. p. 166. als zoodanig beschouwen.

dat beperking der kerkvisitatie tot de aanteekening van bloot statistieke opgaven met een wegvallen der gansche kerkvisitatie gelijk staat, en immers ons pleit is voldongen, en kan door de synode zelfs niet bestreden worden: dat ze door lijdelijk de niet-beantwoording der hoofdvraag, en dus de uitsnijding te gedoogen van wat het wezen en de kern aller kerkvisitatie is, feitelijk haar eigen reglement heeft vernietigd.

IV.

WAT UTRECHT'S KERKERAAD DEED?

> Veritati numquam fas est adversari... sed plurimum refert, quam in tempore, quam commode et attemperate eam proferas.
>
> Malo hunc, qualis qualis est, rerum statum, quam novos excitari tumultus.
>
> ERASMUS.
>
> Desinanit... veritatis cursum impedire... et statim optima erit concordia. Non enim aut ex inclinatione temporum, aut ex hominum voluntate exspectanda est hic agendi facilitas, sed per mediam desperationem prorumpere convenit.
>
> CALVINUS.

We komen thans tot het gebeurde in Utrecht's kerkeraad, met de kerkvisitatie van 1868.

Er is over dit incident reeds zooveel in couranten ge-

artikeld en door loopend gerucht onder het kerkpubliek uitgestrooid: deze daad van den kerkeraad mijner gemeente heeft zich reeds in zoo menig scheeve voorstelling moeten plooien en zoo menig scheeve beoordeeling uitgelokt: men heeft ook uit dit feit op zoo behendige wijze een wapen gesmeed om een wonde te meer aan Utrecht's kerkeraad toe te brengen, — dat het hoog, zeer hoog tijd wordt, om eindelijk den sluier der geheimzinnigheid weg te nemen, en elk die hooren wil, naar waarheid te zeggen, wat dan toch in Utrecht's kerkeraad is geschied.

Ik verzoek daarbij mijne lezers de hoogst delicate positie niet uit het oog te verliezen, waarin de kerkeraad der Utrechtsche gemeente zich sints lange jaren bevindt. Aan het hoofd geplaatst van een der aanzienlijkste gemeenten onzer kerk, was hij tot op de invoering van art 23, de eenige grootere kerkeraad in ons vaderland, die met besliste overtuiging voor het geloof der vaderen partij had gekozen. Van zelf was daardoor het oog der orthodoxen in den lande van alle zijden op Utrecht gericht. Wat de synode in haar adres aan Schotland's kerk van de Aprilbeweging schreef „Agmen ducebat Ecclesia Ultraiectina," [1]) gold in volle kracht ook bij den burgerkrijg, die in den schoot onzer eigen kerk was uitgebroken. Van Utrecht verwachtte men het teeken, van Utrecht moest de victorie uitgaan, de gedragslijn door Utrecht's kerkeraad gevolgd, was voor

---

1) "Met Utrecht's kerk voorop."

menigen anderen raad maatgevend, en zoo er een beslissende stap te doen was, werd die, ik zeg niet thans, maar vroeger, bijna algemeen van Utrecht verwacht.

Maar met dat al lag ook die Utrechtsche kerkeraad nog geklemd en gewrongen in het kerkelijk verband: ook voor hem golden dus de wetten nog, wier beginsel met zijn levensbeginsel ten eenenmale streden, en die toch niet mochten geschonden worden, zou het gevaar van een ontijdige krisis worden afgewend. Als tusschen twee vuren zag men zich dus geplaatst: Gedrongen tot actie door eigen overtuiging en het krijgsgeroep van zoo velen, — maar evenzeer tot werkeloosheid gedoemd en van elken stap teruggehouden door het vroed en schrander beleid, om niet door haastige voorbarigheid den ganschen worp te verspelen,... en meer nog gedurig tot zelfonderzoek en zelfbeteugeling gedwongen door het plichtbesef om met geen enkele schrede de heilige grenslijn te schenden die laakbare revolutionaire woeling afscheidt van plichtmatige reformatorische daad. Niet dus dat het aan strijdlust ontbrak, maar die strijdlust moest uit plichtbesef en prudentie in Utrecht's kerkeraad worden bedwongen. Kon de orthodoxe partij in andere kerkeraden, minoriteit als ze was, strijden naar drang des gewetens, en dán zwichten voor de overmacht, die haar projecten doodstemde; niet alzoo in Utrecht's kerkeraad, waar de strijd naar buiten gesmoord moest door zelfbedwang, en de doellooze krachtsinspanning zich dus bij terugstoot in onrustige beweging naar binnen moest doen gevoelen. Het kon derhalve niet

uitblijven, of de beide drijfveeren van *geloofsdrang* en *zelfbedwang* moesten in onzen kerkeraad allengs tot een dubbele schakeering der meeningen leiden, en zoowel een „partij van actie," als een „reglementaire partij" in zijn boezem doen ontstaan: schakeeringen, die elkander aanvulden en voor eenzijdigheid bewaarden, gene door de rechten van het beginsel tegen de prudentie der tijden, deze door de rechten der schranderheid tegen de drijfkracht der beginselen te handhaven: zij met „de voorzichtigheid der slangen," haar zusterfractie met „de oprechtheid der duiven" tot leus. Twee groepeeringen dus, in doel één en in heur streven saamverbonden, maar in berekening der tijdigheid verschillend, en daarom worstelend met elkaar. Van daar, gelijk ik zeide, een beweging des levens in zijn boezem, die, wijl ze zich naar buiten niet kon ontlasten, telkens door een woelen in eigen ingewand moest gesmoord. Van daar een hoogst kiesche en teedere strijd, die juist omdat ze onder broederen was, een onbehagelijk gevoel aan geheel het leven van den kerkeraad gaf, en toch nóch ontweken worden mócht, nóch tot beslissing gebracht worden kón. Zeer ten onrechte heeft men dus buitenaf zoo vaak gretig op Utrecht's kerkeraad gesmaald, als toonbeeld van innerlijke verdeeldheid, ook waar het geloofsbeginsel had getriomfeerd. Dat was den adelaar der bergen beoordeelen naar den arend die zijn kop stuk schuurt tegen de traliën van zijn kooi. Want ook in Utrecht's kerkeraad kon het geloofsbeginsel zijn wieken niet ontplooien, beklemd en beperkt als het was,

door een met zijn aard strijdig en dus zijn veerkracht verlammend kerkverband.

Ik moest deze opmerking aan mijn verhaal laten vorafgaan, om het vooroordeel zijn recht te ontnemen, dat bij zoo velen tegen Utrecht's kerkeraad bestaat, en zoo licht ook het thans door hem genomen besluit drukken kon. Maar bovendien nog iets anders drong mij daartoe. Men heeft van zekere zijde, die ik liefst niet nader aanwijs, met het kennelijk doel, om het gewicht van het gearresteerde besluit te verkleinen, niet zonder welgevallen op de aanzienlijke minderheid gewezen, die zich met dit besluit niet vereenigen kon. Men zocht daaruit af te leiden, dat Utrecht's kerkeraad zelf uit twee beginselen leefde, en beriep zich op die minderheid als een bondgenoot tégen hem... Of ook men heeft van andere zijde de houding dier minderheid gegispt, of als daarin niets dan vijandschap sprak tegen het groote geloofsbeginsel, dat door de meerderheid ditmaal op den voorgrond was gesteld. Welnu, aan geen dier beide voorstellingen wilde ik door mijn schrijven voet geven, maar door een vluchtigen blik op het inwendig organisme van den kerkeraad veeleer toonen, hoe ik volkomen instem met wat mijn vriend en ambtgenoot Merens over de gedragslijn der minderheid schrijft, als hij zegt, dáárom te hebben tegengestemd, omdat de tijd tot zulk een stap *hem toescheen thans nog niet gekomen te zijn.* 1)

1) Wekstem. 4e jaarg. 1868. N° 27. p. 3.

En nu ter zake.

. . . .

Tot '67 toe had de kerkvisitatie in onzen kerkeraad nog nimmer tot een bepaald besluit geleid. Zeer voorzichtig had men eenvoudig in de kolommen de opmerkingen van enkele leden ingevuld, en het overigens geheel in het midden gelaten, wat de kerkeraad als vergadering van deze antwoorden dacht. De gegeven antwoorden behielden daardoor hun individuëel karakter en de verhouding van den kerkeraad als zoodanig tegen over de synode bleef ongedeerd. Overigens had de uiting der ontevredenheid ook hier het boven door ons geteekend proces doorloopen. Men had eerst verklaring gevraagd: toen verklaard niet te kúnnen antwoorden: daarop had men geweigerd, en eindelijk in '66 schroomden enkele leden niet hun diepste gedachte uit te spreken, door te verklaren: *dat ze het beneden de waardigheid der vergadering achtten te antwoorden op een vraag, welker bedoeling niemand verstaat, en gedaan wordt door afgevaardigden van een lichaam, als de synode, dat de handhaving der belijdenis, in de eerste plaats in zijn lastbrief opgenomen, zoo ten eenenmale verzuimt.* [1])

Hier was dus voor het eerst van de „vergadering" gerept, en hoezeer die enkele leden daarmee werkelijk in den geest hunner medeleden gehandeld hadden, bleek bij de kerkvisitatie van 1867, het jaar waarin de groote frontverandering van den kerkeraad in deze zaak plaats

1) Acten van den Algem. kerk. d. 15 Mei 1866.

greep. Toen toch, en niet, zoo als men meent, in dit jaar, is door den kerkeraad een geheel nieuwe positie tegenover de visitatoren ingenomen. De gewichtige stap, dat jaar gedaan, bestond hierin, dat men de visitatie niet meer ontaarden liet in een gehaspel tusschen de synode en enkele individuëele klagers, maar als kerkeraad, als lichaam, door een officiëel besluit der vergadering op de vraag der synode antwoordde. Het gewicht van dien stap zal niet worden ontkend. Was het oppervlakkig beschouwd voor de kerkelijke positie der gemeente onverschillig, of enkele leden van den kerkeraad in hun privé lucht gaven aan het misnoegen dat hen tegen de synode bezielde: gansch anders werd de verhouding nu de kerkeraad zelf, en in hem dus de gemeente, zich officiëel in de zaak der kerkvisitatie mengde. En evenzoo, kon de Synode al goedvinden geen gewicht te hechten aan de weinig malsche uitdrukkingen, die enkele leden zich tegen haar bestuur veroorloofden, niet alzoo waar ze met den kerkeraad zelven te doen had. Was het verzet haar vroeger spel geweest, thans moest het haar ernst worden. Dit zal men te meer voelen, zoo men den inhoud van het genomen besluit kent. Het werd ingediend door Br. Schijvliet en luidde aldus: „*De kerkeraad verklaart* „*op de vraag naar de belijdenis der kerkeraadsleden niet te* „*kunnen antwoorden, omdat zij voorgesteld wordt uit naam* „*van een lichaam, dat zelf zijn roeping tot handhaving* „*der belijdenis. (Zie Algem. Regl. art.* 11.) *ten eenenmale*

„*verwaarloost.*" [1]) Hier is dus, zoo men wil, een niet bedekt maar openlijk breken met de kerkelijke verordeningen. Zoo als het classicaal bestuur later den kerkeraad zeer juist herinnerde: art. 16, sub 5°. van het reglement op de kerkvisitatie schrijft den kerkeraad uitdrukkelijk voor: „het ontvangen van de persoonlijke en „*de beantwoording van de vragen der Schriftelijke kerkvisitatie volgens het reglement op dit onderwerp.*" Dit was niet geschiedt. En niet een bijvraag van ondergeschikt belang, neen maar *de hoofdvraag* was onbeantwoord gebleven; onbeantwoord gebleven, niet bij verzuim, maar met voorbedachten rade; niet met zwijgend verzet, maar door weigering met luider stem; niet als eenvoudige weigering, maar met een moedig optreden tegen den schuldigen vrager.

De Synode was derhalve in mora gesteld. De dus teruggezonden staten als *beantwoorde tabellen* doen gelden kon ze niet. Men neemt geen paspoort aan waarop de naam oningevuld bleef, hoe nauwkeurig ook overigens de teekening zij van het signalement. Vermelding der opcenten zonder inschrijving der hoofdsom levert geen ingevuld belasting-kohier. Een huurceduul, waarin elke conditie omschreven, maar de huurprijs oningevuld is gebleven, is geen huurcontract dien naam waard, — en veel minder nog dan zulk een pas, kohier of cedel heeft

1) Het Class. Best. deed dit bij schrijven aan den kerkeraad van 3 Juni 1868 en onderschrapte zeer te recht de woorden die ook wij cursyf drukken. In die woorden ligt de klem.

zulk een tabel van kerkvisitatie, waarop de hoofdvraag in blanco bleef, op den naam van „beantwoord en ingevuld" recht. Een kerkelijk lichaam had dus met volle bewustheid antwoord geweigerd, en uit het feit dat de Synode het reglement schond, waarbij haar plicht was afgebakend, voor zich het recht ontleend, om zich door een hem bezwarend reglement ook zijnerzijds niet meer gebonden te achten. Slechts twee wegen stonden der synode thans open: ze moest *óf* haar reglement handhaven door gehoorzaamheid te eischen en des noods tot dwangmiddelen de toevlucht nemen, *óf* berusten in het verzet van Utrecht's kerkeraad, d. w. z. stilzwijgend erkennen, dat ze het bindend gezag van het reglement voor kerkvisitatie opgaf.

Zij koos het laatste. Men deed als of men die stem uit Utrecht niet gehoord had en nam de tabellen zoo als ze waren aan: noch van het classicaal noch van het provinciaal kerkbestuur kwam een eisch tot beantwoording bij den kerkeraad in, en in het synodaal rapport werd over het voorgevallene eenvoudig gezwegen.

De teerling was dus geworpen. Buiten staat om de logische juistheid van Utrecht's opmerking te ontzenuwen, schikte de synode zich in haar noodlot, berustte in de stoutmoedige weigering, — en gaf dus, niemand zal het ontkennen, de klemmende verbindbaarheid van haar reglement op kerkvisitatie prijs.

Voor Utrecht's kerkeraad werd dit gewichtig resultaat eerst officiëel bekend, toen hem ook dit jaar op gewone wijze en zonder eenige aanmerking nieuwe tabellen ter

invulling werden toegezonden. Was tot op dat oogenblik in abstracto een tusschenkomst der hoogere besturen nog denkbaar geweest, thans, nu men op nieuw visitatie aanbood, niet meer.

De vraag ontstond dus voor den kerkeraad, welke gedragslijn hij thans te volgen had?

Naar de wet „*de vragen der kerkvisitatie beantwoorden overeenkomstig het reglement op dat onderwerp*," zoo als art. 16 sub 5°. R. o. d. k. eischt, kon hij thans evenmin als ten vorigen jare, want zijn bezwaar „de houding der synode" had eer gewonnen dan verloren in wicht.

Maar hoe dan? Kon hij doen, wat hij ten vorigen jare nog deed: — de overige vragen beantwoorden en in de kolom voor de hoofdvraag zijn verklaring herhalen? Onmogelijk, zoo hij zijn waardigheid niet wilde prijs geven. Immers de stand van zaken was juist door het gebeurde van het vorige jaar geheel veranderd. Toen lag men juist die verklaring af, om de Synode harerzijds tot verklaring te dwingen. Toen leefde men nog onder de volle verbindbaarheid van het reglement, en kwam in verzet op eigen risico en perykel. Toen wilde men de leugen uit de kerkvisitatie nog wegnemen, door de synode tot het houden van werkelijke visitatie te nopen...... Thans echter was alles anders geworden. De synode had zich door haar houding verklaard. De verbindbaarheid van het reglement was door haar prijs gegeven. Tot *werkelijke* kerkvisitatie had ze getoond niet te kunnen komen. Zulk een verklaring, ook nu herhaald, zou dus doelloos,

zulk een verzet een schermen in de lucht geweest zijn, zulk een poging tot wegneming van de leugen uit de kerkvisitatie met het zadelen van een dood paard gelijk hebben gestaan.

Neen, wat hem te doen stond, vloeide als van zelf uit de feiten voort. De synode had haar reglement laten overtreden zonder aanwending van tuchtmiddel, zonder berisping of vermaning zelfs. Geen vrees voor de gevolgen behoefde dus thans den kerkeraad te weêrhouden, om zich van het geheele reglement ontslagen te rekenen. Waar een vorig jaar nog moed toe vereischt werd, was nu een daad zonder eenig gevaar. Maar kón hij dit doen, — een zeer gewichtige reden stelde dit hem dan ook tot plicht. Wat toch zou het gevolg geweest zijn, zoo hij kerkvisitatie had geaccepteerd! Geen minder dan dit. Door zulk een onvoorzichtigheid, zou hij medeschuldig zijn geworden aan het kennelijk streven der synode, om aan de kerkvisitatie haar geestelijk karakter te ontnemen, en met den titel van kerkvisitatie te versieren, wat naar het eenparig getuigenis der geschiedenis en de eigen vroegere verklaringen der synode geen kerkvisitatie was. Het is zoo, alle dingen moeten *met orde*, maar ook alle dingen moeten in de eerste plaats *eerlijk* geschieden, en dan vraag ik elk die onbevangen oordeelt: mocht Utrecht's kerkeraad dit op zijn standpunt doen? Mocht hij medewerken, om het geestelijk karakter onzer kerkelijke instellingen te ondermijnen? Mocht hij de voortkankerende leugen

in onze kerk een nieuw terrein openen, door te dulden, dat voor echte kerkvisitatie werd uitgegeven, wat niets dan een humanistisch namaaksel, een modern afgietsel was van een eeuwenoude echt Christelijke instelling? Hij kon, hij mocht dit niet, en het eenige wat hem dus te doen stond, was het afwijzen van een wezenloozen vorm, waaronder een humanistische gedachte op grond van den gestolen Christelijken naam, hem om erkenning vroeg.

Twee bedenkingen slechts konden hierbij opkomen.

Men kon vragen, of het niet geraden was, die consequentie van het niet-handelen der synode eerst bij de *persoonlijke* kerkvisitatie uit te spreken. Men kon meenen dat dit waardiger en flinker was, en onder hen die deze meening waren toegedaan, behoorde ook schrijver dezes. De loop der vergadering maakte echter dit uitstel ondoenlijk, en misschien is thans de houding van den kerkeraad nog meer waar.

Maar ook, men kon de vraag opwerpen, of niet misschien diezelfde synode, die gezwegen had waar de belijdenis op het spel stond: die van geen handhaving van reglementen had doen blijken, toen het den strijd om waarheid gold: die volkomen onaandoenlijk was gebleven toen men haar bij openlijk besluit van plichtverzuim in het handhaven der belijdenis had aangeklaagd, . . . of niet misschien diezelfde synode prikkelbaar zou blijken, niet nu haar reglement verscheurd, maar het verscheuren van haar reglement openbaar werd. Men kon het vermoeden koesteren dat de synode

de logische gevolgen van haar stilzwijgen ten vorigen jare wellicht niet zou willen aanvaarden, — en, al gedoogde ze de verwoesting harer belijdenis, niet zou gedoogen dat men ruchtbaarheid gaf aan de wegzinking van haar administratief gezag. Ja, men kón zoover gaan, van zich daarbij andere perioden uit de kerkgeschiedenis te binnen te brengen, waarin een opperkerkbestuurder wel duldde dat in zijn eigen omgeving het Evangelie voor verdichting verklaard werd, maar een banbliksem gereed had voor wie de hand dorst uitsteken naar het driedubbel symbool zijner macht..... Zeker wie zoo dachten, hadden van het protestantsch karakter onzer synodalen een slechten dunk. Maar in abstracto moet het toegestemd: men kón zoo denken, men kon voorts meenen, dat de kerk nog niet rijp was voor een zoo geweldige crisis, als daaruit zou kunnen voortkomen; men kón eindelijk de geschiedkundige beteekenis der kerkvisitatie voorbij zien, en haar alleen feitelijk nemen voor wat ze allengs in onze kerk geworden was, en op dien grond dus een stap als ontijdig ontraden, waarvan men overigens toegaf, dat én het geloöfsbeginsel, én de consequentie er toe drong.

Bij uitslag der stemming bleek het dan ook, dat werkelijk *tien* van de *een en dertig* tegenwoordige leden meenden zich op dit standpunt te moeten plaatsen. Met meerderheid van *een en twintig* stemmen werd derhalve besloten de eerst beschreven gedragslijn te volgen en de tabellen oningevuld aan haar adres terug te zenden.

Het voorstel hiertoe was van mij uitgegaan, en toen

dus na de gevallen beslissing de vraag ontstond, in welke bewoordingen men zijn besluit ter kennisse der hoogere besturen zou brengen, stelde ik een redactie van kennisgeving voor, die bij besluit door de vergadering werd overgenomen. Zij luidde aldus:

> „De kerkeraad verklaart zich buiten staat op „de vragen bij de kerkvisitatie gedaan te antwoor- „den, omdat deze vragen hem gedaan worden na- „mens een synode, met wier tegenwoordige waar- „digheidsbekleeders de kerkeraad geen gemeenschap „des geloofs en der belijdenis heeft."

Men zal toegeven, dat hierin alles vermeden is, wat de lichtgeraaktheid der synode had kunnen opwekken. De aanklacht tegen de synode, een vorig jaar noodig, bleef thans weg, nu het geen aanval meer gold, maar slechts het trekken eener consequentie. De weigering wordt niet op uitdagenden toon uitgesproken, maar in den zachtsten vorm uitgedrukt, als *„een zich buiten staat achten om te antwoorden."* Van het reglement wordt niet gerept. De min aangename herinnering aan de zwijgende houding der Synode na het vorige besluit, niet opgewekt. Er wordt alleen uitgesproken wat ieder, wat de synode zelve weet, dat er geen gemeenschap des geloofs en der belijdenis bestaat tusschen Utrecht's kerkeraad en ons hoogste kerkbestuur. Hiermede is dus die toon van ernst aangeslagen, die bij een zoo ernstig besluit voegt, en tevens het geheele geschil op dat innerlijk gebied des geloofs overgebracht,

waarop de synode dusver vrij spel aan elke overtuiging had gelaten. In waardigheid en zachtheid had deze redactie dus iets voor.

Nog slechts éene uitdrukking daarin eischt toelichting. Er wordt gesproken van „*de tegenwoordige waardigheidsbekleeders der synode.*" Men kón gesproken hebben van „*de synode*" zonder meer. Hiertegen was echter, dat de synode een zich perpetueerend lichaam is, en zulk een uitdrukking dus door vaagheid mank gaat. Om juist te zijn, moest men dus hen met name noemen, onder wier bestuur en autoriteit deze kerkvisitatie werd aangeboden. Daarom viel mij de uitdrukking in: *de tegenwoordige waardigheidsbekleeders.* Men trof dan niet de personen, maar hun qualiteit: sprak geen oordeel uit over eenig persoon individuëel, maar nam die synodalen, die samen eene vergadering geconstituëerd hadden, en over wier gezindheid als corps men blijkens hun handelingen en besluiten oordeelen kon. „*Tegenwoordige*" schreef ik, omdat op den dag, waarop het besluit viel, den 15den April 1868, de leden van '67, onder wier autoriteit de visitatie tot ons kwam, nog feitelijk de synode constituëerden. Immers was er tegen den 16den April een buitengewone vergadering der synode uitgeschreven, zij, de synodalen van '67, zouden zijn opgeroepen. Op zich zelf was de uitdrukking dus juist.

Daar intusschen de opmerking gemaakt werd, dat de synode van '68 de rapporten dezer kerkvisitatie ontving, en dus de meening kón ontstaan dat „*tegenwoordige*" niet op den datum van afgifte maar van ontvangst sloeg,

stelde ik in de vergadering van 25 Mei voor, rectificatie van deze uitdrukking aan het Cl. Bestuur te zenden, door de lezing „*tegenwoordige*" in „*laatst voorgaande*" te veranderen. De kerkeraad besliste echter hier tegen, en zoo bleef de redactie wat ze oorspronkelijk was.

En hiermede zou de geheele zaak der kerkvisitatie ten einde zijn geloopen, zoo niet het classikaal bestuur bij schrijven van 3 Juni 1868 den kerkeraad verzocht had, vooralsnog de blanco teruggezondene tabellen te willen invullen. Hierdoor werd de zeer gewenschte gelegenheid geopend, om nogmaals ernstig en principiëel, zelfs uitvoeriger dan dit in de eerste vergadering mogelijk was geweest, de zaak in kwestie te bespreken. Door hen die het gevallen besluit als ontijdig afkeurden werd dan ook het formeele voorstel gedaan, om het bewuste besluit in te trekken. Dit werd afgestemd. Daarmeê kwam van zelf de vraag aan de orde, wat te antwoorden aan het classikaal bestuur, en hiertoe had ik de eer een concept in te dienen, dat met een geringe toevoeging aan het slot, door den kerkeraad werd aangenomen bij stemmen-meerderheid van 23 tegen 13. Hierbij merk ik echter op, dat *twee* van deze *dertien* leden, bij in het archief gedeponeerd protest, verklaarden dít concept daarom niet te kunnen aanvaarden, daar het huns inziens de kracht van het eerstgenomen besluit min of meer verzwakte. Zij wenschten krasser taal. Maakt men dus zuiver den staat der stemming op, dan moet geantwoord: dat de kerkeraad zijn eenmaal ingenomen standpunt in deze vergadering gehand-

haafd heeft met een meerderheid van *vijf en twintig* leden tegen een minderheid van *elf*.

Voor ik overga tot het afschrijven van het gezonden antwoord, stip ik alleen nog aan, dat door verscheidene leden der minderheid zoo tegen het besluit van 15 April, als tegen dat van 8 Juni, aanteekening in de notulen is verzocht. Het was natuurlijk dat men bij zoo verschillende berekening der gevolgen, er prijs op stelde, genotuleerd te zien, dat men tot een maatregel niet had medegewerkt, die men als bedenkelijk en ontijdig liever niet had zien nemen.

En nu het antwoord. Het was van dezen inhoud.

„De kerkeraad der Ned. Hervormde Gem. te Utrecht,

„Gezien het schrijven van het classicaal bestuur der classis Utrecht, in dato 3 Juni 1868,

„Heeft de eer daarop het volgende te berichten:

„*Dat* hij, met erkenning van den broederlijken geest en de ernstige bedoeling, die in het terugzenden der tabellen van kerkvisitatie doorstraalt,

„Meent nogtans te moeten volharden bij zijn in dato 15 April j.l. genomen besluit, waarbij de tabellen van kerkvisitatie onbeantwoord aan de hoogere kerkbesturen werden teruggezonden.

„*Intusschen* stelt de kerkeraad er prijs op, dat door onwillekeurige interpretatie aan dit besluit geen ander karakter worde geleend, dan het volgens de bedoeling des kerkeraads heeft; waarom hij zich veroorlooft bij gemotiveerde opgave aan het classicaal bestuur de redenen mede te deelen, die hem tot het nemen van dit besluit hebben geleid.

„Naar beginselen van protestantsch kerkrecht, die door de geschiedenis en den aard der zaak te vast geconstateerd zijn, om nadere adstructie te behoeven, is kerkvisitatie een acte van toezicht en onderzoek door het centraalbestuur eener kerk over de afzonderlijke gemeenten uitgeoefend, om zich te vergewissen of niet eenig deel der kerk in gevaar zij het karakter eener christelijke gemeente in te boeten, door verlies van een dier beide onmisbare kenmerken, die volgens elke protestantsche belijdenis in de *oprechte prediking van Gods Woord* en de *zuivere bediening der sacramenten* gelegen zijn. De statistieke en administratieve vragen zijn, vergeleken met deze hoofdzaak, bij alle kerkvisitatie geheel secundair.

„De vraag ontstond dus voor den kerkeraad, of hij de acte, die men ook dit jaar onder den naam van kerkvisitatie wilde doen plaats hebben, als in dien zin *ernstig-gemeende* kerkvisitatie beschouwen kon.

„*Op* deze vraag nu heeft hij gemeend plichtshalve ontkennend te moeten antwoorden om deze twee redenen:

„1°. De waardigheidbekleeders der synode, in wier naam en op wier gezag de kerkvisitatie werd aangeboden, en die dus ter hoogster instantie als kerkvisitatoren optraden, konden door hem niet als visitatoren worden erkend, daar zij

„blijkens hun officiëele handelingen en omissiën van handelen toonden zich ontslagen te achten van de taak om het christelijk karakter der verschillende gemeenten onzer kerk te handhaven,

„en dus door het niet-aanvaarden van deze eerste verplichting van elk centraalbestuur der kerk, zelven afstand hebben gedaan van hun recht, om te eischen dat een onder hun autoriteit aangeboden kerkvisitatie, als *ernstig-gemeend* zal beschouwd worden.

„2°. Daar de synode ten vorige jare getoond heeft in het minst niet te attendeeren op het niet-beantwoorden door den kerkeraad van die vraag, die de hoofdzaak is bij elke kerkvisitatie, (namelijk die der belijdenis), en genoegen heeft genomen met het antwoord op de administratieve vragen gegeven,

„heeft de synode zelve aan haar kerkvisitatie zoo zeer elk karakter van *ernstig-gemeende* kerkvisitatie ontnomen, dat de kerkeraad meenen zou, medeplichtig te worden aan het ondermijnen van het waarachtig centraalgezag en de eenheid onzer Ned. Herv. Kerk, zoo hij deze acte als kerkvisitatie wilde erkennen.

„*Het* is om deze redenen, dat de kerkeraad gemeend heeft, de dusgenaamde kerkvisitatie als *zoodanig* te moeten afwijzen

„blijvende hij intusschen bereid aan de hoogere kerkbesturen al zoodanige inlichtingen van statistieken en administratieven aard te geven, als men goed mocht vinden hem te vragen,

„Zoo slechts die vragen hem niet gedaan worden onder den vorm van kerkvisitatie,

„als leidende deze onzuivere vorm tot misverstand en bevordering van die innerlijke onwaarheid en leugen, die reeds zoo lange jaren als een alles verwoestende kanker aan het geheel onzer kerkelijke instellingen knaagt.

„*Om* te toonen, dat dit alleen zijn bedoeling was, verklaart hij zich hiermee bereid de administratieve en statistieke vragen te beantwoorden, zoo als het classikaal bestuur dit verlangt."

„Met broederlijke heilbede heeft hij de eer te zijn,

Utrecht 8 Juni. *De kerkeraad voornoemd,*

(get.) H. C. G. SCHIJVLIET. *h. t. praeses.*
J. H. BERVOETS. *scriba.*

Het verschil tusschen deze verklaring aan het *Classikaal Bestuur*, en de vroegere aan de *Synode* springt in het oog. Der synode had men alleen in kieschen vorm zijn besluit meegedeeld, het recht daartoe aangewezen in de zedelijke onmogelijkheid om anders te handelen, en ten slotte een zoo volkomen gemis aan belijdenis- en geloofsgemeenschap beleden, dat alle bespreking zelfs van het zoo teedere geschilpunt daardoor ondenkbaar was. Immers het gezichtspunt van waaruit de synode, en dat van waaruit Utrecht's kerkeraad deze zaak moest bezien, liep zoo volstrekt uiteen, — door beiden werd aan de woorden „leer en belijdenis, kerkgezag en kerkvisitatie," zoo gansch andere beteekenis gehecht, dat het volstrekt onmogelijk was geworden, elkander bij die bespreking ook maar te verstaan. Derhalve zou zulk een woordenstrijd zoozeer een schermen op verschillende verdiepingen, zulk een bespreking zoozeer een onzinnig qui-pro-quo en doorloopend misverstand geweest zijn, dat de waardigheid der synode niet minder dan die van Utrecht's kerkeraad een onvoorwaardelijk stilzwijgen gebood. Geheel anders daarentegen was de verhouding van den kerkeraad tegenover het classikaal bestuur. Immers bij dat Bestuur behoefde men noch lichtgeraaktheid te ontzien, noch teergevoeligheid te sparen, en beklemde dus de eisch tot edelmoedigheid niet, die jegens de synode, als aangevallene, zoozeer tot kieschheid van vorm en omzichtigheid in woordenkeus drong. Integendeel men sprak hier tot een bondgenoot in den gemeenschappelijken strijd, die door dat Bestuur zelf niet min-

der dan door den kerkeraad tegen de Synode gevoerd werd. Men mocht hier op een geopend oor en sympathetische stemming rekenen. Hier wás gemeenschap van geloof en belijdenis, hier kón men als een man tot zijn broeder spreken zonder vreeze voor misverstand, en rondborstige verklaring was hier dus evenzeer door broedertrouw geboden, als ze uit gemis aan broederlijk gevoel bij de synode onmogelijk was.

De bedenking alsof in dit laatste schrijven een schrede rugwaarts zou gedaan zijn, door de opgave in te willigen der statistieke cijfers, berust op misverstand. De kerkeraad had toch door zijn besluit van 8 Juni zich niet losgescheurd van de synode, maar alleen de gevolgen van zijn daad onder de oogen gezien, voor het geval dat de synode goed mocht vinden zulk een beteekenis aan zijn besluit te hechten. Niet *revolutionair*, maar *reformatorisch* was zijn streven, door eerst dan tot een breuke met het kerkelijk gezag te willen komen, als dit aardsch gezag hem tot een breuke wilde dwingen met het absolute soevereine gezag Gods in Woord en geweten. Geheel ditzélfde standpunt nu heeft de kerkeraad ingenomen in zijn schrijven aan het classikaal bestuur, waarin de handhaving van het eens genomen besluit onomwonden wordt uitgesproken en de gevolgen, uit die daad van plichtsbetrachting voortvloeiend, met volle bewustheid worden aanvaard. Uitvoerig wordt daarin aangetoond wat men in zulk een wezenlooze acte onwaar en onwaardigs vond en dus op heiligen bodem achtte in te druisen tegen het goddelijk

gezag, en in onverbloemde taal wordt het ernstig voornemen uitgesproken om zich daartoe nimmer te laten vinden. Men wijst dus de kerkvisitatie af en weigert op beslisten toon het antwoord op elke vraag, die in den vorm van kerkvisitatie tot hem mocht komen, — niet om tumult te maken, maar uit *zedelijk* verzet tegen de leugen, die er in school.

Juist echter om dit te doen uitkomen, moest er gewezen op de statistieke vragen, en verklaard dat men die *niet* als visitatiepunten, *wel* als verzochte inlichtingen beantwoorden zou. Immers ze als kerkvisitatie af te wijzen, gebood plichtbesef en leugenhaat, terwijl het weigeren van antwoord op gewone vragen een zondig verzet ware geweest, uit wrok geboren en door moedwil en balsturigheid ontsierd. Bovendien bij de visitatie aan de grenzen vraagt men naar *cijfer* én *waar*, maar de statistieke opgaaf voor den reeder behelst alleen het *cijfer* van den tonnenlast. Zoo mag ook bij de visitatie onzer kerk niet enkel op het *cijfer* der hoeveelheid, maar moet ook op het merk der *gehalte* gelet, als van doop en avondmaal, van godsdienstonderwijs en aanneming sprake is. Noemt men dus elders „doop," wat ons een „profanatie" geldt, dan mag ter visitatie het cijfer van den doop niet worden ingevuld, zoo lang men de geestelijke beteekenis der zaak zoo uiteenloopend schat en waardeert, en iets anders in de vraag, iets anders in het antwoord zou bedoeld zijn. Geschied daarentegen zulk een vraag buiten de kerkvisitatie om, komt die vraag tot u, niet

in het geestelijk gewaad der visitatie, maar in het gansch burgerlijk kleed van bureaucratische cijferlust, — dan is er geen sprake van het *gehalte*, geen sprake van een *geestelijk karakter*, maar dan geeft ge uw *cijfers*, aan wie uw cijfers hebben wil, — ge zoudt dat doen, zelfs zoo een dilettant-statisticus ze u afvroeg, — hoeveel te meer dan niet zoo een der hoogere kerkbesturen ze u vraagt.

V.

BESLUIT.

> Oorlof, Broeders! ten fine
> om een beter aduijs
> gheuick gheerne 't mine
> alst ghescHiet tot Gods prijs.
>
> *Nieu Liedenb.* 1562. p. 352.

De gang van het voorgaand betoog was genoeg doorzichtig. *Eerst* is gewezen op het doodelijk gevaar dat voor de kerk in haar *ver*leugen*ing* bestond, en dus op den plicht voor wie haar leven lief had, om dien leugenkanker uit te snijden. Ten einde *voorts* door opensnijding der wonde de aanwezigheid van dat leugengif vooral in de kerkvisitatie te constateeren, is *vooraf* physiologisch onderzocht wat kerkvisitatie zijn moest in gezonden

staat, en *daarna* pathologisch wat ze in onze kranke kerk was geworden. Het verhaal *eindelijk* van Utrecht's pogen om het voortkankeren van het bederf te stuiten, gaf ons een proeve van medicatie, waarvan de uitkomst nog blijken moet.

Men versta mij intusschen wel. Door het opsporen der leugenzonde in onze kerk wil ik in het minst niet geacht worden, een wapen te hebben gesmeed voor die natuurlijke vijanden van elke kerkelijke inrichting, die zoo gaarne het geheele kerkelijk leven zouden doodlasteren, om een auto-da-fé te ontsteken ter verheerlijking der maatschappij. Hun recht om een steen op onze kerk te werpen ontken ik veeleer, zoo lang ze in eigen kring en in hun maatschappelijk leven juist dat onzalig gif voeden blijven, dat van daar uit zoo ter kwader ure in de aderen onzer kerk gedruppeld is. Ik kan geen eerbied hebben voor de spotlust, waarmeê de vrijmetselaar onze kerkelijke instellingen hekelt, zoolang hij zelf zich met slaafsche gedweeheid onderwerpt aan het bijgeloovig rituëel eener Oostersche symboliek, en voorgevende aan den tempel der menschheid te bouwen zich in banketeeren verlustigt of tot politieke machinatiën verlaagt. Ik schud ze van mij af, de aanklacht van strijd tusschen werkelijkheid en beginsel door liberale partijgangers zoo gretig onzer kerk naar het hoofd geworpen, zoo lang zij zelven de liberaliteit in liberalisme smoren, en met de leus van „vrijheid voor allen" in top, despotiek voor hun tegenstanders, tyranniek jegens elkander en liberaal slechts jegens zichzelven zijn. Ik

9*

betwist de vrienden der buiten-kerkelijke philanthropie het recht om onze kerk te beschuldigen, zoo lang de klove tusschen schijn en werkelijkheid ook in hun eigen instellingen en verslagen nog zoo wijde gaapt, en „offer der liefde” genoemd wordt, wat fatsoenshalve gedwongen op een lijst, of om zijn invloed te vestigen als contributie, of om niet onvriendelijk te zijn en met hope op winst in een weldadigheidsloterij gegeven werd. Ik haal meêlijdend de schouders op, wanneer de kerk het misgelden moet bij het wuft gebeuzel en preutsch gekeuvel onzer „elegante” dames zoo lang ze zelven in heur schijn en schittering alle evenredigheid missen met de innerlijke leegte en dofheid van heur geest. Ja, om niet meer te noemen, wat recht tot smaling onzer kerk zou de modelburger onzer maatschappij hebben, zoolang vriendschapsbetuiging en betoon van genegenheid, deelneming in vreugd en beklag bij rouwe, nog dag bij dag gehuicheld worden, en door vormelijke plichtpleging en vleienden spreektoon en opgeschroefden schrijftrant de blanke oprechtheid der ziel gedurig beklemd en verduisterd wordt. Natuurlijk de schuld der kerk is daarmeê niet weggenomen, maar toch hún recht tot gisping en aanklacht verbeurd.

Ja, zelfs een schrede verder wil ik nog gaan, en zonder aarzelen toestemmen dat de kerk in haar onvolmaakten toestand niet zonder leugen kan zijn. Geplaatst in een wereld wier beginsel in leugen wortelt, heeft zij wel de roeping om de waarheid in die wereld te doen doordringen, maar ze kan dat niet zonder in die we-

reld in te gaan en dus door haar gif te worden besmet. De klacht der Engelen in Goethe's Faust

„Uns bleibt ein Erdenrest
„Zu tragen peinlich
„Und wär' er von Asbest
„Er ist nicht reinlich."

is ook de klacht en droeve belijdenis der kerk van alle eeuwen geweest, — en niet de strijdende, maar eerst de triomfeerende kerk, zal met het Chorus mysticus daarop antwoorden kunnen:

„Das Unzulängliche,
„Hier wird's Ereigniss
„Das Unbeschreibliche
„Hier ist es gethan."

Een kerk zonder leugen te willen, ware dus een utopie, een verwarring van ideaal en werkelijkheid, een onpraktisch ijveren tegen een kwaad, dat niet is weg te nemen, zoolang in zonden geboren te worden het deel is van ons geslacht.

Maar ik vraag, ontneemt die bekentenis iets aan de kracht van mijn betoog. Moet hier dan niet onderscheiden worden tusschen een verbastering der waarheid in de practijk der gemeenteleden en het insluipen van het leugenbeginsel in de kerk zelve. Zeer zeker, het zuurdeeg moet, om het meel te doordringen, met het meel in aanraking komen, — maar ik vraag, mag het daarom een oogenblik ophouden zelf zuurdeeg te zijn. Geen twijfel zal het zout het bederf weeren, dan mag het niet vreezen in aanraking te komen met stoffen

die de kiem van bederf in zich dragen, — maar ik vraag wederom, mag het daarom zélf zijn zoutende kracht inboeten, zoo het niet wil weggeworpen zijn, als doelloos en onnut? Waar van leugen in de kerk sprake is, wordt dus niet van de algemeene onvolkomenheid gesproken, maar juist die verbastering en ontaarding, die verkankering en denaturatie, dat zouteloos-worden en verlies van doorzurende kracht bij de kerk zelve bedoeld. Onze kerk, ze staat niet meer als een frisch element te midden eener door leugen verkankerde maatschappij, — maar is zelve vergiftigd en plant dus door haar eigen werkzaamheid dat gif al verder voort. Zij zelve is *ver*leugen*d*, — door leugen ontzenuwd haar instellingen en verordeningen, — door leugen ontwijd haar prediking en bediening, — haar bestuur in al zijn geledingen en vertakkingen is door leugen verlamd, — haar geheele organisme met al zijn raderen door leugen stroef en roestig geworden, — geheel haar gebouwte met bindten en muren door leugen vermolmd en afgebrokkeld, — geheel het lichaam i. e. w. zoowel van binnen door leugen vergiftigd, als naar buiten van leugen melaatsch. En daarin dus ligt het gevaar dat haar leven bedreigt, niet in haar aandeel aan aller onvolkomenheid, niet in haar terugblijven bij het ideaal, neen maar in het prijs geven van haar eigen waarheids-beginsel bij het aannemen van een schijn alsof haar karakter nog ongeschonden was bewaard.

Dáárom sloeg ik alarm, omdat er geen oogenblik

mocht gedraald, zou de redding niet onmogelijk worden. Dat kwaad mag niet voortwoekeren: het moet gekeerd, zal niet welhaast het afbreken plicht worden van een bouwvallig huis, dat gevaarlijk dreigt te worden, niet slechts voor zijn bewoners, maar voor de belendende panden en voor den voorbijganger evenzeer. Daartoe riep ik op, omdat ik aan redding van het leven niet wanhopen mag, zoolang ik de dood niet zie. Daartoe riep ik op, omdat bestrijding van het bederf nog mogelijk en dus plicht blijft, zoolang er, waar dan ook, nog gewetens in die kerk kloppen, die als de gezonde levenskracht van het lichaam tegen het woeden der ziekte reageeren kunnen.

Natuurlijk welke heroieke middelen daarbij aangewend, welke kunstbewerking beproefd zal worden om het bedreigde leven met Gods hulp nog te redden, daarvan weet de verpleger niets, dat moet het consult der geneesheeren beslissen. Maar al ben ik geen arts, als ik bij den kranke waak, kan ik toch zijn wonden bétten, zijn brandende lippen bevochtigen, of zijn kloppende slapen verkoelen, en door het aanbrengen van kil water in mijne mate het verbrandingsproces tegen gaan, dat zijn leven dreigt te verwoesten. Welnu, niet anders zij het bij de krankheid onzer kerk. Het nemen van doortastende maatregelen en krachtig ingrijpen in den bestaanden toestand, kan slechts de vrucht zijn van het biddend consult der mannen, die God de Heer tot handelen verwekken zal. Maar wat we niettemin elk op onzen post doen kunnen en doen moeten, het is door

het aanbrengen van water uit de fontein des levens, door het indruppelen van frissche, heldere waarheid in de aderen van ons kerkelijk leven, de koortshitte der leugen afkoelen en bij elke daad, die weer tot leugen worden wil een „non possumus cedere" tegen den drang de leugen overstellen.

Dit zullen we kunnen, zoo we slechts zelven *meer waar* in ons hart zijn. Één teeder geweten, één voor waarheid kloppend hart, één krachtige belijdenis der waarheid, verspreidt immers van zelf een dampkring om zich, van gezonde, reine lucht. En nu, laat slechts hier en ginds zulke leugen-verdringende atmosfeeren in onze Kerk gevormd worden, allengs zullen ze zich uitzetten en in elkander vloeien, en een anti-leugen-league door heel onze Kerk doen ontstaan, die opfrisschend en verkwikkend werken zal.

We hebben geklags genoeg en te over, en gedurig gaat de vraag op: „Wat zullen we doen?" en zeker zoo men daarbij steeds naar groote dingen tracht, kan dat vragen en klagen nog lang hopeloos blijven, maar als men bereid is om in het vergetene te dienen, en in stilte te lijden, en daardoor in het verborgene tot een zegen te zijn, — dan antwoord ik mijn medebroeders in de bediening: we kunnen allen iets doen, allen tot een kracht worden, zoo we maar bij elke kerkelijke handeling de leugen uit ons zelven bannen, en met taaie onverzettelijkheid alle medeplichtigheid aan leugen afwijzen, zoo dikwijls het kerkelijk organisme ons daartoe dringt. Volgen we die gedragslijn, dan zal de grens

niet licht twijfelachtig worden, die reformatie van revolutie scheidt, — gedurige toepassing van ons beginsel zal door het stevigen van ons krachtsgevoel een einde aan het zoo duldeloos malaise maken, en vraagt men dan ten slotte of uit zulk een verzet geen botsingen, geen schokken kunnen voortkomen dan zij het mij vergund met dezen uitroep van Calvijn te antwoorden: Domini mandato pareamus et sequamur quo nos vocat. Quis futurus sit successus, inquirere, non est nostrum: nisi quod eum quam optimum et votis optare et precibus a Domino postulare debemus: eniti etiam omni studio, sollicitudine, diligentia ut talis contingat: interea tamen qualiscunque erit, aequo animo ferre. 1)

Een andere vraag is het intusschen of ook de kerkvisitatie een acte van genoegzaam gewicht is, om de toepassing van dit beginsel te gebieden? Men heeft dit betwijfeld, ja ontkend. Men vroeg, wat er zich onschuldigers denken liet dan het beantwoorden van zoo onbeteekenende vragen, en zag dus een niet-gerechtvaardigde zucht tot agitatie in het weigeren van antwoord, waar antwoorden zoo natuurlijk scheen. Wie zoo sprak,

---

1) CALVINI, *de necessitate Ref. Eccl.* p. 56a. „Zij slechts het hoog „gebod des Heeren ons ten wet, en volgen we zijn roepstem zonder „tegenstreven. Wat de toekomst baren zal, voegt het ons zelfs niet „te gissen. Zoo ons 't hart maar warm voor onze Kerk klopt, zoo we „maar in den gebede voor haar worstelen, en met wakkerheid en vol„harding haar onze krachten ten beste geven, — dan is onze taak „afgesponnen, en zal ons hart de veerkracht niet missen om stille te „zijn ook waar de uitkomst ons de verhooring onzer beden niet mocht „brengen."

deed zeker der Synode de eer aan van de kerkvisitatie op denzelfden spotprijs te schatten, waarop de Synode haar gewaardeerd had. Maar ik vraag, kunnen we daar vrede mêe hebben? Immers wordt die beschouwing toegegeven, dan kan men de geschiedenis veilig voor uitgediend, de physiologie der kerk voor doelloos verklaren, en zijn eigen denken voorloopig schorsen, zoo men het nog niet geheel afdanken wil, om zonder eenig onderzoek, zonder eenige kritiek alleen op die voorstellingen te drijven, die de synode ons ten beste wil geven. Maar, nog eens, hoe kunnen we dat, waar de zwaarste verdenking, het ongunstigst vermoeden tegen de echtheid dier gangbare voorstelling bestaat. Immers het streven der revolutionaire denkbeelden in onze kerk moest natuurlijk strekken, om de g e e s t e l i j k e beteekenis van geheel ons kerkelijk organisme almeer te verzwakken. Reeds hieruit moest dus de neiging ontstaan om de kerkvisitatie al meer met gewone alsoortige inspectie gelijk te stellen. Bedenkt men voorts hoe dezelfde revolutionaire theorie zich behaagt in het karakterlooze en uniforme, en daarom alle dingen gemeen zoekt te maken, dan gevoelt men, hoe het eigenaardig karakter van kerkvisitatie in onderscheiding van elke andere inspectie hierdoor ten ernstigste bedreigd werd en ondermijnd. Geen twijfel dus, of zoo men die theorie tot gids neemt, en met den revolutiestroom meeglijdt, moet elk gewicht, elk belang, elke hoogere beteekenis aan de acte van kerkvisitatie volstrekt worden ontzegd. Daarentegen, laat

men kritiek toe, geldt miskenning van het recht der geschiedenis nog voor onwetenschappelijk, en erkent men dat niets op zich zelf mag beschouwd worden, maar eerst in verband met zijn organisme waarlijk gekend wordt, — dan leerde de uitkomst van ons vorig betoog reeds, hoe door-en-door onwaar, onwetenschappelijk en oppervlakkig de voorstelling van kerkvisitatie is, waaraan de tijdgeest ons gewend had, en dat dus ieders meening revisie behoeft, die alleen naar zijn ingeven gevormd was.

De kerkvisitatie een bijzaak, een acte van ondergeschikt belang...! Maar op grond van een onderzoek, waarvan we in den breede rekenschap gaven, stel ik daar de verklaring tegenover, dat ze *de gewichtigste acte* is, die voor zooveel het organisme der kerk betreft, in geheel die kerk plaats grijpt. *Vooreerst*, omdat kerkvisitatie het natuurlijke en door de traditie der kerk geijkte middel is, om het eigenaardig karakter van een kerkgenootschap, en dus zijn bestaan, voor vernietiging te bewaren. *Ten tweede*, wijl zij de acte is, waardoor de kerk zich zelve onderzoekt, of zij haar roeping getrouw blijft, om de geopenbaarde waarheid te belijden en dus de grenslijn bewaakt, die het Christendom en een paganistisch humanisme van één scheidt. Maar dan ook *ten derde*, omdat zij voor de afzonderlijke gemeenten het eenige, jaarlijks-weerkeerend, tijdstip aanduidt, waarop zij met het hoogste kerkbestuur en dus met het geheele lichaam der kerk in aanraking komen. Voeg hier eindelijk nog *ten vierde* bij, dat de kerkvisitatie de eenige

acte is, die den kerkeraad van het eindeloos *verbijzonderen* eens tot een *algemeene* beschouwing van den geheelen toestand der gemeente en haar betrekking tot de kerk, dwingt, — en mij dunkt het kan voor niemand meer twijfelachtig zijn, wélke voorstelling van kerkvisitatie, die der synode, of der geschiedenis hem tot instemming dwingen moet.

Hoe nu de leugen zich vooral juist op die acte geworpen heeft, om ze tot een „schijn-zonder-zijn" te maken, bleek ons reeds bij het beantwoorden der vraag, hoe de synode haar reglement gehandhaafd heeft. Immers, vergelijkt ge de kerkvisitatie zooals ze zijn moet, met wat ze wierd, dan is alle beteekenis er uitgelicht, alle karakter er uit verdwenen, alle ernst er aan ontnomen, dan is het een lichaam zonder vleesch en bloed, een geraamte zonder huid en spieren geworden, en die rondgang van visitatoren die onze kerk doortrekken, ze is dan als een maskeroptocht, die u wel voor het uitwendige toont, hoe weleer visitatie gehouden werd, maar juist door haar onwezenlijkheid u gevoelen doet, hoe de leugen ook die kerkelijke instelling van zijn levenskracht beroofd en tot een klinkend metaal en luidende schel verlaagd heeft.

En nu, — ik vraag het ieder die mij hooren wilde, — wat is dan onder zulke omstandigheden het aanvaarden der kerkvisitatie anders, dan een jaarlijksch generaal fiat, door heel de kerk in haar besturen gegeven, op al de leugenzonden die in onze kerk plaats grijpen. Of is niet die kerkvisitatie voor zoo menige gemeente de

plechtige goedkeuring en uitdrukkelijke erkenning van een prediking, waarvoor binnen de muren onzer kerk geen plaats moest zijn: voor allen de jaarlijksche hernieuwing van gemeenschap met een gemeenteverband en een kerkbestuur, waarmee niemand onzer op dien voet vrede hebben kan: een jaarlijksche betuiging van gemeenschap met die duizenden bij duizenden in ons kerkgenootschap, van wie ge in levens- en wereldbeschouwing, van wie ge op elk punt des geloofs verschilt: een jaarlijksche gemeenmaking van den doop door uw eigen sacrament op een zelfde hoop te laten werpen met den schijndoop waarin men zich elders verliest: een jaarlijksche ontwijding van het avondmaal door gelijkstelling te gedoogen tusschen zijn eigen sacrament en de liefdemalen die elders met den naam van avondmaal bestempeld worden: een jaarlijksche goedkeuring i. e. w. van elke kerkelijke instelling die bij kerkvisitatie ter sprake komt, al beschreien we de leugen die haar ontheiligt, al keuren we haar niet goed maar áf: ja, meer nog, een op nieuw zich solidair in verband stellen met de ontkerstening en gemeenmaking waaraan elders in onze kerk elk dier instellingen ten prooi is. Immers, als de kerkvisitatie bevredigend afloopt, dan ligt daar de verklaring van den kerkeraad, de verklaring van het hoogste kerkbestuur en dus de verklaring van het gansche kerkgenootschap in: dat men heeft onderzocht en gekeurd, dat men getoetst en toegezien heeft, en dat men zag dat het goed was; Mené, Tekel, maar zonder een Upharsim, en dat in onze dagen,..... o! ik vraag het

elk, wien waarheid boven alles geldt, is er schreiender leugen, op uitgebreider schaal, en meer rhytmisch weerkeerend denkbaar.

In plaats dus van te vragen *of ook*, moeten we veeleer vragen, *waar meer* dan juist bij kerkvisitatie, de toepassing van het gewetensbeginsel geboden is. Daarvan overtuigd heb ik ook in Utrecht's kerkeraad in dien zin geadviseerd, en instemming gevonden bij een vergadering die reeds ten vorigen jare, toen ik nog de eer van haar lidmaatschap miste, zich feitelijk op hetzelfde standpunt geplaatst had. Van beginsel, niet van intrigue was hier dus sprake, en mijn medeleden zullen mij het getuigenis niet onthouden, dat van komploteeren zelf de schijn ontbrak, waar ik anderen zelfs aanried elke verdere bemoeiing in dezen tot de persoonlijke kerkvisitatie te verdagen, en niet dan om erger te voorkomen mijn oorspronkelijk denkbeeld ten laatste opgaf. Zij zullen tevens getuigen kunnen, dat ik niemand heb zoeken te verrassen, en zelf ten slotte mijn medeleden verzocht heb, dat toch geen hunner mijn voorstel steunen mocht, zoo hij niet met omhelzing van mijn beginselen tevens bereid was de gevolgen van den stap te aanvaarden. Of eindelijk met groote woorden geschermd, dan wel met argumenten gedebatteerd is, kan ten volle blijken uit de memorie die aan het classikaal bestuur werd toegezonden, en die, volledig maar in kort begrip, geheel dezelfde bewijsvoering uiteenzet, die ik in dit vlugschrift heb ontleed.

Vraagt men mij, of ik dan reeds bij de behandeling der

zaak in den kerkeraad al de gegevens bezat, waarmee ik nu optreed, dan zal een vergelijking van het concept-schrijven aan het classikaal Bestuur met wat ik thans het publiek aanbied, toonen, dat ik, het zij bescheidenlijk gezegd, met bewustheid mijn standpunt gekozen had. Dat overigens de analyse der gedachte, niet de gedachte voorafgaat, maar die volgt, zal men mij ook hier wel willen toegeven.

Maar dat dan toch niet alle leden van den raad die mij steunden, geacht kunnen worden deze kerkrechtelijke questie opzettelijk bestudeerd te hebben, is een tegenwerping die bijna elk besluit in kerkelijke zaken treffen zou, en die ook hier natuurlijk op de minderheid kan worden teruggeworpen, maar die zwichten moet voor deze tweeledige opmerking: vooreerst dat de waarde van rechts*gevoel* niet mag miskend worden, ook waar de rechts*kennis* onvolledig is; en *ten tweede*, dat, daar niet ieder alles zelf onderzoeken kan, vertrouwen ook in kerkelijke zaken onmisbaar is, en van zelf het eenig raison d'être der adviezen uitmaakt, die zonder schade konden wegvallen, zoo elk voor zich reeds met een gewikt en rijp besluit ter vergadering opkwam.

De verantwoordelijkheid van het gegeven advies poogde ik dan ook niet van mij te werpen. Die *moet* ik aanvaarden, en welkom is mij de gelegenheid, door dit vlugschrift mij geboden, om eenigzins althans aan anderen te toonen, op welke gronden ik die aanvaarden dorst. Ik zeg *eenigzins*, want dat de wezenlijke grond voor zulk een moed, niet in argumenten, maar in den

band der ziel met zijn God ligt, weet elk die ooit ernstige levensoogenblikken doorworsteld heeft, maar juist dezulke zullen het dan ook volkomen begrijpen kunnen, waarom ik over dat heiliger deel mijner worsteling den sluier der stilzwijgendheid ten voeten uit hangen laat.

Evenmin mag ik mij op het gebied der gissingen wagen om de gevolgen van wat Utrecht's kerkeraad deed ook maar van verre te raden. Een anonymus schreef onlangs:

„Ziet dát caracteriseert getrouw den toestand der Ned. Herv. Kerk. Gij zijt vrij zooveel kwaad en zooveel goed tegen God en Zijn Woord te zeggen, als ge belieft, doch zorg, dat ge geen kwaad zegt tegen de synode. Zondig zooveel gij wilt tegen beloften, bij de aanvaarding van uw predikambt afgelegd en telkens bij elke nieuwe bevestiging hernieuwd, zondig in uw prediking zooveel u gelust tegen geest en wezen van de belijdenis der kerk wier dienaar gij zijt en die u betaalt, maar zorg dat gij de reglementen niet overtreedt, — het zou u uw ambt kosten. Tot deze laagte van geesteloosheid is de Hervormde Kerk als lichaam gezonken." [1])

Men voelt dat er in de aanklacht, zóó geformuleerd, een onbillijkheid ligt. Zoo sombere gelaatsteekening wordt eerst waar, als men er uitdrukkelijk bijvoegt dat geen persoonlijke heerschzucht de leden der synode daarbij drijft, maar dat een onzalige fataliteit de synode als lichaam naar dien afgrond van geesteloosheid schijnt heen te dringen, op welks rand recht en onrecht

1) *Goede belijdenis* 1868 No. 32.

hun namen wisselen, en het summum jus in summam iniuriam overgaat. Genoeg, de synodale commissie is uitgenoodigd, de synode van '69 te adviseeren over een strijking in het Reglement op kerkvisitatie van de vraag over belijdenis. Alleen dan echter zal dit baten, zoo men tevens den naam van *kerkvisitatie* uitwischt, en dus ook formeel het geestelijk karakter dier instelling opheft. Toch zouden we dit niet toejuichen; want zeker dan was de leugen weggenomen, dan zou Utrecht's kerkeraad weer zonder eenig gewetensbezwaar antwoorden kunnen, en waren we van elke moeilijkheid ontheven, maar... dan zou ook op dit punt de negatieve verhouding der synode *jegens* het christendom, weer in een positieve *tegen* het geloof zijn overgegaan, en tot dien prijs begeer ik het einde der verwikkelingen niet. Neen er is hier geen uitweg. Mr. Groen van Prinsterer schreef ergens: „Onder de treurige verschijnselen van onzen tijd ken ik er geen, dat, zoo de diepte van den afgrond moet gepeild worden, met de toenemende verstomping van het rechtsgevoel te vergelijken is. [1]) Welnu, in de kerk althans is die verstomping sints zóó volkomen geworden, dat de synode wel formeel, maar geen reëel recht meer spreken kán, en het erger nog, aan niemand meer gegeven is het wezenlijk recht in den uitgesleten en kromgebogen rechts*vorm* te wringen.

Maar nu dan: ligt juist in die verkrachting van den rechtstoestand het hachelijke van het oogenblik, dan

---

1) Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, *Ongeloof en Revolutie*, p. 418.

vraag ik ten slotte een iegelijk die deze dingen aangaan, met een woord van Shakespeare:

„Then Countrymen
„What need we any spur but our own cause
„To prick us to redress?"

Laat dan niet door afspraak, maar door eenheid van gewetensdrang eenzelfde gedragslijn door allen gevolgd worden! Laat ons dan allerwege, maar bovenal bij de kerkvisitatie, den leugengeest bannen en uitdrijven! En mocht dan al een volgende kerkvisitatie leeren, dat het te Utrecht aangegrepen wapen niet door alle Kerkeraden wérd goedgekeurd: mocht men elders van meening zijn dat hier wel de wonde blootgelegd maar het ware geneesmiddel nog niet gevonden is, mijn verontschuldiging ligge dan in wat Luther eens met deze woorden uitsprak: „Obgleich ich nun zu gering wäre, Stücke vor-„zutragen, zu solchen Greulichen Wesen's Besserung „dienlich, so wollte ich doch das Narrenspiel hinaus „singen, und sagen, so viel mein Verstand vermag, was „wohl geschehen möchte und sollte."

. . . .

En is mijn taak hiermeê afgesponnen, ik stort dan ten slotte al de beden mijner ziel uit in het ootmoedig gebed, dat door de kerk aller eeuwen is opgezonden, en ook thans zoo zeer op onze lippen voegt: „Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησόν σου τὴν ἐκκλησίαν," d. i. „Heer, erbarm u! Heer, erbarm u! Heer, erbarm u over uw arme gemeente!"

